МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНИ: ІНТЕГРАЦІЯ ТРАДИЦІЙ І ІННОВАЦІЙ

(на відзначення 30-ї річниці заснування кафедри географії України)

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції

(м. Київ, 30 травня 2025 року)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ 2025

УДК 913+338.246.88(477):378.4.096(477.411)(082)
Р32

Рекомендовано до друку
вченою радою географічного факультету
(протокол № 12 від 26 травня 2025 року)

Рецензенти:
д-р геогр. наук, проф. Ольга Любіцева
(*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*);
д-р геогр. наук, проф. Василь Гребінь
(*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*)

Редакційна колегія:
Сергій Запотоцький, д-р геогр. наук, проф.;
Петро Масляк, д-р геогр. наук, проф.;
Сергій Уліганець, канд. геогр. наук, доц. (відп. за вип.);
Оксана Аріон, канд. геогр. наук, доц. (упоряд.).

Р32 **Регіональні дослідження** України: інтеграція традицій і інновацій (на відзначення 30-ї річниці заснування кафедри географії України): мат-ли Всеукр. наук. конф. (м. Київ, 30 травня 2025 року) / упорядник О. Аріон ; ред. С. Уліганець. – Київ : ВПЦ "Київський університет", 2025. – 167 с.

ISBN 978-966-933-336-0

Матеріали конференції містять тези доповідей за тематичними напрямами: 1. Історія регіональних географічних досліджень в Україні; 2. Регіональні дослідження України в контексті військової агресії російської федерації; 3. Географічні дослідження в контексті освіти, культури, економіки та екологічного стану регіонів; 4. Інноваційні проєкти та підходи в регіональному розвитку та в контексті повоєнного відновлення ландшафтів України; 5. Стан та вектори розвитку аутдоррекреації: регіональний аспект.

УДК 913+338.246.88(477):378.4.096(477.411)(082)

Текст подано в авторській редакції.
Автори публікацій несуть повну відповідальність за зміст поданих матеріалів.

ISBN 978-966-933-336-0

© Аріон Оксана, 2025, упорядкування
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет", 2025

ЗМІСТ

Масляк П.
Кафедрі географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 30 років! 6
Уліганець С., Аріон О.
Історія кафедри географії України КНУ імені Тараса Шевченка: інтеграція традицій та інновацій 8

Секція 1
Історія регіональних географічних досліджень в Україні
Сорокіна Л.
Регіональні ландшафтознавчі дослідження в Інституті географії НАН України 13
Хільчевський В., Забокрицька М.
З історії гідрохімічних досліджень в Україні 20
Кочеткова І.
Регіональні центри рекреаційно-туристичних досліджень у конструктивній географії 27
Костащук І., Вієру І., Кісіль Р.
Етнічна структура населення Північної Буковини в першій половині XX століття 32

Секція 2
Регіональні дослідження України в контексті військової агресії російської федерації
Довгань Н.
Нові регіональні дослідження України в умовах війни: виклики, трансформації та стратегічні пріоритети відновлення 37
Масляк П., Шуліка Б.
Геостратегічні концепції післявоєнного облаштування України 45
Данилевський А.
Регіональні диспропорції зовнішньоекономічної діяльності України в умовах російсько-української війни 51

Михайленко О.
Вплив розвитку екологічно орієнтованих туристичних ініціатив на повоєнне відновлення Димерської територіальної громади 59
Петровський І., Удовиченко В.
Трансформація белігеративно-рекреаційних систем Київської області 65
Черченко О., Купач Т.
Вплив активних воєнних подій внаслідок військової агресії РФ на історико-культурні ресурси Харківської області 72

Секція 3
Географічні дослідження в контексті освіти, культури, економіки та екологічного стану регіонів

Дністрянський М.
Адміністративно-територіальна реформа в Україні: суспільно-географічні здобутки і суперечності в контексті нових соціально-політичних викликів 79
Заблотовська Н., Кондурян В.
Суспільно-географічні особливості формування нових статистичних макрорегіонів України 86
Заячук М., Заячук О.
Садівництво Північної Бессарабії: інтеграція традицій і інновацій 90
Мисковець І., Цодер Т.
Евтрофікація річкових систем Волині: екологічні виклики та шляхи їх подолання 95
Уліганець С., Сировець С., Олішевська Ю.
Сталий розвиток географічної освіти: європейський досвід 100
Байтеряков О., Мисько В., Мисько Т.
Використання монет країн Північної Африки як наочних засобів у вивченні суспільно-географічних об'єктів і процесів 104

Купач Т., Корогода Н., Ковтонюк О., Галаган О.
Професійно-орієнтована практична підготовка здобувачів за спеціальностями С6 та Е4 112
Батиченко С., Кириченко Д., Дем'яненко С.
STEM-освіта як інтегроване навчання природничих наук..... 118
Смирнов І.
Туристична децентралізація у м. Києві (на прикладі столичного Подолу): досягнення і проблеми 124

Секція 4

Інноваційні проєкти та підходи в регіональному розвитку та в контексті повоєнного відновлення ландшафтів України

Снігова О.
Проблеми використання концепції функціональних типів територій для промислового розвитку регіонів..... 131
Скиба Г., Шихненко К., Колодій М.
Використання дрібнодисперсних відходів каменеобробної промисловості як інноваційне рішення для відновлення деградованих ґрунтів у регіональному розвитку..... 138
Уліганець С., Крамаренко О.
Від концепції до реалізації: розробка практичного алгоритму територіального брендингу..... 146

Секція 5

Стан та вектори розвитку аутдоррекреації: регіональний аспект

Варуха А., Аріон О.
Стан управління розвитком рекреації у національних парках України..... 155
Белей Л., Куців Л., Тороус О.
Про необхідність створення мережі постійних пробних площ для ведення моніторингу лісів на популярних туристських стежках Карпатського національного природного парку..... 160
Пацюк В.
Регенерація Кресівського затопленого кар'єру як запорука сталої рекреації..... 164

Кафедрі географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 30 років!

Петро Масляк
в. о. завідувача кафедри географії України, д-р геогр. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Хоча кафедра географії України і належить до наймолодших у провідному університеті нашої держави, її історія фактично визначається історією становлення сучасної Української держави. Формально кафедра виникла 1 червня 1995 року, але не на голому місці. У неї були предтечі, видатні вчені і мислителі, які віками досліджувати природу, населення і господарство саме України. Зрозуміло, що така кафедра взагалі не могла виникнути ні в царській Росії, ні в Польщі, ні в Австро-Угорщині, ні в Румунії, ні в радянській Росії із суто камуфляжною назвою Радянський Союз. Українці не мали знати нічого правдивого і науково обґрунтованого про власну Батьківщину. Такі знання неминуче приводять до того, що люди починають пишатися своєю землею і самими собою. А наступним кроком є бажання створити власну незалежну державу, оскільки жодна нація не може бути самореалізованою без власної держави.

Фактично все почалося з підручника "Географія України" Шищенка П.Г. і Масляка П.О (1992). Він був відповіддю на запит учителів географії, учнів та їхніх батьків вчитися в незалежній Україні не за підручниками, виданими ще в СРСР, а у власній державі. Стало очевидним, що на географічному факультеті на часі створення науково-освітнього осередку в якому б ученігеографи і педагоги досліджували саме Україну як комплексну географічну реальність з власною географією, геополітикою і геостратегією, тобто місією на політичній мапі Європи та світу. Тому й виникла ідея створення кафедри географії України. Соціологічні дослідження ще за часів Радянського Союзу

показали, що учні в цій країні з усіх шкільних предметів найгірше знають саме географію. Крім того, в Україні вони краще знали географію Камчатки, а не власної країни.

Усвідомлення необхідності створення кафедри географії України з'явилося в географів Київського національного університету імені Тараса Шевченка давно, однак реалізувати цю ідею до проголошення незалежності України було неможливо. Та й після того, як постала незалежна Україна не всі розуміли таку необхідність. І тут необхідно віддати належне організаторському таланту і наполегливості засновника кафедри та її першого завідувача Петра Григоровича Шищенка. Чотири роки минули в перманентній боротьбі за створення кафедри географії України, і нарешті вона постала як повноцінний підрозділ географічного факультету.

З того часу пройшло 30 років. За цей час кафедра перетворилася на один із провідних світових центрів вивчення України, України як геополітичного "Пупу Землі", де реально вирішується доля світу. За цей час про Україну довідалися в усьому світі. Викладачами кафедри підготовлено і видано багато десятків монографій і підручників, де Україна постає як держава з власним неповторним обличчям. Співробітники кафедри постійно тримають руку на пульсі часу, виступаючи в засобах масової інформації, пропагуючи результати власних досліджень з географії України. До їхньої думки як визнаних фахівців прислухаються в різних сферах життя нашої країни, у тому числі при прийнятті доленосних для нашої держави рішень.

Своє 30-річчя співробітники і студенти кафедри географії України, незважаючи на війну проти України, розв'язану Росією, зустрічають з оптимізмом і вірою в краще майбутнє. Україна була, є і буде! Ми будемо і далі доносити світові об'єктивну інформацію про нашу незалежну державу і нашу українську націю!

Історія кафедри географії України КНУ імені Тараса Шевченка: інтеграція традицій та інновацій

Уліганець С., Аріон О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

Розвиток географічного факультету в умовах становлення державної незалежності України став важливим чинником формування нових наукових підрозділів, що відповідали потребам часу та завданням національної освіти. Одним із таких структурних утворень стала кафедра географії України, офіційно створена 1 червня 1995 року. Її утворення було логічним продовженням освітньо-наукової діяльності факультету. Засновником та першим завідувачем кафедри став доктор географічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, президент Українського географічного товариства (1995–2013) Петро Григорович Шищенко – фахівець у галузі регіональної фізичної географії, теоретичних та методичних основ ландшафтного аналізу, застосування його принципів і методів у регіональному проєктуванні; з питань теорії ландшафтогенезу, структури, динаміки та перетворення ландшафтів під впливом антропогенних факторів; фізико-географічного районування і ландшафтного картографування України; методів визначення стійкості й ступеня зміненості ландшафтів, їх систематики та класифікації, геоекологічних основ проєктування й планування, методики регіонального ландшафтно-меліоративних досліджень; дидактики, методики та інноваційних технологій вузівської і шкільної географії. Активна наукова та громадська діяльність П.Г. Шищенка об'єднала на кафедрі фахівців з економічної і соціальної географії, ландшафтознавства, географії ґрунтів, геохімії ландшафтів, картографії тощо, сприяла інституційному утвердженню кафедри та розвитку її навчально-наукової бази.

У період із травня по серпень 2000 року обов'язки завідувача кафедри виконувала доктор географічних наук, професор Людмила Леонідівна Малишева доктор географічних наук, професор, один із небагатьох в Україні фахівців у галузі геохімії ландшафтів та ландшафтно-геохімічної екології. За її ініціативи на кафедрі було відкрито нову спеціалізацію – "Екологічний менеджмент", що значно розширило тематичне поле підготовки майбутніх географів. Підготовка спеціалістів з цього напрямку стала логічним продовженням наукової діяльності кафедри на базі заснованого Л. Малишевою в 1997 р. ДП "Центр екологічного моніторингу України".

Упродовж серпня 2000 р. – вересня 2019 р. кафедру очолював доктор географічних наук, професор Олександр Юрійович Дмитрук – визнаний фахівець у таких напрямах, як аутдоррекреація, спортивно-оздоровчий та екологічний туризм, урбоекологія та урболандшафтознавство, конструктивно-географічні основи урбанізаційного та рекреаційно-туристського природокористування. Автор оригінальних методик великомасштабного ландшафтознавчого дослідження м. Києва, регіонального урбанізаційно-ландшафтознавчого дослідження території України; схеми ландшафтно-урбанізаційного районування України. О.Ю. Дмитрук значну увагу приділяв позааудиторній роботі зі студентами, разом з доцент кафедри Ю.В. Щуром став ініціатором і першим провідником факультетських змагань з туристичного орієнтування. Його наукова й організаційна діяльність сприяли глибокому осмисленню ролі кафедри в системі національної географічної науки та освіти. Діяльність О. Дмитрука стала значним внеском у процеси стандартизації національної географічної освіти.

Із січня 2020 р по січень 2025 р. завідувачем кафедри був обраний кандидат географічних наук, доцент Сергій Іванович Уліганець, сфера досліджень якого охоплює управління туристсько-рекреаційною діяльністю, сферу екологічного, активного, ено- та гастрономічного туризму, а також вивчення питань рекреаційної географії та географічної освіти. Його діяльність спрямована на посилення прикладного компонента

географічної науки, розширення співпраці кафедри з органами влади, туристичними установами та регіональними громадами.

Із 14 січня 2025 року виконання обов'язків завідувача кафедри здійснює доктор географічних наук, професор Петро Олексійович Масляк – відмінник освіти України, заслужений працівник освіти України, академік Академії наук вищої освіти України. Його багаторічний науково-педагогічний досвід, глибоке розуміння стратегічних напрямів розвитку географічної науки та освіти формують новий етап у розвитку кафедри, орієнтований на інтеграцію в міжнародний академічний простір, міждисциплінарні дослідження та формування інноваційного освітнього середовища.

Кафедра географії України послідовно реалізує завдання наукової і професійної підготовки фахівців, забезпечує науково-методичну підтримку освітніх програм, веде активну дослідницьку діяльність у сфері регіональної географії, туризмознавства, рекреаційної та соціальної географії, роблячи вагомий внесок у розвиток української географічної школи.

Популяризація та висвітлення результатів науково-дослідної та педагогічної роботи кафедри відбувається шляхом проведення наукових та науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, гостьових лекцій з актуальних проблем у сфері туризму та аутдоррекреації в контексті сучасних викликів. Кафедра співпрацює з рядом державних установ і громадських організації в контексті навчально-наукової діяльності студентів, а саме: Департамент культури та туризму Київської обласної державної адміністрації; Національний природний парк "Голосіївський"; Вишгородський історико-культурний заповідник; Туристичний центр "Буковель"; Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді; Щасливський академічний ліцей; ГО "Цифровізація туризму та культури" та інші. При кафедрі успішно функціонує навчальна Лабораторія освітніх технологій в географії "EduTech" і ряд освітніх та науково-освітніх проєктів, зокрема "Лабораторія вчителя". Викладачі кафедри активно співпрацюють з КЗКОР "Мала академія наук учнівської молоді", зокрема у проведенні Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України, беруть участь

в підготовці та проведенні Всеукраїнських студентської та учнівської олімпіад з географії.

З 2020 року відновлено видання наукового журналу "Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів", де публікуються наукові та дослідницькі роботи у вигляді статей, оглядів, тезових повідомлень з актуальних питань теорії, методології конструктивної географії та раціонального використання природних ресурсів, територіального планування та регіонального розвитку, охорони природної і культурної спадщини, географічного краєзнавства, географії рекреації та туризму. Входить до переліку фахових видань категорії Б.

Активною є представленість кафедри в соціальних мережах. Для поширення актуальної інформації про діяльність кафедри забезпечується регулярне наповнення її сторінок на платформах Instagram, Facebook та YouTube.

Сьогодні кафедра розвивається в контексті реалізації напрямів Стратегічного плану розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка та з урахуванням вимог Закону України "Про вищу освіту" (№ 1556-VII від 01.07.2014 р.), Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" (№ 848-VIII від 26.11.2015 р.), наказу МОН України від 19.11.2024 № 1625 "Про особливості запровадження змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти" тощо та основних напрямів розвитку географічного факультету.

На сьогодні підготовка здобувачів освіти на кафедрі географії України ведеться за напрямами ОКР "Бакалавр" за спеціальністю С6 Географія та регіональні студії, галузі знань С "Соціальні науки, журналістика та інформація" (ВБ "Просторовий розвиток рекреаційних територій) і в межах галузі знань А Освіта за спеціальністю А4 Середня освіта (спеціалізація А4.07 Географія).

Студенти КНУ імені Тараса Шевченка та інших вищих навчальних закладів України мають можливість продовжити навчання на вищому, магістерському, рівні на ОНП "Проєктування та геобрендинг рекреаційних територій" за спеціальністю С6 Географія та регіональні студії галузі знань

С – Соціальні науки, журналістика та інформація та ОНП "Географія" за спеціальністю А4 Середня освіта, спеціалізація А4.07 Географія галузі знань А – Освіта.

Кафедра завжди орієнтує здобувачів освіти на формування загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, спрямованих на засвоєння сучасних наукових концепцій, формування вмінь та навичок самостійної роботи, збору та обробки вихідної інформації, створення творчого продукту. Крім того студенти мають можливість у позааудиторний час долучитися до діяльності ТЦ "Меридіан", що сприяє розвитку активного туризму, через участь у змаганнях зі спортивного орієнтування, а також брати участь у плануванні та реалізації подорожей по Україні. У межах проєкту "Лабораторія вчителя" на базі Навчальної лабораторії освітніх технологій в географії "Edu Tech" здобувачі освіти обговорюють актуальні питання ролі вчителя в освітньому середовищі. Для цих зустрічей запрошуються провідні фахівці та експерти в галузі педагогіки, які діляться своїм досвідом, знаннями та методами роботи з учнями.

За роки функціонування кафедра географії України завжди була серед флагманів вищої освіти щодо підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, забезпечуючи підготовку аспірантів для посилення кадрового потенціалу кафедри та інших університетів України. Під керівництвом П.Г. Шищенка, П.О. Масляка, Л.Л. Малишевої, О.Ю. Дмитрука було захищено понад 40 дисертацій на звання доктора та кандидата географічних наук. На сьогодні кафедра веде підготовку аспірантів до захисту наукових робіт на звання доктора філософії з географії (під керівництвом С.І. Уліганця).

Збереження та розвиток традицій географічної науки і освіти, що забезпечили високі результати за 30 років функціонування кафедри, у поєднанні з інтеграцією провідного міжнародного досвіду та кращих освітніх і науково-методичних практик, свідчать про спрямованість сучасного розвитку кафедри географії України Київського національного університету імені тараса Шевченка на ефективну адаптацію до актуальних викликів та умов сучасного функціонування кафедри в академічному просторі.

Секція 1

ІСТОРІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Регіональні ландшафтознавчі дослідження в Інституті географії НАН України

Regional landscape research at the Institute of Geography of the NAS of Ukraine

Сорокіна Л.
Sorokina Liudmyla
Інститут географії НАН України, Київ
Institute of Geography of the NAS of Ukraine, sorokina_geo@ukr.net

Розглянуто основні результати регіональних ландшафто-знавчих досліджень, що виконані науковцями відділу ландшафтознавства Інституту географії НАН України. Дослідження ландшафтної структури територій ряду адміністративних областей та природних регіонів України спрямовані на використання їх результатів для обґрунтування шляхів удосконалення природокористування в регіонах, у тому числі, шляхом запровадження інструментів ландшафтного планування. Матеріали регіональних досліджень також використано для ландшафтознавчого обґрунтування зменшення наслідків Чорнобильської катастрофи, а також інших техногенних навантажень.

Ключові слова: ландшафти, картографування, прикладні дослідження, регіони України

The main results of regional landscape studies by scientists from the Department of Landscape Studies of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine were considered. A study of the landscape structure of the territories of a number of administrative regions and natural regions was carried out. They are aimed at using the results to improve environmental management in the regions, including through the introduction of landscape planning tools. Materials from regional studies

were also used for landscape science justification of reducing the consequences of the Chernobyl disaster and other man-made loads.

Keywords: landscapes, mapping, applied research, regions of Ukraine

Традиції регіональних ландшафтознавчих досліджень в Інституті географії НАН України (до 1991р. – секторі, відділенні географії) були закладені понад пів сторіччя тому, при створенні відділу фізичної географії (ландшафтознавства) та підтримуються до сьогодні. Результати вивчення ландшафтів регіонів України є основою для практично орієнтованих прикладних розробок, для фундаментальних теоретичних узагальнень. Коротке представлення відомостей про регіональні напрацювання науковців відділу надає можливість висвітлити основні результати цієї базової складової ландшафтознавчих досліджень. Новизну такого представлення становить акцентування уваги саме на регіональному аспекті, що дає можливість проаналізувати просторове охоплення виконаних досліджень.

Узагальнення відомостей про результати ландшафтознавчих досліджень відділу представлені у ряді публікацій різних років (*Маринич та ін., 2001; Давидчук та ін., 2017; Чехній та ін., 2024*). Монографічні видання, в яких подано характеристику ландшафтів досліджених регіонів України та прикладні розробки на їхній основі (*Галицький, Давидчук та ін., 1983; Маринич та ін., 1988*), численні наукові статті та авторські оригінали ландшафтних карт окремих регіонів України, що є важливою складовою наукового доробку відділу, слугували інформаційною основою для представлення історії виконання у відділі регіональних ландшафтознавчих досліджень.

Завданням цієї публікації є стислий аналіз результатів регіональних ландшафтознавчих досліджень, що виконані в Інституті географії НАН України та означення їхньої актуальності для подальшого використання.

Відповідно до тематики науково-дослідних розробок відділу, завдань, що пов'язані з виконанням досліджень у межах наукових проєктів, дисертаційних робіт або розробок на замовлення

установ і організацій, об'єктами регіональних досліджень ставали ландшафти територій, що значно відрізняються за розмірами, складністю і особливостями ландшафтної структури. Об'єктами досліджень у різні роки були ландшафти у межах адміністративних одиниць (областей, районів, міст тощо), природних регіонів, об'єктів природно-заповідного фонду, зон впливу промислових підприємств та деякі інші. У такий послідовності, починаючи від великих територій, що обмежені адміністративними границями, далі наводимо перелік основних регіонів України, які забезпечені результатами ландшафтознавчих досліджень, виконаних співробітниками та аспірантами відділу

Приміська зона м. Києва та Київська область стали першим великим об'єктом ландшафтознавчих досліджень у межах науково-дослідної тематики відділу. Дослідження ґрунтувалися на результатах багаторічних (1976–1985 рр.) польових робіт, а також на використанні даних дистанційного зондування землі, ретельного збирання та опрацювання численних фондових матеріалів. Робота всього колективу відділу (наукове керівництво – В.І. Галицький, науково-методичне забезпечення досліджень – В.С. Давидчук) гуртувалася навколо нової цікавої роботи. Її результатом стала великомасштабна (1 : 100 000) ландшафтна карта столичної області. Разом з укладеними пізніше середньомасштабними ландшафтними картами (1:200 000, 1:400 000, 1:500 000), у тому числі й цифровими, сформовано представлення ландшафтної структури Київської області на різних масштабних рівнях. Вагомим прикладним напрямом використання даних про ландшафтну структуру області, у першу чергу її поліської частини, є розробки з ландшафтного обґрунтування шляхів мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи (*Давидчук та ін., 1994*). Ландшафтно-прикладні дослідження, що виконувались у зоні відчуження Чорнобильської АЕС В.С. Давидчуком та його колегами, стали основою для формування ландшафтної радіоекології як нового дослідницького напряму (*Давидчук, 2023*).

Чернігівська та Сумська області – ландшафти їх території стали наступним регіональним об'єктом досліджень. Складна і різноманітна ландшафтна структура, представлена тут, як і в межах Київської області, двома зональними типами – хвойно-широколистянолісовими та лісостеповими ландшафтами. Її дослідження також ґрунтувалося на проведенні систематичних польових досліджень, на використанні всієї сукупності галузевих матеріалів про природні компоненти ландшафтів. Відповідальні виконавці досліджень цього регіону О.М. Петренко (Чернігівська обл.) та Р.Ф.Зарудна (Чернігівська та Сумська обл.), а також аспірантка відділу О.М. Мащенко (Сумська обл.) узагальнили отримані результати досліджень шляхом укладання великомасштабної (1 : 100 000) ландшафтної карти, на якій представлено ландшафтні комплекси рангу урочищ.

Житомирська область у ландшафтному відношенні досліджена С.Р. Кияком, тематикою дисертаційної роботи якого передбачалось вивчення ландшафтної структури та опрацювання пропозицій щодо обґрунтування напрямів раціонального природокористування в області, що полягає в урахуванні комплексу природних умов при організації, плануванні господарської діяльності, оцінюванні та прогнозуванні можливих негативних техногенних впливів на ландшафти. Укладені дослідником ландшафтні карти в масштабах 1 : 100 000 та 1 : 200 000 також знайшли подальше практичне застосування.

Отримані результати ландшафтознавчих досліджень більшості зазначених вище адміністративних областей використані для обґрунтування пропозицій щодо раціонального природокористування у регіоні Київського Придніпров'я (*Маринич та ін., 1988*).

Ландшафти **Запорізької області** досліджувалися та картографувалися І.А. Байдіковим (*2014*) з метою обґрунтування формування регіональних екомереж.

Черкаська область виступила модельним регіоном для розробки ландшафтної програми при виконані науковцями Інституту географії проєкту з опрацювання принципів застосування інструментів ландшафтного планування в Україні. Змістовною

основою для виконання завдань цього проєкту стала укладена О.Г. Голубцовим ландшафтна карта цієї області *(Руденко, Голубцов та ін., 2013)*. Окрім галузевих матеріалів про компоненти ландшафтів у цих дослідженнях основою слугували матеріали ДЗЗ.

Серед великих природних регіонів, що стали об'єктами ландшафтознавчих досліджень – **Лісостепова зона України**, антропогенні зміни ландшафтів якої були кількісно оцінені на основі інтерпретації матеріалів супутникових знімків (*Голубцов, Сорокіна та ін., 2021),* а також **Українське Полісся**, північні райони якого досліджено з метою розробки рекомендацій щодо ландшафтнопланувальної організації трансграничного поліського регіону (*Палиенко та ін., 2013*). Вивчення **Західноподільської височинної області** було виконане з метою оцінки геохімічних умов антропогенно змінених ландшафтів *(Сорокіна, Рога, 2011*). **Івано-Франківське Передкарпаття та м. Івано-Франківськ** досліджені для оцінки урбанізованих ландшафтів Передкарпаття (*Тимуляк, 2010*).

Висновки. Історія регіональних ландшафтознавчих досліджень, що виконані в Інституті географії НАН України протягом кількох десятиріч, демонструє цілеспрямовану плідну роботу ландшафтознавців кількох поколінь. Отримані результати є важливою інформаційною базою про ландшафтні умови регіонів України. Природні характеристики ландшафтів, навіть в умовах значних антропогенних навантажень, зберігають свої основні параметри, що забезпечує актуальність відомостей про ландшафтну структуру досліджених територій. Використання таких даних, наприклад, при опрацюванні методології геоінформаційного картографування ландшафтів України (*Сорокіна, Голубцов та ін., 2017*), в інших сучасних базових та прикладних розробках засвідчує важливість продовження досліджень такого спрямування, а також необхідність подальших спільних зусиль ландшафтознавців України для вдосконалення методів дослідження та уніфікації їх результатів.

Список використаних джерел

Байдіков І.А. (2014) Теоретико-методологічні аспекти визначення і обґрунтування ландшафтних комплексів як потенційних структурних складових каркасу екомережі. *Український географічний журнал.,* 2, 51–58.

Галицкий В.И., Давыдчук В.С., Шевченко Л.Н., Пащенко В.М., Михели С.В., Зарудная Р.Ф., … & Петренко О.Н. (1983). *Ландшафты пригородной зоны Киева и их рациональное использование.* Київ : Наук. думка.

Голубцов О.Г., Сорокіна Л.Ю.**,** Тимуляк Л.М., Чехній В.М., Фаріон Ю.М., Рога І.В.,… &., Назарчук Н.І. Геоінформаційний аналіз антропогенних змін ландшафтів лісостепової зони України. *Укр. геогр. журн*., 2021, № 3. С. 40–55.

Давидчук В.С., Шевченко Л.М., Сорокіна Л.Ю., Чехній В.М., Голубцов О.Г., & Гриневецький В.Т. (2017) Ландшафтознавство в Інституті географії Національної академії наук України. *Укр. геогр. журн*., 4, 3–12. https://doi.org/10.15407/ugz2017.04.003

Давидчук, В.С. (2023). *Теорія і практика ландшафтознавства. Ландшафтна радіоекологія*. Київ : Наукова столиця.

Давыдчук, В.С., Зарудная, Р.Ф., Михели, С.В., Петров, М.Ф., Сорокина, Л.Ю., & Ткаченко, А.Н. (1994). [Под ред. А.М. Маринича]. *Ландшафты Чернобыльской зоны и их оценка по условиям миграции радионуклидов.* Киев : Наук. думка.

Маринич А.М., Паламарчук М.М. & Руденко Л.Г. (1988) *Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Киевское Приднепровье*. Київ : Наук. думка.

Маринич О.М., Пащенко В.М., Давидчук В.С., Гриневецький В.Т., Петренко О.М., Сорокіна Л.Ю., & Ющенко Я.І. (2001). Основні напрями, результати і перспективи ландшафтознавчих досліджень. *Укр. геогр. журн*., 3, 28–38

Палиенко В.П., Хомич В.С., Сорокина Л.Ю (ред.) (2013) *Проблемы природопользования в трансграничном регионе Белорусского и Украинского Полесья*. Киев : Сталь.

Руденко Л.Г., Голубцов О.Г., Лісовський С.А., Маруняк Є.О., Фаріон Ю.М., Чехній В.М. (2013). Ландшафтна програма Черкаської області: методичні підходи та основні результати планування. *Укр. геогр. журн*., 2, 30–39.

Сорокіна Л.Ю., Голубцов О.Г., Чехній В.М., Батова Н.І. (2017) Методологія і методика середньомасштабного геоінформаційного картографування ландшафтів. *Укр. геогр. журн*., 3, 10–20.

Сорокіна Л.Ю., Рога І.В. (2011). Методика дослідження та картографування геохімічної структури антропогенно змінених ландшафтів (на прикладі Західного Поділля. *Укр. геогр. журн*., 2, 16–24.

Тимуляк Л.М. (2010). Ландшафти міста Івано-Франківська: структура, антропогенні модифікації. *Укр. геогр. журн*., 4, 17–31.

Чехній В.М., Сорокіна Л. Ю., Голубцов О. Г., Тимуляк Л. М., Фаріон Ю.М. (2024) Основні напрями сучасних наукових досліджень у відділі ландшафтознавства Інституту географії НАН України. *Укр. геогр. журн*., 3, 4–14. https://doi.org/10.15407/ugz2024.03.004

З історії гідрохімічних досліджень в Україні

From the history of hydrochemical research in Ukraine

[1]Хільчевський В., [2]Забокрицька М.
[1]Khilchevskyi V., [2]Zabokrytska M.
[1]Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Taras Shevchenko National University of Kyiv, hilchevskiy@ukr.net
[2]Волинський національний університет імені Лесі Українки
LesyaUkrainkaVolyn National University, mirazabor@ukr.net

У розвитку гідрохімічних досліджень в Україні виділено 5 періодів: від несистемних відомостей про хімічний склад вод (перший період – до 1920 р.) до реформування моніторингу вод згідно з вимогами Водної рамкової директиви ЄС (п'ятий період – від 2014 р.). Важливим прикладним аспектом гідрохімічних досліджень є моніторинг та оцінювання якості води. Особливо актуально постало це питання під час військової агресії, розпочатою рф проти України 24 лютого 2022 р. Перед Держводагентством постало завдання про включення додаткових показників та пунктів моніторингу вод на деокупованих територіях для виявлення впливу військових дій на якість води. Згодом українськими вченими може бути виділено шостий (воєнний) період у розвитку гідрохімічних досліджень.

Ключові слова: гідрохімічні дослідження, водні об'єкти, якість води.

In the development of hydrochemical research in Ukraine, 5 periods have been distinguished: from non-systematic information on the chemical composition of waters (the first period – until 1920) to the reform of water monitoring in accordance with the requirements of the EU Water Framework Directive (the fifth period – from 2014). An important applied aspect of hydrochemical research is monitoring and assessing water quality. This issue became especially relevant during the military aggression launched by the RF against Ukraine on February 24, 2022. The State Water Agency was tasked with including additional indicators and water monitoring points in the deoccupied territories to identify the impact of military actions on water quality. Therefore, later, Ukrainian scientists will distinguish the sixth (military) period in the development of hydrochemical research.

Keywords: hydrochemical research, water bodies, water quality, Ukraine.

Гідрохімія – це наукова дисципліна, яка вивчає хімічний склад природних вод, а також його зміни під впливом природних (хімічних, фізичних і біологічних) та антропогенних чинників і процесів. Одним з найважливіших прикладних аспектів, який забезпечують гідрохімічні дослідження – це моніторинг та оцінювання якості води. Особливо актуально постало це питання під час військової агресії, яку розпочала російська федерація проти України 24 лютого 2022 р. (*Хільчевський, Гребінь, 2022; Shumilova et al., 2023*).

У розвитку гідрохімічних досліджень в Україні вчені виділяли п'ять періодів (табл.).

Таблиця

Характеристика розвитку гідрохімічних досліджень в Україні за хронологічними періодами *(Хільчевський, 2020)*

Період	Роки	Характеристика періоду
I	до 1920-х	несистемні відомості про хімічний склад природних вод
II	1920-і – 1950-і	(1920-і – 1950-і рр.) – початок систематичних досліджень хімічного складу поверхневих вод
III	1950-і – 1970-і	розширення гідрохімічних досліджень для водного господарства та гідроенергетичного будівництва
IV	1970-і – до початку 2000-х	розвиток комплексних гідрохімічних досліджень в умовах зростаючого антропогенного навантаження на водні об'єкти
V	від 2014	реформування гідрохімічних досліджень і моніторингу вод згідно з вимогами Водної рамкової директиви ЄС; прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом" (2016 р.)

Перший період (до 1920-х рр.) характеризується несистемними відомостями про хімічний склад природних вод. Перші кроки з вивчення хімічного складу природних вод на нинішній території України робилися з практичних міркувань – проявлявся інтерес до мінеральних вод. Є відомості про дослідження мінеральних вод Закарпаття в XVIII ст. Поява централізованого водопостачання актуалізувала увагу до якості річкових вод. Так, у 1872 р. у Києві було прокладено водопровід із забором води з р. Дніпро. Згодом, у 1894 р. побудували каналізацію з очищенням стічних вод на полях фільтрації, розташованих вище міста на правобережній заплаві Дніпра (вище сучасної Оболоні). Таке розташування очисних споруд призвело до погіршення якості дніпровської води біля Києва, появи в ній кишкової палички, що було зафіксовано локальним моніторингом. А вже в 1907 р. в Києві виникла епідемія холери. Тому з 1908 р. місто повністю перейшло на водопостачання підземною водою (*Khilchevskyi et al., 2020*).

Однією з перших наукових праць про хімічний склад поверхневих вод на території України вважається опублікована в 1907 р. книга викладача Київського політехнічного інституту Ф.Ф. Кіркора щодо дослідження хімічного складу води р. Рось (*Киркор, 1907*).

Другий період (1920-ті–1950-ті рр.) характеризується початком систематичних досліджень хімічного складу поверхневих вод. Важливим чинником у розвитку практичного моніторингу вод стало створення гідрометеорологічної служби в Україні (1921 р.), якій згодом було доручено вести спостереження за хімічним складом поверхневих вод на гідрологічних постах. Приводом для залучення гідрохіміків до реалізації важливих водогосподарських проєктів стало будівництво в 1932 р. Дніпровського водосховища на р. Дніпро біля Запоріжжя (ДніпроГЕС), а також початок робіт з обводнення індустріального регіону Донбасу.

Третій період (1950-ті–1970-ті рр.) характеризується розширенням гідрохімічних досліджень для потреб водного господарства та гідроенергетичного будівництва. Після Другої світової війни, а саме 20 вересня 1950 р. було прийнято постанову Ради

Міністрів СРСР "Про будівництво Каховської ГЕС на Дніпрі, Південно-Українського каналу, Північно-Кримського каналу і зрошення земель південних районів України і північних районів Криму". Згодом розгорнулося будівництво дніпровського каскаду водосховищ, яке тривало протягом 1950–1974 рр. Вчені-гідрохіміки брали активну участь у наукових дослідженнях з даної тематики – відстоювали дотримання екологічних норм і вимог в цих проєктах. Згодом, у 1960–1970 рр., настав період масового будівництва осушувальних систем на Поліссі. Якщо взяти до уваги, що в цей час також створювалися нові промислові об'єкти, то очевидним стало зростання антропогенного впливу на якість поверхневих вод.

У 1972 р. цикл наукових праць "Гідрохімія поверхневих вод України" авторського колективу співробітників Інституту гідробіології АН УРСР удостоєно Державної премії України в галузі науки і техніки. Вперше було досліджено і узагальнено дані стосовно гідрохімії річок і ставків України; гідрохімічних особливостей гирлових областей річок; гідрохімічного режиму дніпровських водосховищ. Результати використано при плануванні та реалізації науково обґрунтованих заходів з використання та охорони поверхневих вод. Лауреатами стали вчені: О.М. Алмазов; М.Б. Фельдман; Ю.Г. Майстренко; О.П. Нахшина; О.І. Денисова; Г.Д. Коненко.

Четвертий період (1970-ті – до початку 2000-х рр.) характеризується розвитком комплексних гідрохімічних досліджень в умовах зростаючого антропогенного навантаження на водні об'єкти. На початку 1970-х рр. на території колишнього СРСР була створена система гідрохімічного моніторингу водних об'єктів в рамках загальнодержавної системи спостереження і контролю за довкіллям. Виходили щоквартальні "Гідрохімічні бюлетені" з розширеним переліком пунктів спостереження за поверхневими водами і діапазоном хімічних компонентів (у тому числі забруднювальних речовин), які в Україні видавало Українське управління по гідрометеорології і контролю природного середовища Держкомгідромету.

У 1986 р. сталася аварія на Чорнобильській АЕС. Відбулося радіаційне забруднення водної екосистеми Дніпра, який забезпечує водою багато мільйон жителів. Була проведена велика робота з організації нової системи радіаційного моніторингу природних вод в Україні.

П'ятий період (від 2014 р.) характеризується підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що стимулювало реформування багатьох сфер діяльності держави, в тому числі й екологічної, пов'язаної з управлінням водними ресурсами та їхньою якістю. У 2016 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом", яким імплементовано низку положень Водної рамкової директиви ЄС. У 2018 р. постановою Кабінету Міністрів України затверджено "Порядок здійснення державного моніторингу вод". Передбачено, що комплексний державний моніторинг вод повинен здійснюватися на основі контролю за біологічними, гідроморфологічними, хімічними й фізико-хімічними показниками водних масивів.

У 2017 р. цикл наукових праць "Оцінка, прогнозування та оптимізація стану водних екосистем України" удостоєно Державної премії України в галузі науки і техніки. Авторський колектив вчених представляв різні установи країни. Уперше було обґрунтовано нові прогресивні принципи і методи та реалізовано сучасні технології моніторингу, оцінювання, прогнозування та оптимізації якості води та стану водних екосистем в широкому спектрі їх залежності від антропогенного впливу і спрямованого на комплексне екологічно безпечне використання та охорону водних об'єктів і їхніх водозборів з урахуванням особливостей кліматичних і соціально-економічних умов в країні. Лауреатами стали вчені: В.І. Осадчий та Ю.Б. Набиванець (Український гідрометеорологічний інститут ДСНС України та НАН України); В.К. Хільчевський (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); П.М. Линник, О.О. Протасов і В.І. Щербак (Інститут гідробіології НАН України); Є.І. Никифорович

(Інститут гідромеханіки НАН України); Б.Ю. Корнілович (Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"). Перші чотири учасники в цьому колективі – вчені-гідрохіміки.

Провідним відомством зі здійснення моніторингу вод визначено Державне агентство водних ресурсів України під егідою Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

У складі Держводагентства України в протягом 2020–2021 рр. було організовано чотири базові регіональні лабораторії моніторингу вод (ЛМВ), які відповідають міжнародному рівню: ЛМВ Західного регіону (м. Івано-Франківськ); ЛМВ Північного регіону (м. Вишгород Київської обл.); ЛМВ Південного регіону (м. Одеса); ЛМВ Східного регіону (м. Слов'янськ Донецької обл.). Через воєнні дії з весни 2022 р. призупинила роботу ЛМВ Східного регіону; були перебої в роботі ЛМВ Північного регіону (*Хільчевський, Гребінь, 2022*).

Держводагентство вживає необхідних заходів з оптимізації здійснення моніторингу вод, зокрема весною 2022 р. було перенаправлено проби води для визначення пріоритетних та басейнових специфічних показників з лабораторії моніторингу вод Східного регіону до лабораторії моніторингу вод Західного регіону, яка на сьогоднішній день технічно укомплектована для вимірювання відповідних показників. Переглянуто пункти моніторингу вод у зв'язку з руйнацією російськими агресорами Каховського водосховища (2023 р.).

У відповідних органах проводиться робота з перегляду переліку компонентів, які визначаються у воді, Зокрема, про можливість включення додаткових показників забруднювальних речовин – нафтопродуктів, хімічних речовин, що містяться у складі боєприпасів, ракет (за можливості їхньої ідентифікації); про оновлення переліку пунктів моніторингу за результатами оцінки хімічного стану масивів поверхневих вод; про включення додаткових пунктів моніторингу вод на деокупованих територіях для виявлення впливу військових дій на якість води.

На нашу думку, згодом українськими вченими буде виділено шостий (воєнний) період у розвитку гідрохімічних досліджень.

Список використаних джерел

Киркор, Ф.Ф. (1907). *Материалы по вопросу о колебаниях состава речной воды. Химическое исследование воды реки Роси 1904–1905 гг.* Киев : Типография Р.К. Лубковского. 124 с.

Хільчевський, В.К. (2020). *Нариси історії гідрохімії в Україні*: монографія. Київ : ДІА. 135 с.

Хільчевский, В.К., Гребінь, В.В. (2022). Деякі аспекти щодо стану території районів річкових басейнів та моніторингу вод під час вторгнення Росії в Україну (2022 р.). *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія,* 3(65), 6–14. https://doi.org/10.17721/2306-5680.2022.3.1

Khilchevskyi, V., Sherstyuk, N., & Zabokrytska, M. (2020). Researches of the chemical composition of surface water in Ukraine, 1920–2020 (review). *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 29(2), 304–326. https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112028

Shumilova, O., Sukhodolov, A. Tockner, K., Khilchevskyi, V., De Meester L, Stepanenko, S., Trokhymenko A., Hernandez-Aguero J. A., Gleick P. (2023). Impact of the Russia-Ukraine armed conflict on water resources and water infrastructure. *Nature Sustainability*, 6, 578–586. https://doi.org/10.1038/s41893-023-01068-x

Регіональні центри рекреаційно-туристичних досліджень у конструктивній географії

Regional centers of recreational and tourist research in constructive geography

Кочеткова І.
Kochetkova I.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
irynakochetkova@knu.ua

Проаналізовано дисертаційні дослідження (спеціальність 11.00.11) з конструктивної географії, присвячені рекреаційному та туристичному використанню територій в Україні. Виявлено концентрацію наукового потенціалу у провідних університетах (Київ, Львів, Луцьк, Чернівці). Встановлено тенденцію до регіональної прив'язки досліджень до місця розташування наукових центрів, що зумовлює нерівномірність регіонального вивчення (перевага західних областей, зокрема Волинської). Основний тематичний фокус робіт – оцінка рекреаційних ресурсів та рекреаційне природокористування. Аналіз відображає стан та перспективи розвитку наукової школи у даній галузі.

Ключові слова: конструктивна географія, рекреація, туризм, дисертаційні дослідження, наукові центри.

This analysis examines dissertations (specialty 11.00.11) in constructive geography focused on recreational and tourist land use in Ukraine. A concentration of scientific potential in leading universities (Kyiv, Lviv, Volyn, Chernivtsi) is revealed. A tendency for research to be regionally tied to the location of scientific centers is established, leading to uneven regional study (predominance of western regions, particularly Volynska oblast). The main thematic focus of the works is the evaluation of recreational resources and recreational nature management. The analysis reflects the state and development prospects of the scientific school in this field.

Keywords: constructive geography, recreation, tourism, dissertation research, scientific centers.

У 1980-х роках конструктивна географія почала інтенсивно розвиватися як прикладний напрям географічної науки, спрямований на забезпечення раціонального природокористування, оптимізацію взаємодії природи і суспільства, а також підтримку територіального планування на науковій основі. Зростання суспільного запиту на інтегральні дослідження призвело до активного формування теоретико-методичних засад цього напряму, результати яких фіксувалися у формі звітів, публікацій, виступів, а найвищим рівнем їх узагальнення ставали дисертаційні дослідження – кандидатські (як прикладні розробки) та докторські (як новітні теоретичні моделі). Аналіз динаміки та змісту захистів дисертацій за спеціальністю 11.00.11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів" дає змогу визначити провідні наукові центри, домінантні напрями досліджень, а також загальну структуру наукового пошуку в цій галузі. Враховуючи те, що з 1995 року дана спеціальність набула офіційного статусу саме як конструктивно-географічна, було створено умови для міждисциплінарної інтеграції, прикладного застосування географічних знань та зростання наукового потенціалу в Україні.

Особливого значення у цьому контексті набуває дослідження окремих напрямків у межах конструктивної географії, зокрема таких, що демонструють стабільну кількість захистів та високу прикладну цінність. Один із таких напрямів – конструктивно-географічні дослідження, присвячені використанню територій для рекреації та туризму. Саме цей сегмент характеризується значною кількістю дисертаційних робіт, широкою регіональною представленістю, постійним оновленням дослідницьких підходів та відповідністю до актуальних викликів сучасності. Він відображає як суспільну потребу в розвитку рекреаційного потенціалу, так і прагнення до збереження природного середовища в умовах зростання антропогенного навантаження. З огляду на це, системний аналіз дисертацій, присвячених конструктивно-географічному забезпеченню рекреаційно-туристичного використання територій, є важливим інструментом для узагальнення

досвіду, виявлення провідних наукових шкіл і окреслення перспектив розвитку географічної науки в умовах сьогодення.

Представлений аналіз регіональної специфіки конструктивно-географічних досліджень у контексті рекреаційного та туристичного використання природних ресурсів базується на вибірці дисертаційних робіт, захищених за спеціальністю 11.00.11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів", які безпосередньо стосуються рекреаційного та туристичного використання територій. Джерельну базу дослідження складають фонди Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, кафедри географії України Київського національного університету ім. Т. Шевченка та наукові твори з особистої бібліотеки автора. Використані методи наукометричного аналізу.

Провідні університети та наукові установи відіграють ключову роль у розвитку конструктивної географії в Україні, зокрема у дослідженнях, присвячених раціональному використанню територій з рекреаційною та туристичною метою. Аналіз просторового розподілу кандидатських і докторських дисертацій за спеціальністю 11.00.11, що стосуються саме рекреаційного та туристичного використання територій, свідчить про чітку концентрацію наукового потенціалу у цій сфері в декількох освітніх центрах.

Лідером за кількістю захищених дисертацій є Київський національний університет імені Тараса Шевченка, на базі якого було здійснено 9 захистів. Це зумовлено статусом університету як провідного науково-освітнього центру в галузі географічних наук, а також наявністю розвиненої наукової школи з конструктивної географії. Друге місце за активністю у підготовці наукових кадрів займає Львівський національний університет імені Івана Франка, де було захищено 8 дисертаційних робіт. Така динаміка свідчить про стабільну традицію географічних досліджень у західноукраїнському регіоні. Важливу роль у формуванні наукового дискурсу у сфері конструктивної географії відіграє Волинський національний університет імені Лесі Українки, де було

здійснено 6 захистів, та Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича – 5 захистів. Певну наукову активність демонструє також Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка з 4 захищеними роботами. Серед спеціалізованих закладів слід відзначити Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, де відбулося 3 захисти. Меншою, але все ж значущою, є наукова активність в окремих регіональних центрах, таких як: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Одеський державний екологічний університет, Український науково-дослідний інститут екологічних проблем – по 1 захисту.

Таким чином, просторовий аналіз свідчить про концентрацію наукового потенціалу у цій сфері в кількох ключових академічних центрах – Києві, Львові, Луцьку та Чернівцях, що формують ядро української наукової школи у частині дослідження рекреаційного та туристичного використання територій в контексті конструктивної географії та раціонального природокористування.

Аналіз просторової прив'язки дисертаційних досліджень за спеціальністю 11.00.11, присвячених рекреаційному та туристичному використанню територій, виявив чітку тенденцію до концентрації наукових інтересів навколо регіону розташування провідних університетів. Зокрема, у Львівському національному університеті імені Івана Франка дисертаційні роботи здебільшого фокусувалися на проблематиці Західної України в цілому. У Волинському національному університеті імені Лесі Українки усі шість досліджень були присвячені території Волинської області. Подібна регіональна сфокусованість простежується у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, де три дисертації були присвячені Чернівецькій області, а також у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, де дослідження стосувалися переважно регіону Поділля. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна концентрував дослідження на проблематиці Харкова та прилеглих територій, а Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – на Одеському

регіоні. Єдиним значним освітнім центром, що демонстрував ширшу географію досліджень, охоплюючи різні регіони України, був Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Ця регіоналізація наукових інтересів підкреслює значний вплив локального та регіонального контексту на формування тематики дисертаційних робіт у даній галузі.

Значна частина робіт зосереджена на ідентифікації, класифікації, кількісній та якісній оцінці природних і антропогенних чинників, що визначають рекреаційний потенціал територій. Окрім того, вагоме місце займає проблематика рекреаційного природокористування, що включає дослідження впливу рекреаційної діяльності на природне середовище, оптимізації використання природних комплексів у рекреаційних цілях та розробки заходів з їх раціонального використання та охорони.

Загалом, з 37 робіт, присвячених різним аспектам конструктивно-географічних досліджень з метою розвитку рекреації та туризму, 21 робота присвячена вивченню 11 адміністративних областей країни, що виявляє значну регіональну концентрацію наукових інтересів. Переважна більшість досліджень сфокусована на західних областях України (Галичина, Поділля, Волинь), окремими роботами, що стосуються Харківської (схід), Одеської та Запорізької (південь) областей. Найвищий рівень дослідженості демонструє Волинська область (6 дисертацій), за нею йдуть Чернівецька (3), Закарпатська, Тернопільська та Харківська (по 2), а Вінницька, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська та Хмельницька області представлені по одній роботі. Це підкреслює нерівномірність регіонального вивчення рекреаційного та туристичного потенціалу України у рамках даної спеціальності.

Етнічна структура населення Північної Буковини в першій половині XX століття

The ethnic structure of populationNorthern Bukovina in the first half of the 20th century

[1]Костащук І., [2]Вієру І., [1]Кісіль Р.
Kostashchuk I., Viieru I., Kisil R.
[1]Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, i.kostaschuk@chnu.edu.ua, kisil.roman@chnu.edu.ua
[2]Сучавський університет "Штефан чел Маре", м. Сучава, Румунія, University of Suceava "Stefan cel Mare", Suceava, Romania ivan.viieru1@student.usv.ro

Постановка проблеми у загальному вигляді та її новизна. Період першої половини XX ст. став одним із найскладніших і водночас визначальних в історії Північної Буковини – регіону, який вирізняється поліетнічною структурою населення. Після розпаду Австро-Угорщини та входження Буковини до складу Румунського королівства, етнічні меншини опинилися в нових соціально-політичних реаліях, що суттєво вплинули на їхнє становище, права, ідентичність та міжетнічні взаємини.

Північна Буковина традиційно характеризувалася високим рівнем етнічної мозаїчності. Українці, румуни, євреї, німці, поляки, вірмени та інші національні спільноти віками співіснували на території краю, формуючи унікальний етнокультурний потенціал. Однак після Першої світової війни та зміни політичної юрисдикції умови для їхнього життя, освіти, релігійного й культурного розвитку істотно змінилися.

У румунський міжвоєнний період державна політика дедалі частіше ставала інструментом асиміляції, централізації та румунізації непереважаючих національних груп. Це викликало не лише зростання соціальної напруги, а й посилило процеси самоусвідомлення, самоорганізації та захисту прав етнічних

спільнот. Дослідження становища етнічних меншин у цей період дозволяє краще зрозуміти динаміку національних процесів у регіоні, роль культурних, освітніх та релігійних інституцій, а також виявити форми спротиву чи адаптації до зміненої політичної ситуації.

Стислий джерелознавчий огляд. Питання становища етнічних меншин Північної Буковини отримали відображення у працях як українських, так і зарубіжних істориків та географів. Значний внесок у вивчення цієї теми зробили такі дослідники, як І. Ністор, О. Панчук, І. Коляска, Д. Гренчук, К. Унгуряну, С. Фостій, О. Машевський, В. Джаман, І. Костащук, які розкрили особливості формування етнічного складу в цей період. Окрему увагу було приділено обмеженню етнокультурних прав національних меншин. Проблеми єврейської громади в цей період висвітлювали Н. Бойко та М. Гешель, які зосереджувалися на впливі румунського законодавства на громадянські права євреїв. Німецька меншина досліджувалася в працях Ґ. Гросу, який розглядав трансформації їхнього правового становища та участь у громадському житті.

Водночас тема потребує подальшого осмислення в порівняльному ключі, з особливим акцентом на аналізі документальних джерел, спогадів, матеріалів періодики та державної політики у сфері освіти, культури й релігії.

Формулювання цілей дослідження. Метою даного дослідження є аналіз соціального, правового та етнокультурного становища основних етнічних меншин Північної Буковини в першій половині XX ст. Особливу увагу буде приділено українській, єврейській, німецькій та польській громадам.

Виклад основного матеріалу. Про національний склад населення території Північної Буковини у даний період досить важко говорити. Це можна пояснити двома основними причинами: 1) перепис 1930 року надзвичайно відрізнявся від перепису 1910 року, що ми пояснюємо політико-адміністративними змінами; 2) румунам, що проживали у краї, надавалися

привілегіовані права, що сприяло їх переселенню на територію Північної Буковини та Північної Бессарабії.

Перший факт можна підтвердити тим, що кількість румунського населення в краї "збільшилася" досить істотно. Так, за 20 років від перепису 1910 року українське населення Північної Буковини, згідно зі статистичними даними, скоротилося з 283 тис. осіб до 221 тис. осіб, а кількість румунів зросла з 96 тис. до 148 (155) тис. осіб [1, с. 230–231]. Українське населення зменшилося, особливо через тих, хто обіймав владні посади, а також селян-боржників, яких змушували змінювати прізвища на румунські і під час перепису записуватися румунами.

На території Північної Буковини за даними перепису 1930 року проживало близько 550,0 тис. осіб, а у частині Хотинського повіту – близько 250 тис. осіб. Для порівняння на території сучасної Чернівецької області мешкало близько 800 тис. осіб [2, с. 58–59]. За матеріалами Чернівецького обласного архіву тут проживало 803911 осіб [4]. Їх частка становила 74,1 % у Північній Буковині, тобто тут відповідно проживало 260,4 тис. осіб (за іншими джерелами 280 тис. осіб). Значною національною групою населення в краї, за даними перепису 1930 року, були румуни. За офіційними даними статистики на території Північної Буковини мешкало 155,0 тис. румунів, тобто 28,2 %. Проте їх насправді, за даними С. Чорного, було близько 135 тис. осіб (16,9 %). Досить чисельною національною групою Північної Буковини були євреї, яких налічувалося 75,0 тис. осіб, що складало 13,6 % [2, с. 70]. На території Північної Буковини проживали також 30,0 тис. німців, що становило 5,5 %; 25 тис. поляків (4,5 %); 3,0 тис. росіян (0,5 %). У Північній Бессарабії поляків та німців проживала незначна кількість. Проте помітне місце у національній структурі населення даного краю займали росіяни, чисельність яких становила близько 6,5 тис. осіб, а їх частка відповідно склала 2,6 % [4] (табл. 1).

Таблиця 1

Національна структура населення Північної Буковини порівняно з Північною Бессарабією (Сучасна Чернівецька область України) у першій половині XX ст.

Національна група населення	Північна Буковина з Герцаївським районом		Північна Бессарабія		Сучасна Чернівецька обл.	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Всього, в т.ч.	550,0	100,0	250,0	100,0	800,0	100,0
українців	260,0 (280,0)	47,3 (50,9)	185,0	74,0	445,0 (465,0)	55,6 (58,1)
румунів	155,0 (135,0)	28,2 (16,9)	31,0	12,4	186,0 (166,0)	23,3 (20,8)
євреїв	75,0	13,6	25,0	10,0	100,0	12,5
росіян	3,0	0,5	6,5	2,6	9,5	1,2
німців	30,0	5,5	...	...	30,0	3,8
поляків	25,0	4,5	...	...	25,0	3,1
угорців	1,0	0,2	...	...	1,0	0,1
чехів і словаків	0,5	0,1	...	...	0,5	0,06
інших національностей	0,5	0,1	2,5	1,0	3,0	0,4

Примітка: *складена авторам на основі літературних джерел [4], [2] та [3]. У дужках подана більш ймовірна чисельність населення представників українського та румунського населення, що подається у вище вказаних джерелах.

Національна структура населення в даний період відображає яскравий прояв історико-географічних чинників свого формування. Північна Буковина перебувала довгий час під зверхністю Австро-Угорської імперії, що спричинило в значній мірі переселення німців, євреїв та поляків.

Можна стверджувати, що в румунський період на території Північної Буковини у національній структурі населення переважали українці. Значна частка припадала на румунів, євреїв, німців та інші національності.

Висновок. Дослідження показало, що Північна Буковина в означений період залишалася багатонаціональним регіоном із високим рівнем міжетнічних контактів, але саме державна політика визначала характер цих взаємин. Політика щодо меншин була не лише національною, а й геополітичною стратегією, в якій етнічні громади опинялися між бажанням зберегти власну самобутність і необхідністю адаптації до нових умов.

Отже, аналіз становища етнічних меншин Північної Буковини в даний період дозволяє не лише реконструювати складні процеси національної політики, але й краще зрозуміти роль культурної пам'яті, етнічної ідентичності та інституційної дискримінації у формуванні історичної долі регіону.

Список використаних джерел

1. Буковина: історичний нарис / За ред. С.С. Костишина. Чернівці : Зелена Буковина, 1998. 416 с.

2. Чорний С.М. Національний склад населення України в XX сторіччі : довідник. Київ : ДНВП "Картографія", 2001. 88 с.

3. Din istoria colonizării Bukovinei. Bucureşti : Editura didactică şi pedagogică, 1996. 160 S.

4. Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina. Czernowitz, 1913. H.XVII. – T. I. – S. 1–99.

Секція 2
РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Нові регіональні дослідження України в умовах війни: виклики, трансформації та стратегічні пріоритети відновлення

New regional studies of Ukraine in war conditions: challenges, transformations and strategic priorities for recovery

Довгань Н.
Dovhan N.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
nataliia_koroma@knu.ua

Тема позиціонування України на політичній карті світу є надзвичайно актуальною в умовах сучасного конфлікту з росією. Україна, історично розташована на перетині різних цивілізаційних і політичних впливів, завжди стикається з питанням самоідентичності та геополітичного вибору. Під час збройної агресії росії важливими стають питання відновлення територіальної цілісності, соціальної, економічної та культурної реінтеграції тимчасово окупованих регіонів, що сприяє зміцненню національної ідентичності та міжнародного позиціонування України. Дослідження впливу війни на територіальні зміни, демографічні процеси та соціально-економічну ситуацію в регіонах дозволяє сформулювати ефективні стратегії відновлення. Окрім того, дослідження геополітичних та територіальних трансформацій надає можливість розробити нові моделі регіонального планування в умовах війни та післявоєнної адаптації.

Ключові слова: Україна, регіональні дослідження, територіальні зміни, соціально-економічна трансформація, відновлення, післявоєнне планування.

Ukraine's positioning on the world political map is extremely relevant in the context of the current conflict with russia. Historically located at the intersection of various civilizational and political influences, Ukraine always faces the issue of self-identity and geopolitical choice. During the armed aggression of russia, the issues of restoring territorial integrity, social, economic and cultural reintegration of temporarily occupied regions become important, which contributes to strengthening the national identity and international positioning of Ukraine. Research on the impact of war on territorial changes, demographic processes and socio-economic situation in the regions allows for the formulation of effective recovery strategies. In addition, the study of geopolitical and territorial transformations provides an opportunity to develop new regional planning models in the context of war and post-war adaptation.

Keywords: Ukraine, regional studies, territorial changes, socio-economic transformation, recovery, post-war planning.

Постановка проблеми. Україна на політичній карті світу – тема, яка на порядку денному навіть не одного століття для нас. Питання її *позиціонування, самоідентичності*, завжди гостро вибудовувалися в Україні і іншими про Україну. Гостро вона стоїть і сьогодні – в період, коли найбільший агресор світу намагається стерти країну з політичної карти світу.

Позиціонування країни та її самоідентичність тісно пов'язані з політичними й геополітичними особливостями, оскільки саме ці фактори визначають, до яких регіональних об'єднань країна тяжіє, з ким формує стратегічні альянси, які цінності та моделі розвитку обирає. Геополітичне розташування часто обумовлює зовнішньополітичний курс, а політичний вибір – формує уявлення як всередині країни, так і поза її межами про те, ким вона є та до якого простору належить. У випадку України, яка історично перебуває на перетині впливів різних цивілізаційних і політичних систем, питання ідентичності мало завжди особливу вагу. Її прагнення інтегруватися в європейський простір – це не лише політична стратегія, а й вираз колективної ідентичності, що протиставляється нав'язаним зовні моделям. У такий спосіб регіональна приналежність країни стає не лише географічною, а й ціннісною категорією.

Ці питання є надчутливими і іноді мінливими через можливі внутрішньо регіональні трансформації. А ті фатальні регіональні зміни, що сьогодні вже відбуваються всередині України, вимагають від наукової спільноти пошуку нових моделей, за якими буде відновлюватися вся країна. Ефективна стратегія відновлення тимчасово окупованих та постраждалих територій сприятиме зміцненню позиціонування країни на міжнародній арені та формуванню цілісної національної ідентичності. Така стратегія має охоплювати не лише фізичну реконструкцію інфраструктури, а й соціальну, економічну та культурну реінтеграцію регіонів. Вона продемонструє спроможність держави піклуватися про всі свої території та громадян, що підсилить внутрішню легітимність і довіру до інститутів влади. Одночасно це буде сигналом для міжнародної спільноти: країна здатна не лише вистояти у війні, але й цілеспрямовано будувати майбутнє як єдина політична, правова та культурна спільнота. Такий підхід формує стійку ідентичність, яка базується не на травмі, а на спільному досвіді спротиву, солідарності та відбудови.

Джерелознавчий огляд. Дослідження на тему післявоєнної відбудови є важливою проблематикою в контексті регіональних досліджень, оскільки саме на регіональному рівні найяскравіше проявляються наслідки збройного конфлікту – руйнування інфраструктури, демографічні зрушення, економічний спад, порушення соціальних зв'язків та інституційна дестабілізація. Вивчення цих процесів дозволяє не лише зафіксувати масштаби втрат, але й сформувати ефективні підходи до просторового планування, реінтеграції громад, відновлення економічної активності та підвищення стійкості територій до майбутніх викликів. У цьому контексті важливим є поєднання теоретичних напрацювань із міжнародного досвіду та адаптація їх до українських реалій із врахуванням специфіки окремих регіонів. Пропонуємо звернути увагу на такі два дослідження. Зокрема, праця "Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна: наукова записка" (*Стойко, Кресіна, & Кресін, 2020*) ще в 2020 році досліджувала світовий досвід відродження

постконфліктних територій, що напряму резонує з потребою України у нових моделях відбудови та реінтеграції, та може допомогти сформувати аналітичну базу для оцінки ефективності політик відновлення та соціальної інтеграції населення в Україні. Також, стаття "The impact of decentralization on regional development in Ukraine: challenges and opportunities in the post-war era" (*Orel, Kulinich, etc., 2024*) досліджує вплив децентралізації на регіональний розвиток, що є критично важливим у контексті повоєнного відновлення, розподілу ресурсів і зміцнення місцевого самоврядування. Матеріал надзвичайно актуальний, бо включає сучасні дані поствоєнного періоду, висвітлює проблеми та можливості, що постають перед регіонами в умовах змін та може бути використана для обґрунтування інституційних і управлінських аспектів регіональної політики, а також як приклад сучасного прикладного дослідження в українському контексті.

Тому основними **цілями дослідження** було: пояснення взаємозв'язку між геополітичним положенням, політичним вибором та національною ідентичністю України; демонстрація масштабів територіальних змін та їх впливу на соціально-економічний простір; актуалізація важливості регіональних досліджень і нових стратегій реінтеграції тимчасово окупованих територій, підкреслення ролі науки у формуванні післявоєнної моделі розвитку України.

Результати. Ті виклики, які сьогодні приймають українці, зачіпають абсолютно всі контексти людського життя і діяльності. Зміни, що пов'язані з повномасштабним вторгненням росії, вирізняються складною й багатогранною природою, охоплюючи широкий спектр аспектів – від територіальних трансформацій і демографічних зрушень до соціально-економічних наслідків, а також суттєвих модифікацій у сфері регіональної політики, безпеки та процесів відновлення.

Економіко-географи розрізняють *територіальні зміни* (зміни в адміністративно-територіальному устрої, межах, юрисдикції) і *просторові зміни* (зміни у структурі, функціональній організації простору, розміщенні населення, господарства, інфраструктури).

Територіальні зміни можуть виступати тригером або передумовою просторових трансформацій. Тому для економіко-географічної науки характерним є визнання того, що територіальні зміни, зокрема адміністративно-правові трансформації, часто виступають каталізатором або передумовою глибших просторових змін у розміщенні та розвитку соціально-економічних систем.

Де-юре в Україні не відбулося жодних територіальних змін, що могли б призвести до офіційних адміністративно-правових трансформацій, оскільки міжнародне право та українське законодавство не визнають змін, спричинених збройною агресією. Але *де-факто* ми маємо тимчасову окупацію частин територій України (Крим, частини Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей), зміну адміністративного управління на прифронтових територіях, втрату контролю над прикордонними регіонами, що впливає на регіональну економіку та логістику. І саме ці територіальні і геополітичні переміни спричинили серйозні просторові наслідки.

В першу чергу – *демографічні наслідки*: масова внутрішня та зовнішня міграція населення (ВПО та біженці), зміна етнічного, вікового та статевого складу населення в регіонах; зростання кількості осіб, які потребують соціальної підтримки, зокрема у західних регіонах. *Глибока соціально-економічна трансформація регіонів* призвела до змін та зупинки розвитку в межах соціально-економічної системи: руйнування промислової інфраструктури (особливо в східних регіонах), переміщення бізнесу та підприємств у безпечніші області, формування нових центрів економічного зростання (наприклад, у західній Україні), адаптація аграрного сектору до нових умов (розмінування полів, втрата посівів, блокада експорту), зниження інвестиційної привабливості. Як наслідок цих процесів, ми маємо змінену *гуманітарну ситуацію та безпекову*: гуманітарні кризи у зонах бойових дій, криза систем охорони здоров'я, освіти, ЖКГ, проблеми екологічної безпеки (техногенні катастрофи, екологічні наслідки бойових дій).

Глибина та характер змін і трансформацій у різних регіонах безпосередньо залежать від просторової близькості території до лінії фронту, що визначає інтенсивність руйнувань, масштаби переміщення населення, а також соціально-економічні наслідки конфлікту. У військово-географічному та соціально-економічному контексті часто виокремлюють такі *типи територій:* окуповані, тилові, прифронтові зони, зони гуманітарної кризи, евакуаційні райони, зони підвищеного ризику, відновлені території, демілітаризовані зони (рис. 1.)

Рис. 1. Типи територій у військово-географічному та соціально-економічному вимірах *(складено автором)*

Дана типізація територій опирається на ключові критерії диференціації: ступінь воєнної загрози, контроль над територією, стан інфраструктури, соціально-економічний тиск, основне функціональне призначення. Кожен із критеріїв типізації територій виконує аналітичну функцію, дозволяючи оцінити характер впливу війни на простір та потреби у втручанні.

Станом на травень 2025 року, приблизно 26 % території України перебуває під тимчасовою окупацією російською федерацією. Це становить близько 109 000 км². Автономна Республіка Крим та м. Севастополь – окуповані з 2014 року. Під окупацією понад 95% території Луганської області і близько 60 %

території Донецької області, Запорізька область – приблизно 73 %, Херсонська область – близько 72 %, а також до 2 % території Харківської області залишаються окупованими. Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, площа окупованих територій зросла з приблизно 7 % до 26 %. Проте Збройні Сили України звільнили значні території, зокрема частини Харківської та Херсонської областей (*Міністерство розвитку громад та територій України, 2025*).

Попри тимчасову окупацію частини територій, Україна не визнає жодних змін своїх державних кордонів. Міжнародне співтовариство також підтримує територіальну цілісність України, не визнаючи анексії. Відновлення контролю над усіма окупованими територіями залишається ключовим пріоритетом державної політики.

Висновки. В умовах збройної агресії росії нові регіональні дослідження в Україні набувають особливої значущості. Їх основним завданням має стати не лише фіксація змін у соціально-економічному та просторовому розвитку регіонів, а й розробка ефективних стратегій їх відновлення, адаптації та інтеграції у післявоєнний простір. Особливо актуальним є регіональне планування з урахуванням воєнних ризиків, потреба в залученні зовнішньої допомоги (грантів, міжнародних програм, відбудови інфраструктури), формування нових схем безпеки, а також соціальна та інституційна реінтеграція мешканців після деокупації (*Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2024*). У цьому контексті необхідне посилення як теоретичних, так і прикладних регіональних досліджень, зокрема: просторового аналізу наслідків війни із застосуванням ГІС-технологій; соціологічного вивчення адаптації внутрішньо переміщених осіб і трансформацій громадської думки; економіко-географічного дослідження релокації підприємств, перебудови логістичних ланцюгів і економічного відновлення регіонів.

Таким чином, сучасні регіональні дослідження мають стати основою для комплексного бачення післявоєнного розвитку країни, що поєднує безпековий, соціальний та економічний виміри.

Список використаних джерел

Верховна Рада України (2024). *Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб"* (ред. 2024 р.). Закон України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (2024, квітень 26). *Стратегія діяльності Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України на 2024-2026 роки* (Наказ № 126). https://unity.gov.ua/2024/04/29/pro-zatverdzhennya-strategiyi-diyalnosti-ministerstva-z-pytan-reintegracziyi-tymchasovo-okupovanyh-terytorij-ukrayiny-na-2024-2026-roky/

Міністерство розвитку громад та територій України (2025, 28 лютого). *Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією* (Наказ № 376). *Законодавчий портал України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text

Стойко, О.М., Кресіна, І.О., & Кресін, О.В. (2020). *Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна* : наукова записка. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Видавництво "Норма права".

Orel, Y., Kulinich, O., Korniievskyi, S., Serohina, S., & Gryshko, L. (2024). The impact of decentralization on regional development in Ukraine: challenges and opportunities in the post-war era. *Amazonia Investiga*, 13(80), 99-108. https://doi.org/10.34069/AI/2024.80.08.9

Геостратегічні концепції післявоєнного облаштування України

Geostrategic concepts of post-war development of Ukraine

[1]Масляк П., [2]Шуліка Б.О.
[1]Masliak P., [2]Shulika B.
[1]Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Taras Shevchenko National University of Kyiv
[2]Харківський національний університет імені Василя Каразіна
Vasyl Karazin Kharkiv National University

Геостратегічним гаслом України в XXI ст. має бути: "Геть від Москви". В усіх можливих сенсах. Натомість необхідно формувати корпорацію держави Україна зі світовою українською діаспорою.
Ключові слова: концепція, російська агресія, українська діаспора, післявоєнне облаштування.

The geostrategic slogan of Ukraine in the 21st century should be: "Away from Moscow". In every possible sense. Instead, it is necessary to form a corporation of the state of Ukraine with the global Ukrainian diaspora.
Keywords: concept, Russian aggression, Ukrainian diaspora, post-war settlement.

Уже нині виникає проблема вироблення раціональних і ефективних концепцій післявоєнного облаштування України. Саме концепцій, бо зрозуміло, що в нашої країни після закінчення війни проблем з фінансування різноманітних програм відбудови міст, будівництва доріг, промислових і сільськогосподарських підприємств не має виникати. Уже нині декілька країн ЄС заявили, що вони готові вкладати мільярди євро у післявоєнну відбудову України. Однак все ще не озвучені загальні підходи не до того, що нашу державу необхідно відбудовувати, а про те, яку Україну ми маємо відбудувати. Що необхідно зробити, щоб постала саме українська Україна, за яку протягом останніх століть віддали свої життя десятки мільйонів українців.

Саме через це ми і взяли на себе працю запропонувати декілька концептуальних підходів до формування післявоєнної геостратегії України як місії нашої держави і нації на політичній мапі світу. Так як українська історія повністю сфальшована окупантами, в основі геостратегії українства має стати політична географія, яка є набагато правдивішою і об'єктивнішою за історію. Остання буде вимагати від учених чималих зусиль для її очищення від імперських фальсифікацій, які цілеспрямовано здійснювалися протягом останніх століть.

Перша концепція полягає в абсолютній забороні на віки-вічні поселятися етнічним росіянам в Україні. Нині здається вже усім здатним на елементарні розумові операції людям у світі стало зрозумілим, що це варварська нація, не здатна до позитивних цивілізаційних змін. Це вона демонструє народам уже протягом усіх останніх століть. Особливо яскраво це проявилося під час агресії Московії проти України. Масові звірства росіян на окупованих землях, їхнє поголовне мародерство, неймовірна для цивілізованого світу брехня і лукавство, вбивства дітей, бомбардування пологових будинків, шкіл, критичної енергетичної інфраструктури тощо продемонстрували, що цей народ ментально застряг у кам'яному віці і виходити звідти не збирається.

Чітко проступила генетична тяга росіян до руйнування всього упорядкованого, гарного, системного і систематичного. Ця ненависть знайшла власний прояв у цілеспрямованому використанні лайна для загиджування окупованих українських міст і сіл. Це генетично закладено в росіян і описане московськими письменниками ще у XIX і XX ст. Так росіяни використовували лайно у XIX ст. під час воєн на Північному Кавказі. Захоплюючи черкеські селища вони цілеспрямовано загиджували колодязі, будинки і мечеті, використовуючи їх як вбиральні для тисяч солдатів. Все це описане московським письменником Толстим. На початку XX ст. інший письменник Горький описав, як уже в радянській Московії делегатів якогось з'їзду з північних губерній Московії розмістили в царському Зимовому палаці в Петрограді. Коли делегати відбули додому

виявилося, що всі безцінні вази з німецької, китайської, японської порцеляни, у свій час подарованих цареві, делегати використовували як нічні горщики. Організатори з'їзду вирішили, що не працювала каналізація. Її перевірили, але всі туалети були справні. І тоді Горький зробив висновок, що для росіян нестерпною є сама краса цих речей і тому вони при першій же можливості намагаються її знищити. А якщо цього зробити вони не можуть під страхом покарання чи з іншої причини, вони її в той чи інший спосіб спаплюжують.

Все це в найбільшій мір проявилося під час російсько-української війни в Україні. Загидженими виявилися всі будинки, де мешкали російські солдати і офіцери. Особливо дісталося українським школам. Як унітази використовувалися піаніно, саксофони і кларнети, бандури і фаготи. Весь посуд шкільних їдалень, каструлі, пательні, міксери, м'ясорубки були загиджені. Росіяни грали лайном у баскетбол у шкільних спортзалах і спортивних школах. Вони спали на лайні і їли на ньому. Нічого подібного, напевно, не міг собі дозволити ніякий інший народ на нашій планеті. Повністю сфальшована московська історія і пропаганда в той же час розповідала наївному загалу у світі про "високу" культуру росіян.

Врешті-решт хтось має сказати правду і про причини передачі України у 1954 р. Криму. У 1944 р. з півострова з чудовим субтропічним кліматом були виселені місцеві мешканці. І не лише кримські татари. Виселили всіх підряд: і українців, і караїмів, і греків та ін. Їх депортували у віддалені регіони СРСР з важкими кліматичними умовами. Натомість до Криму завезли з Центральної Московії мільйони росіян. За наступні десять років цей варварський народ перетворив колись квітучий Крим на руїну. Росіяни навіть не спромоглися прогодувати себе в цьому краю. З кожним роком прийшлося завозити сюди все більше і більше продуктів харчування. Нарешті стало зрозумілим, що так далі продовжуватися вже не може. І тоді вирішили передати Крим Україні, щоб вона могла на законних підставах переселяти сюди працелюбних українців. І в 1954 р. півострів увійшов до складу

нашої республіки. Сюди переселили сотні тисяч українців, які знову перетворили цю землю на квітучий сад.

Після анексії Криму у 2014 р. Росія завезла сюди більше мільйона московитів і історія почала повторюватися. Перетворений росіянами на військову базу півострів всього за декілька років перетворився на територію біди, яка не здатна себе прогодувати.

Нами був застосований метод кореляційного аналізу для виявлення впливу питомої ваги росіян в етнічному складі населення різних областей України на рівень злочинності на цих територіях. Коефіцієнт кореляції досягнув 0,9. Це означає, що між питомою вагою етнічних росіян і рівнем злочинності в різних областях України існує майже функціональний зв'язок. Кажучи по простому, чим вища питома вага етнічних росіян в населенні тієї чи іншої області нашої країни, тим вища в цій області злочинність. Виявився навіть кореляційний зв'язок між питомої вагою етнічних росіян в тій чи іншій області і поширенням тут венеричних захворювань. Це, звичайно, викликало у нас сардонічну посмішку, але з наукою не поспориш.

Таким чином, гасло, висунуте ще на початку ХХ ст. "Геть від Москви" нині набуло цілком конкретного забарвлення. Геть від Московії і московитів в усіх можливих сенсах для самого виживання української нації і відновлення демократичних українських традицій, які були за останні триста років дуже сильно спотворені. Однак ще за часів Київської Руси іноземці описували, що, наприклад, київський князь Святослав гріб на веслах своїх човнів на ряду зі своїми воїнами і нічим від них не відрізнявся своїм одягом. Пізніше українці обирали собі владу на всіх рівнях. В той же час в Московії панувала найстрашніша деспотія. І з того часу нічого не змінилося. Путін нічим не відрізняється від "царя-батюшки" всіх останніх століть. Навіть після так званої Жовтневої революції 1917 р. в Московії одразу запанувала найстрашніша деспотія.

Другою концепцією післявоєнного відновлення України має бути широке використання для цього української діаспори. Має бути створеною своєрідна корпорація – Українська держава плюс

українська діаспора. Представникам української діаспори має бути на законодавчому рівні надане право володіти подвійним громадянством. До освоєння величезних, незліченних природніх багатств української землі мають бути залучені етнічні українці з усієї нашої планети. Нині українська діаспора, у зв'язку з агресією Росії і окупацією нею частини України перетворилася в глобальне явище і є однією з найбільших у світі. З початком війни за кордон виїхало понад 7 млн осіб.

Україна володіє найбільшою у світі кількістю стратегічних "заморожених" проєктів. Їх за останні століття накопичилося сотні. Основні з них мають світове значення. Нині в абсолютній більшості держава світу вже всі проєкти розвитку вичерпані. В той же час у найбільших банках нашої планети накопичені величезні грошові ресурси, які нікуди вкладати. Саме Україна в післявоєнний період може запропонувати моделі розвитку на основі новітніх напрямків освоєння "заморожених" соціально-економічних проєктів.

Можливості для повернення мільйонів українців до України є. Необхідно лише створити для цього необхідні законодавчі умови. Німецькі кліматологи взагалі вважають, що найкращі у світі природні умови для життя і господарської діяльності людини існують в Україні, а конкретно у Вінницькій області. То чому б тут не жити і не вести бізнес представникам української діаспори. У Херсонській обл., яка нині звільняється від окупантів протягом року за офіційними даними до 316 сонячних днів. А жити в "Українській Каліфорнії", тобто в Криму, думаю, захоче не один мільйон етнічних українців з усього світу.

Війна призвела до значних втрат серед молодих українських чоловіків фертильного віку. Демографічна ситуація і до того вважалася в Україні катастрофічною. Тому для розвитку господарства нам потрібні мільйони молодих рук представників креативної частини української нації. Ці люди змогли пристосуватися до складних умов життя в інших державах, показали власні високі адаптаційні можливості. А Україна найбагатша на всі види природних ресурсів держава Європи. Тут

є все – від найбільших запасів золота, до найбагатших покладів бурштину, від сотень кімберлітових трубок з алмазоносною породою до найбільших у світі родовищ марганцю, літію, графіту тощо. На шельфі Чорного моря зосереджені найбільші у світі запаси вуглеводнів, особливо природного газу. Це єдине море у світі, товща води, якого заповнена сірководнем. А відбудова сотень замків і фортець, використання унікальних мінеральних вод, лікувальних грязей тощо. Та тут діаспорі непочатий край роботи з найвищими у світі прибутками.

Буквально за декілька років Україна має перетворитися в найпотужнішу державу Європи і найбагатшу у світі. Для цього є всі об'єктивні підстави. Основними галузями господарства повинні стати ІТ-технології, точне, працемістке машинобудування, кольорова металургія благородних і рідкоземельних металів, обробка дорогоцінного каміння, агропромисловий комплекс світового значення, транспортна галузь з найвищим у світі транспортно-географічним рейтингом, рекреаційно-туристичний комплекс тощо.

В географічному сенсі найбільшу кількість репатріантів може прийняти Крим (до 3 млн осіб), Закарпаття (Берегове, Виноградів, Ужгород, Мукачево) до 0,5 млн осіб, "Дністровські субтропіки" (південні частини Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької обл. та північна частина Одеської обл.) – до 2 млн осіб, Донбас (до 5 млн осіб), агропромисловий "Рай" – Черкаська та Кіровоградська обл. – до 2 млн осіб, узбережжя морів – до 1 млн осіб. Таким чином Україна може прийняти до 10 млн українців і осіб українського походження з усієї нашої планети. Не просто прийняти, але й забезпечити кращі умови життя, вищу платню, умови для всебічного національного і інтелектуального розвитку їм і їхнім дітям. Та й принципи такого облаштування можна не винаходити заново, а скористатися досвідом Ізраїлю, який використовує власну діаспору комплексно для загального блага свого народу.

Звичайно, що принципи післявоєнного облаштування України запропонованими нами не обмежуються. Їх необхідно розробляти і пропонувати для обговорення уже нині, коли ще триває війна.

Регіональні диспропорції зовнішньоекономічної діяльності України в умовах російсько-української війни

Regional Disproportions of Ukraine's Foreign Economic Activity in the Context of the Russian-Ukrainian War

Данилевський А.
Danylevskyi. A.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
anatolii.danylevskyi@gmail.com

Повномасштабне вторгнення РФ, серед іншого, призвело до посилення просторових диспропорцій розвитку України, а тому ціллю цієї роботи стає дослідження регіональних особливостей зовнішньо-економічної діяльності. Методами математико-статистичного аналізу та з оглядом фахової літератури окреслимо ситуацію, що склалась і проведемо пошук факторів впливу. Особливу увагу приділено аналізу змін у динаміці експорту та імпорту товарів у регіональному вимірі. Відбулось загальне скорочення зовнішньоекономічної активності, особливо її експортної складової та зросла імпорто-залежність регіонів. Зафіксовано посилення диспропорцій у зовнішній торгівлі товарами, що супроводжується формуванням центрів зовнішньоекономічної активності. Отримані результати можуть бути використані у процесі розробки стратегій післявоєнного відновлення за участі міжнародних партнерів, зокрема в рамках європейських програм допомоги.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, регіональні дослідження, російсько-українська війна.

The full-scale invasion of the Russia, among other things, led to an increase in spatial disparities in the development of Ukraine, and therefore the aim of this work is to study the regional features of foreign economic activity. Using methods of mathematical and statistical analysis and a review of professional literature, we will outline the situation that has developed and search for influencing factors. There has been a general reduction in foreign

economic activity, especially its export component, and the import dependence of regions has increased. There has been an increase in disparities in foreign trade in goods, which is accompanied by the formation of centers of foreign economic activity.

Keywords: foreign economic activity, regional studies, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її новизна. Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є одним із ключових чинників, що стимулюють економічний розвиток України, забезпечуючи інтеграцію у світову економіку та доступ до необхідних ресурсів, зокрема, валютних. Проте в умовах повномасштабної російсько-української війни відбулися суттєві зрушення у експортно-імпортних потоках, функціонуванні та розміщенні логістичної інфраструктури, спеціалізації регіонів та доступності до міжнародних ринків. Це призвело до поглиблення регіональних диспропорцій у сфері ЗЕД. Відтак виникає необхідність дослідженнях цих трансформаційних змін в регіональному вимірі зовнішньоекономічного комплексу України. Новизна представленої роботи розкривається в аналізі регіональних диспропорцій ЗЕД в умовах повномасштабної війни, що триває і продовжує чинити вплив, зокрема, спричиняючи зміни логістичних маршрутів, релокацію суб'єктів господарювання, завдаючи шкоди промисловому та інфраструктурному потенціалу.

Стислий джерелознавчий огляд. Бабець І. Г. досліджено стан зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в перший рік повномасштабного вторгнення, зокрема, проаналізовано зміни порівняно з 2021 р. Вченою, на основі аналізу умов ведення зовнішньої торгівлі та рівня вразливості до загроз для зовнішньоторговельної безпеки було виокремлено чотири типи регіонів. Науковицею також обґрунтовано пріоритетні напрями мінімізації ризиків зовнішньої торгівлі регіонів в умовах воєнного стану та розроблено механізм зниження зовнішньоторговельних загроз у процесі повоєнного економічного відновлення (Бабець, 2023).

Окрім дослідження загроз зовнішньоторговельній безпеці регіонів України в умовах воєнного стану Бабець І.Г. також здійснила аналіз регіонального стану зовнішньої торгівлі у 2013–2020 рр. та існуючих внутрішніх загроз, які лише посилила зовнішня загроза у вигляді військової агресії РФ. Серед них неефективна економічна структура регіонів та орієнтація експорту переважно на сировину, що призводить до залежності від ринків країн, які споживають сільськогосподарську або металургійну продукцію (Бабець, 2022).

Жабинець О.Й. виконано зіставлення динаміки та структурних характеристик світової торгівлі й торговельної діяльності України на міжнародному ринку, а також досліджено вплив пандемії COVID-19 на їхні обсяги. Зокрема, вченою проведено аналіз товарообігу та обміну послугами між регіонами України та країнами Європейського Союзу, визначено потенційні наслідки повномасштабної агресії Росії для експортної діяльності нашої держави та її регіонів (Жабинець, 2022).

Повномасштабна війна продовжується, завдаючи значної шкоди зовнішньоекономічному комплексу нашої держави, а відтак актуальними залишаються теоретичні дослідження викликів, що виникають та їх наслідків для розвитку регіонів України.

Формулювання цілей дослідження. Мета представленого дослідження полягає у виявленні та аналізі регіональних диспропорцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності України в умовах російсько-української війни. Серед завдань, що сприятимуть досягненню поставленої мети: дослідити динаміку ЗЕД України на рівні окремих регіонів; проаналізувати основні загрози реалізації зовнішньоторговельної діяльності в регіональному розрізі та окреслити можливості їх зменшення або нівелювання.

Результати. У 2021 р., перед повномасштабним вторгненням РФ, зовнішньоекономічна діяльність України, зокрема її регіонів, характеризувались позитивними зрушеннями. Так, попри пандемію COVID-19, що загальмувала відновлення зовнішньої торгівлі України у 2020 р. (98,28 % від обсягів експорту в 2019 р. та 89,37 % від обсягів імпорту в 2019 р.), 2021 р. відзначився

приростом обсягів зовнішньоекономічної діяльності та пожвавленням економічної активності регіонів, що відновлювалась після кризи внаслідок початку російсько-української війни у 2014 р. (Держстат України, 2025).

У 2022 р., з початком повномасштабної воєнної агресії Росії проти нашої держави, найбільшої шкоди експортному потенціалу зазнали південно-східні регіони України, внаслідок тимчасової окупації частини територій та бойових дій, що продовжують завдавати руйнувань. Передусім це Донецька обл., що станом на 2022 р. зберегла лише 4 % від обсягів експорту товарів в 2021 р., Луганська обл. (5,2 %), Херсонська обл. (13,8 %). Подібна тенденція спостерігалась також із обсягами імпорту товарів до цих регіонів. У Донецькій обл. у 2022 р. вони скоротились на 92,7 % порівняно з 2021 р., в Луганській обл. скорочення склало 95,3 %, Херсонській – 86,2 %.

Втім, якщо у 2021 р., в регіональній структурі зовнішньої торгівлі товарами Луганська обл. займала 0,2 % експорту та 0,4 % імпорту, а Херсонська область – 0,6 % експорту та 0,4 % імпорту, то скорочення зовнішньоекономічної діяльності Донецької області завдало більшої шкоди зовнішньоекономічному комплексу України через руйнування та тимчасову окупацію значних промислових об'єктів та інших суб'єктів господарської діяльності. Так, в 2021 р. на Донецьку обл. припадало 10,3 % від експорту товарів України та імпорту – 2,6 %, а позитивне торговельне сальдо регіону складало 5,14 млрд дол. США, тобто обсяги експорту перевищували імпорт.

Обсяги експорту товарів Миколаївської та Харківської областей, на яких відбувались бойові дії та території яких опинялись під тимчасовою окупацією у 2022 р., становили відповідно 47,5 % та 48,8 % від обсягів експорту до попереднього року. Запорізька обл., незважаючи на тимчасову окупацію південної частини регіону та, зокрема, завдяки збереженню контролю урядом України над великим промисловим містом та адміністративним центром області зберегла в перший рік повномасштабного вторгнення 59,2 % від обсягів експорту

товарів у 2021 р. Серед чотирьох регіонів, значну частину територій яких було тимчасово окуповано РФ, саме Запорізька обл., попри загальне скорочення обсягів та частки експорту, демонструє найбільшу стійкість (частка експорту в 2021 р. – 7 %, 2022 р. – 6,4 %, 2023 та 2024 рр. – 4 %).

Загалом же, загальнонаціональні обсяги експорту товарів у 2022 р., порівняно з попереднім роком, скоротились на 35,2 % (з 68 млрд до 44,1 млрд дол. США), а імпорту – на 24,1 % (з 71,84 млрд до 55,29 млрд дол. США).

Характеризуються не лише збереження обсягів експорту товарів у перший рік повномасштабної війни, а й їх зростанням порівняно з 2021 р., регіони розташовані в західній частині України, такі як Львівська (на 3,15 %), Рівненська (5,71 %), Тернопільська (14,96 %), Закарпатська (16,95 %) та Чернівецька (38,22 %) області. Цього було досягнуто за рахунок віддаленого положення від лінії фронту, хоча із збереженням ракетних загроз та економічних втрат від складної ситуації із електропостачанням, а також завдяки перенаправленню логістичних потоків та релокації підприємств з інших регіонів.

У 2022 р. зростання обсягів експорту товарів порівняно з попереднім роком демонстрували також Вінницька (+22,24 %), Одеська (+41,37 %) та Черкаська (+46,36 %) області. Подібну ситуацію можна пояснити релокацією підприємств до цих регіонів, а також перенаправленням частини логістичних потоків до дунайських портів Одещини та сухопутних шляхів через ділянку державного кордону на Вінничині.

Імпорт товарів, як і експорт, у 2022 р. скоротився у переважній частині областей, за виключення окремих регіонів (Хмельницька обл. – імпорт зріс на 12,55 %, Львівська обл. – 13,29 %, Житомирська обл. – 75 %, Чернівецька обл. – 150 %).

Лідером за обсягами експорту та імпорту товарів, попри їх скорочення з початком повномасштабної війни, залишалось м. Київ. У 2022 р. на нього припадала частка у 23,7 % від загального експорту та 39,8 % від обсягів імпорту товарів України. Суб'єктами господарювання міста також генерується найбільш

від'ємний торговельний баланс, який за рахунок зменшення обсягів торгівлі у перший рік повномасштабної російсько-української війни порівняно з 2021 р. скоротився з –15,7 млрд дол. США до –11,53 млрд дол. США.

Втім, у наступні роки, відбиваючи загальнонаціональну тенденцію у все більшій необхідності імпорту товарів за умов військових та пов'язаних із війною загроз для власного виробництва, сальдо торговельного балансу м. Києва продовжило зростати у від'ємних значеннях (–18,57 млрд дол. США у 2023 р. та –21,88 млрд дол. США у 2024 р.).

У 2023 р. обсяги експорту товарів регіонами, за деякими виключеннями, демонстрували скорочення. Лише Чернігівській та Вінницькій областям вдалось на 24,5 % та 6,1 % відповідно перевищити показники експорту 2022 р. Втім, Вінничина – єдиний регіон України, що демонструє постійну динаміку зростання обсягів експорту товарів від початку повномасштабної російсько-української війни. Так, у 2024 р. Вінницька обл. також зросла у обсягах експорту товарів на 15,52 % млрд. попереднім роком.

Якщо експорт товарів регіонами у переважній мірі продовжував скорочуватись у 2023 р., то імпорт навпаки почав зростати, за виключенням прифронтових та прикордонних з РФ регіонів, які фактично є продовженням лінії фронту, а також окремих областей як от Полтавська, Закарпатська, Івано-Франківська та Хмельницька.

У 2024 р. експорт товарів для переважної більшості регіонів залишався орієнтовно на тому ж рівні або зростав, продовжуючи скорочуватись у прифронтових Луганській, Донецькій, Херсонській, Миколаївській та Харківській областях.

Київ продовжував залишатись лідером за обсягами експорту товарів у 2023 (26 %) та 2024 (27,3 %) рр., із зростанням своєї частки поглиблюючи регіональну диспропорцію. У структурі імпорту товарів столиця також лідирує, характеризуючись ще більшим відривом від решти регіонів. Так, частка Києва у імпорті товарів в 2023 р. склала 44 %, а у 2024 – 47,1 %, відтак динаміка зростання споживання імпортних товарів ще більш суттєва.

Серед трійки лідерів за обсягами експорту товарів упродовж перших трьох років повномасштабної війни, після м. Києва залишаються Дніпропетровська (частка експорту в 2022 р. склала 14,2 %, 2023 р. – 13 %, 2024 р. – 14,3 %) та Львівська (2022 р. – 6,9 %, 2023 р. – 7,1 %, 2024 р. – 6,5 %) області. Частина Львівської області у структурі експорту порівняно з 2021 р. збільшилась не за рахунок реального зростання обсягів, а на фоні загального скорочення об'ємів зовнішньої торгівлі товарами. Зокрема, у 2021 р. частка Дніпропетровської обл. в експорті товарів складала 17,9 %, із обсягом в 12,16 млрд дол. США, на противагу 5,97 млрд дол. США у 2024 р. Також, на відміну від Києва та Львівщини, для Дніпропетровської обл. характерне позитивне сальдо торговельного балансу, хоча воно значно скоротилось (із +6,29 млрд дол. США у 2021 р. до +0,53 млрд дол. США у 2024 р.).

Серед лідерів за обсягами імпорту товарів за час повномасштабної війни, після м. Києва також фігурують Львівська та Дніпропетровська області. Втім, Львівщина, знаходиться на другому місці за об'ємами імпорту, проти третього у структурі експорту. Так, завдяки державному кордоні із Республікою Польща, що є членом ЄС та віддаленості від лінії фронту Львівська обл. стала важливим логістичним центром. У 2022 р. на імпорт товарів до цього регіону припадало 9,7 %, 2023 р. – 9,1 %, 2024 р. – 8,2 %. Дніпропетровська область на фоні загального скорочення зовнішньої торгівлі, у регіональній структурі імпорту товарів у 2022 р. перемістилась на третє місце (частка – 7,1 %), а у 2023 р. Київська обл. також випередила її за обсягами імпорту (7,2 % – частка столичного регіону; 6,9 % – Дніпропетровщина). 2024 р. характеризувався збільшенням частки споживання імпортних товарів, що знову повернуло Дніпропетровську обл. на третю позицію (7,7 %) із незначним відривом від Київщини (7,6 %).

Якщо говорити про регіони, що через військову агресію Росії найменше задіяні в зовнішньоекономічній діяльності (Луганська, Донецька, Херсонська області), то їх спільні частки у структурах експорту та імпорту товарів складають приблизно по 0,2 % (станом на 2024 р.).

Висновки. Повномасштабне збройне вторгнення РФ спричинило скорочення зовнішньоекономічної діяльності України, що особливо негативно позначилось на експортній її складовій. Окрім цього відбувається посилення диспропорцій зовнішньої торгівлі товарами у регіональному вимірі, в якому спостерігається утворення нових центрів тяжіння. Зокрема, Львівська обл. у західній частині нашої держави, Дніпропетровська обл. на південному-сході, Київська область на півночі та м. Київ – великий загальнонаціональний економічний центр. Серед негативних тенденцій спостерігається також посилення залежності регіонів України від імпорту товарів та збільшення впродовж повномасштабного вторгнення кількості областей з негативним сальдо торговельного балансу і скорочення обсягів експорту.

В умовах воєнного стану забезпечення релокації підприємств до регіонів із більш стабільною безпековою ситуацією є оптимальним рішенням, що хоч і посилює регіональні диспропорції, але дозволяє забезпечити збереження загальної економічної активності та вберегти трудові ресурси. На базі цього можливим буде повоєнне відновлення за підтримки наших зарубіжних партнерів, зокрема, через програми ЄС.

Список використаних джерел

Бабець, І.Г. (2022). Зовнішньоторговельна безпека регіонів України: внутрішні та зовнішні загрози в умовах воєнного стану. *Регіональна економіка*, 2 (104), 101–110.

Бабець, І.Г. (2023). Напрями зниження загроз зовнішньо-торговельній безпеці регіонів України. *Регіональна економіка*, 2 (108), 50–59.

Державна служба статистики України (2025). https://www.ukrstat.gov.ua/

Жабинець, О.Й. (2022). Чинники глобальних змін у міжнародній торгівлі та військова агресія росії: вплив на розвиток експортної діяльності регіонів України. *Галицький економічний вісник*, 2 (75), 82–91.

Вплив розвитку екологічно орієнтованих туристичних ініціатив на повоєнне відновлення Димерської територіальної громади

Impact of developing environmentally oriented tourism initiatives for the post-war recovery of the Dymer territorial community

Михайленко О.
Mykhailenko O.
Димерський ліцей № 2 Димерської селищної ради, Димер
Dymer Lyceum No. 2 of the Dymer Settlement Council, Dymer,
dymer.geo@gmail.com

Повномасштабне вторгнення рф завдало значної шкоди Димерській територіальній громаді. Розвиток екологічно орієнтованого туризму розглядається як перспективний шлях післявоєнного відновлення довкілля та економіки громади з значним природним і культурно-історичним потенціалом. В громаді вже існують окремі екотуристичні ініціативи (екопарк "oLavander", "Парк щасливих тварин XII місяців", екостежки). Для подальшого успішного розвитку екотуризму необхідні проведення екоаудиту, підтримка місцевих ініціатив, залучення інвестицій, проведення інформаційних кампаній тощо. Екотуризм може стати важливим інструментом для забезпечення сталого майбутнього громади.

Ключові слова: Димерська територіальна громада, повоєнне відновлення, екологічний туризм, екоорієнтовані туристичні ініціативи, сталий розвиток

The overall invasion of the russian federation caused significant damage to the Dymer territorial community. The development of environmentally friendly tourism is considered a promising pat way for the post-war restoration of the environment and economy of a community with significant natural, cultural and historical potential. The community already has some ecotourism initiatives (the ecopark "oLavander", the "Park of Happy Animals of the □II Months", eco-trails). For the further successful development of ecotourism, it is necessary to conduct an eco-audit, support local initiatives,

attract investments, conduct information campaigns, etc. Ecotourism can become an important tool for ensuring a sustainable future for the community.

Keywords: Dymer Territorial Community, Post-War Recovery, Ecotourism, Environmentally Oriented Tourism Initiatives, Sustainable Development.

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну завдало величезної шкоди не лише інфраструктурі та соціальній сфері, але й призвело до значного погіршення стану довкілля, особливо на територіях, де велись активні бойові дії. Димерська територіальна громада Київської області, яка опинилася в епіцентрі конфлікту, зіткнулася з гострою необхідністю як відновлення економіки, так і покращення стану природних екосистем. У цьому контексті постає проблема пошуку ефективних та сталих механізмів післявоєнного відновлення, які б поєднували екологічну безпеку, економічне зростання та соціальну згуртованість громади. Одним із потенційних напрямків такого відновлення є розвиток екологічно орієнтованих туристичних ініціатив *(Бойко, 2021; Тимчук, 2016)*, однак недостатньо дослідженим залишається питання їхнього реального впливу та потенціалу щодо специфічних викликів повоєнного відновлення конкретно Димерської територіальної громади.

Наукові праці П.О. Масляка, П.І. Шищенка, А.С. Івченка, О.О. Тараненка, В.Г. Жученка, Н.Г. Сементовського та інших становлять основу для розуміння туристичного потенціалу Київської обл. Їхні дослідження, що охоплюють широкий спектр питань від лісової рекреації до історико-культурної спадщини, надають вичерпну інформацію для оцінки поточного стану та перспектив розвитку туризму в регіоні.

Київська обласна державна адміністрація реалізувала проєкт "Мандруй Київщиною" – сучасний вебсайт з 3D-турами найцікавіших локацій області. Ці віртуальні екскурсії покликані зацікавити потенційних туристів та спонукати їх до реальних подорожей. Сайт також включає онлайн-мапу з позначеннями туристичних об'єктів, готелів, парків, закладів харчування тощо.

Користувачі можуть додавати на мапу інформацію про маловідомі місця, залишаючи їх опис та контактні дані. Наразі на сайті представлено 29 віртуальних та 10 відеомаршрутів, а також доступна англомовна версія для іноземних відвідувачів *(Антоненко, Масюк, 2022)*. Однак по окремим районам та громадам інформації все ще не так багато.

Спроба комплексного аналізу потенціалу розвитку екологічно орієнтованих туристичних ініціатив як інструменту післявоєнного відновлення на прикладі Димерської територіальної громади дозволила наступне:

1) систематизувати та оцінити природний і культурно-історичний потенціал Димерської громади як бази для розвитку екотуризму в контексті завданих війною екологічних та соціально-економічних збитків;

2) визначено та проаналізувати існуючі екотуристичні ініціативи громади, оцінити їхній поточний стан та потенційну роль у процесі відновлення;

3) почати розробку моделі впливу розвитку екотуристичних ініціатив на різні аспекти післявоєнного відновлення Димерської громади, включаючи екологічне оздоровлення, економічне зростання, створення нових робочих місць та підвищення екологічної свідомості населення;

4) закласти основи для розробки практичних рекомендацій щодо впровадження та підтримки екологічно орієнтованих туристичних ініціатив з урахуванням специфіки повоєнного періоду та потреб Димерської територіальної громади, включаючи необхідні екологічні аудити, стратегії розвитку та механізми залучення інвестицій.

Димерська громада має значний природний та досить великий культурно-історичний потенціал *(Алєксєєнко, 2016, 2019)*. На території громади розташовані мальовничі лісові масиви, заплавні луки річок Ірпінь та Здвиж з притоками, озера та водно-болотні угіддя, які є домівкою рідкісних та зникаючих видів. Узбережжя Київського моря з піщаними пляжами та сосновими лісами та зручне розташування громади поблизу Києва робить її

привабливою для мешканців великого міста, які прагнуть відпочинку на природі. Димерська громада може похвалитись значною кількістю кемпінгів, готелів дачного типу та баз відпочинку. Дачний готель "Глібівка", заміський комплекс "Eden Resort", готель "Джинтама-бриз" та інші пропонують відпочинок практично європейського рівня усім охочим.

Димерщина має багату історію, що відображена в її архітектурних пам'ятках та традиціях. Наша громада веде свою історію з часів Київської Русі. Тут здавна існували металургійні підприємства, на яких плавили болотну руду й виробляли зброю. Відповідно над містечком (а Димер раніше був містечком) завжди стелилося багато димів. Звідси і назва – Димер *(Алєксєєнко, 2016)*.

Поєднання краси місцевої природи з культурними об'єктами може створити унікальний туристичний продукт.

У громаді вже існують окремі ініціативи, спрямовані на розвиток екотуризму та збереження довкілля, які можуть стати основою для більш масштабних проєктів. Приклад таких ініціатив – екопарк "oLavander" у Димері. Це полунично-лавандова ферма, що пропонує відвідувачам смачні ягоди та запашну лаванду, вирощені без застосування хімічних засобів та мінеральних добрив. Там же можна випити чудової лавандової кави, відпочити у затінку великих дерев та зробити професійні фото на згадку. Поруч із Димером, на околиці невеликого селища Демидів вже багато років зустрічає відвідувачів чарівний куточок природи, відпочинку та спілкування з тваринами – "Парк щасливих тварин XII місяців". Окупація Димерщини військами рф завдала значної шкоди цій місцині, однак зусиллями співробітників і небайдужих мешканців громади зоопарк вдалось врятувати. Поблизу селища Сухолуччя знаходиться Дніпровсько-Тетерівське державне лісомисливське господарство і наразі триває розробка проєкту створення Дніпровсько-Тетерівського національного природного парку. Вже зараз відвідувачі можуть поспілкуватися з дикими тваринами, що гуляють територією та не бояться підходити до людей.

Певну туристсько-рекреаційну складову має також притулок для тварин "Сіріус", що знаходиться у селі Федорівка. Взаємодія з тваринами, особливо з тими, хто потребує допомоги, має терапевтичний ефект та може зменшити стрес, покращити настрій та підвищити загальне відчуття добробуту. Притулки можуть також проводити екскурсії та лекції, розповідаючи про відповідальне ставлення до тварин, їхні потреби та проблеми безпритульності.

Також у межах Димерської громади знаходиться декілька об'єктів, задіяних у програмі "ЕКО-стежки Київщини" *(Програма.., 2020; Стратегія.., 2019)*. Це той же зоопарк "XII місяців" у Демидові, ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "500-річний дуб" та "Катюжанський дуб", розташовані, відповідно, у селах Глібівка та Катюжанка, гідрологічний заказник місцевого значення "Катюжанський", Руднянське лісництво поблизу села Володимирівка та інші.

Подальший розвиток екологічного туризму в Димерській громаді може сприяти післявоєнному відновленню довкілля через залучення інвестицій у природоохоронні проєкти, підвищення екологічної свідомості місцевих мешканців та гостей громади, створення нових робочих місць шляхом вдосконалення туристичної інфраструктури та появи супутніх послуг.

Для успішного розвитку екологічного туризму в нашій громаді необхідно:

1) провести комплексний екологічний аудит для оцінки завданої шкоди та визначення пріоритетних напрямків відновлення довкілля;

2) розробити стратегії розвитку екотуризму з урахуванням особливостей громади, її природного та культурного потенціалу;

3) розробити та маркувати туристичні маршрути та екостежки;

4) підтримувати місцеві ініціативи у сфері екотуризму, надавати консультаційну та фінансову допомогу;

5) залучати інвестиції у розвиток туристичної інфраструктури;

6) провадити інформаційні кампанії для популяризації екотуризму серед потенційних туристів та місцевого населення.

Таким чином, розвиток екологічно орієнтованих туристичних ініціатив є важливим та перспективним напрямком для післявоєнного відновлення Димерської територіальної громади Саме це допоможе зберегти унікальну природу нашого краю для майбутніх поколінь. За умови системного підходу, врахування екологічних, економічних та соціальних аспектів, а також активної співпраці всіх зацікавлених сторін, екологічний туризм буде не лише сприяти відновленню довкілля та економіки, але й забезпечить сталий розвиток громади на довгострокову перспективу.

Список використаних джерел

Алєксєєнко Г. (2016). *Димер: де мир та залізо кували. Частина І (з найдавніших часів до 1795).* Вишгород : ПП Сергійчук М.І., 184 с.

Алєксєєнко Г. (2019). *Димер, ми вертаємось до тебе. Ч. ІІ (1796–2018 роки).* Вишгород : ПП Сергійчук М.І., 416 с.

Антоненко І.Я., Масюк В.В. (2022). Стан та перспективи розвитку видів туризму в Київській області. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка,* 13, 54–61.

Бойко В.О. (2021). Екологічний туризм як складова зеленої економіки. *Ефективна економіка*, № 4. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8773 (дата звернення: 12.05.2025).

Програма розвитку туризму Київської області на 2021–2023 роки. (2020). Рішення Київської обласної ради від 24 грудня 2020 року. № 043-01-VIII, 30.

Стратегія розвитку Київської області на 2021–2027 роки. (2019). Рішення Київської обласної ради від 19.12.2019 № 789-32-VII, 141.

Тимчук С. (2016). Екотуризм як напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. *Національна та регіональна економіка. Вісник ТНЕУ,* 1, 35–41.

Трансформація белігеративно-рекреаційних систем Київської області

Transformation of Belligerent-Recreational Systems in Kyiv Region

Петровський І.І., Удовиченко В.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
ivan.petrovskyi@knu.ua, udovychenko.vv@knu.ua

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю цілісного бачення трансформаційних змін геосистем, що внаслідок бойових дій та воєнних (белігеративних) впливів втратили/продовжують втрачати своє функціональне призначення, однак набули/набувають нових просторових виразів та символічних значень, й продовжують використовуватися для задоволення щоденних (рекреаційних) потреб людини. Як результат, сформовані белігеративно-рекреаційні системи полігону дослідження – Київської області, зокрема модельних ділянок в межах міст Ірпінь, Буча, Горенка та суміжних громад, – стали прикладом різкого зрушення від функціональних зон традиційного природокористування до зон пам'яті, адаптації та відновлення, формування та розвиток яких триває. Отже, нагальним є здійснення дослідження, покликаного виявити масштаби й характер цих змін, охопити їх функціональну еволюцію, зафіксувати приклади реконструкції, а також окреслити перспективні моделі відбудови з урахуванням екологічного, культурного й соціального контекстів.

Ключові слова: белігеративно-рекреаційні системи, Київська область, трансформація, відбудова.

The relevance of the study is driven by the need for a holistic understanding of the transformational changes in geosystems that, as a result of military actions and belligerent impacts, have lost or continue to lose their functional purpose. At the same time, these areas have acquired or are acquiring new spatial expressions and symbolic meanings, and continue to be used to meet people's everyday (recreational) needs. As a result, the belligerent-recreational systems formed in the study area – Kyiv region, particularly the model sites within the cities of Irpin, Bucha, Horenka, and adjacent communities – have become examples of a sharp shift from the functional zones of traditional nature use to zones of memory,

adaptation, and recovery, the formation and development of which is ongoing. Therefore, it is urgent to conduct research aimed at identifying the scale and nature of these changes, encompassing their functional evolution, documenting reconstruction practices, and outlining prospective models of recovery that consider ecological, cultural, and social contexts.

Keywords: belligerent-recreational systems, Kyiv region, transformation, recovery.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її новизна. Внаслідок повномасштабного вторгнення на Київщині різко змінився статус колишніх функціональних (зокрема рекреаційно-курортних) зон. Так, зони відпочинку, курортні комплекси та громадські парки опинилися в епіцентрі бойових дій, втративши свої ініціальні функції. Масштаби таких руйнувань вражають своєю глибиною. Так, станом на вересень 2022 року прямі збитки від пошкодження житлового та нежитлового фонду в Україні перевищили 127 млрд дол. США. Внаслідок системних атак туристично-рекреаційний потенціал країни виявився під загрозою. У Київській області, зокрема за вересень-листопад 2022 р. зафіксовано руйнування понад 22,8 тис. житлових будинків (8,2 млрд дол. збитків) (Перевозова, 2022), ще свідчить про глибоку трансформацію функціональної структури регіону, дослідження якої має бути спрямованим на виокремлення змін, зумовлених бойовими та воєнними діями, та які стосуються як просторових, так й функціональних аспектів існування геосистем Київщини.

Стислий джерелознавчий огляд. Дотичними до сформульованої авторами проблематики є результати наукових вишукувань, відображені у низці публікацій вчених та дослідників. Так, зокрема Філюк та співавтори (Філюк, 2022) проаналізували міжнародний досвід відновлення туристичного потенціалу у воєнний час й наголосили на перспективності розвитку військово-історичного туризму як дієвого засобу відновлення іміджу України. У інших працях науковців (наприклад, Перевозової, 2022) знаходимо результати систематизації даних про збитки, завдані туристично-рекреаційній сфери, й виявлені екологічні загрози, які війна створює для галузі. Непоодинокими є й аналітичні огляди індустрії туризму

під час війни та прогнози щодо післявоєнного відновлення територій. Низка публікацій стосуються загальної ситуації туризму в Україні та рекомендацій (наприклад, планування туристичних маршрутів) щодо поствоєнного відновлення.

Формування цілей дослідження (постановка завдання). Таким чином, зважаючи на усе вищеозначене, в якості мети дослідження було сформульовано виявити характер та масштаби трансформацій белігеративно-рекреаційних систем (далі БРС) Київської області, спричинених війною, а також окреслити напрями їх подальшого розвитку, здійснивши: кількісну оцінку змін у функціональній структурі постраждалих територій (пошкодження об'єктів відпочинку, інфраструктури); опис адаптивних трансформацій (переформатування існуючих структур, створення нових комплексів); аналіз втрат рекреаційного потенціалу; фіксацію процесів меморіалізації та культурного переформатування – створення пам'ятних знаків, парків та маршрутів пам'яті на звільнених територіях. При цьому в якості модельної території було визначено міста Ірпінь, Буча, Горенка, а також ділянки в межах суміжних громад, що опинилися в епіцентрі бойових дій.

Результати. Виявлення масштабів та характеру змін, що мають місце в межах БРС модельних ділянок дослідження, з тим, аби зафіксувати приклади рівнів їх трансформації, а також окреслити перспективні моделі відбудови з урахуванням екологічного, культурного й соціального контекстів, було здійснено шляхом використання відкритих даних та супутникових знімків сімейства Sentinel-1 та ґрунтуючись на ключових складових методики виявлення змін (Change Detection). Застосування останньої передбачало використання стеків багаточасових знімків із синтетичною радарною апертурою (SAR) (Udovychenko, Petrovskyi, 2024). Це дозволило встановити, що внаслідок воєнних дій в межах модельних ділянок дослідження території Київської області, у результаті прямого та опосередкованого руйнівного впливу, сформувалися такі БРС, які мають різний ступінь белігеративного ураження та руйнувань, та які зазнали відчутних втрат атрактивності, зниження рівнів біорізноманіття та припинили (частково або

повністю) надавати екосистемні послуги. Підставами для виділення різних груп БРС за ступенем їх ураження стали: 1) кластеризація ареалів в межах модельних ділянок дослідження Київщини (м. Ірпінь, Буча, Горенка та долина р. Ірпінь) за існуючим рівнем тісноти зв'язку між зворотним розсіюванням, кутом падіння та механізмами розсіювання, а також 2) результати обчислення відсоткових часток уражених (значно та посередньо-) і неуражених територій. Крім того, було виокремлено кластери ареалів опосередкованого ураження території внаслідок бойових дій. Це ті з них, які зазнали непрямого впливу бойових або пов'язаних з війною процесів (логістики, переміщення техніки, мінування, забруднення, порушення інфраструктури, вторинних пошкоджень, як-от розривів ґрунту або рослинності, спричинені ударними хвилями, осідання поверхні від падіння уламків, а також це – втоптана, переорана чи спресована військовою технікою поверхня ґрунту навколо основних осередків руйнування тощо), та який призводить до деградації природного середовища, порушення екосистемних зв'язків, зниження екологічної стійкості та суттєвої трансформації ландшафтної структури, навіть у регіонах, які не були безпосередньо охоплені бойовими діями. Також до опосередкованих воєнних впливів, що зумовлюють ураження геосистем, відносяться зміни у рослинному покриві, зокрема його зневоднення або відмирання внаслідок впливу пожеж, задимлення чи хімічного забруднення, а також непрямий (негативний) вплив на стан рослинності поблизу зон значного ураження без видимих ознак фізичного пошкодження. Таким чином, врахування опосередкованого ураження ділянок відіграє важливу роль під час здійснення комплексної оцінки просторових наслідків воєнних дій.

Усі ідентифіковані та виявлені зони ураження було диференційовано за трьома категоріями: *значного*, *відносно незначного* та *опосередкованого* ураження (табл. 1). Так, в межах модельних ділянок м. Ірпінь та м. Буча осередки значного ступеня ураження становлять 11,1 та 12,4 % (відповідно) від загальної площі, відносно незначного ураження – 31,2 та 41,6 % (відповідно), у той час, як ділянки опосередкованого ураження, становлять решту

території (57,7 і 46,0 % відповідно). У межах модельної ділянки м. Горенка осередки значного ураження становлять 6,7 % від загальної ураженої площі, відносно незначного – близько 32,6 %, тоді як переважну частину (60,7 %) складають ділянки опосередкованого ураження, що вказує на значне поширення вторинних впливів у зоні бойових дій. У долині р. Ірпінь, навпаки, домінують осередки із високим ступенем руйнувань – ділянки зі значним ступенем ураження охоплюють 40,7 % площі!, відносно незначного ступеня ураження становлять 28,1 %, а опосередкованого – 31,2 %, що свідчить про наявність як прямих, так і непрямих просторових впливів бойових дій на цю територію.

Таблиця 1

Розподіл зон ураження за категоріями в межах модельних ділянок дослідження

Ділянка	Значне ураження, %	Відносно незначне, %	Опосередковане, %
м. Ірпінь	11,1	31,2	57,7
м. Буча	12,4	41,6	46
м. Горенка	6,7	32,6	60,7
долина р. Ірпінь	40,7	28,1	31,2

Здійснений аналіз ситуації щодо розподілу БРС між групами за ступенем ураження внаслідок бойових та воєнних дій зайвий раз доводить, що війна завдала нищівних збитків території Київської області. Проте новою ознакою таких систем стало т.зв. подвійне функціонування простору: з одного боку, триває масштабна відбудова житлового і соціального фондів (вартість відновлювальних робіт висока, але для цього залучено кошти з держбюджету, а також від міжнародних партнерів), з іншого – формуються меморіальні зони, до яких формуються потоки відвідувачів (як складова воєнно-історичного туризму). Така "переорієнтація" функціонального використання простору сприяє розвитку культурно-історичного туризму – одного з помітних векторів поствоєнної трансформації.

Отже, надалі можна передбачати розвиток маршрутів в рамках проведення еко- та історичних екскурсій, що стануть/можуть стати причиною туристичної ревіталізації регіону. Крім того, можливим вбачається втілення на практиці конкретних проєктів з модернізації й адаптації територій, відновлення/підвищення ступеня їх атрактивності для потенційних відвідувачів. Прикладом такої ініціативи може стати будівництво житлово-комерційно-рекреаційних комплексів, які поєднуватимуть житло з просторими рекреаційними зонами (започатковано на території Бородянської громади). Передбачається, що втілення такого роду проєктів має створити у громаді динамічне середовище зі значними можливостями для продуктивного відпочинку, стимулювання регенерації економіки, відновлення екосистем та їх можливостей надавати екосистемні послуги. Аналогічні ідеї щодо мультифункціонального відновлення під'їздів і зон відпочинку обговорюються для всієї території Київської області, з урахуванням стратегії її розвитку на 2021–2027 роки (Стратегія, 2019).

Висновки. Виявлення масштабів та характеру змін, що мають місце в межах БРС модельних ділянок дослідження, з тим, аби зафіксувати приклади рівнів їх трансформації й окреслити напрями їх поствоєнної реконструкції, а також запропонувати перспективні моделі відбудови з урахуванням екологічного, культурного й соціального контекстів було здійснено шляхом використання відкритих даних та супутникових знімків сімейства Sentinel-1 та ґрунтуючись на ключових складових методики виявлення змін (Change Detection), використання стеків багаточасових знімків із синтетичною радарною апертурою (SAR). Це дозволило встановити, що внаслідок воєнних дій в межах модельних ділянок дослідження території Київської області, у результаті прямого та опосередкованого руйнівного впливу, сформувалися такі БРС, які мають різний ступінь белігеративного ураження та руйнувань, та які зазнали відчутних втрат атрактивності, зниження рівнів біорізноманіття та припинили (частково або повністю) надавати екосистемні послуги, а, отже, потребують ретельної уваги щодо відновлення ступенів їхньої атрактивності.

Список використаних джерел

Перевозова, І.В., Філюк, С.М., & Зарічняк, А.П. (2022). Стан туристично-рекреаційного потенціалу України в умовах російського вторгнення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*, (35), 65–72. https://doi.org/10.5281/zenodo.7589949

Стратегія розвитку Київської області на 2021–2027 роки. Київ, 2019. https://kor.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/dodatok_Stratehii_2027__na_04_12_compressed-1.pdf

Філюк, С.М., & Зарічняк, А.П. (2022). Розвиток туристичного потенціалу у воєнний час: міжнародний досвід і перспективи України. *Академічні візії*, (14). https://doi.org/10.5281/zenodo.7588656

Udovychenko V., Petrovskyi I. (2024). War-related in Ukraine urban landscapes damage assessment using radar data change detection algorithm. *International Conference of Young Professionals "GeoTerrace-2024"*. https://doi.org/10.3997/2214-4609.2024510041

Вплив активних воєнних подій внаслідок військової агресії РФ на історико-культурні ресурси Харківської області

The Impact of Active Hostilities Resulting from the Russian Military Aggression on the Historical and Cultural Resources of Kharkiv Oblast

Черченко О., Купач Т.
Cherchenko O., Kupach T.
Київський університет імені Тараса Шевченка,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
oleg.cherchenko.nout@gmail.com

У дослідженні розглядається масштабна загроза для історико-культурної спадщини Харківської області, спричинена повномасштабною військовою агресією рф. Здійснено класифікацію втрат культурних об'єктів, виявлено основні загрози, проаналізовано захисні дії та розроблено рекомендації для збереження спадщини в умовах війни. Окрему увагу приділено діяльності платформи SUCHO, цифровій архівації, міжнародній підтримці та правовим аспектам збереження культури. Робота підкреслює необхідність термінової реакції на загрози та важливість збереження національної ідентичності через культуру.

Ключові слова: культурна спадщина, Харківщина, війна, збереження, SUCHO.

This study examines the unprecedented threat to the historical and cultural heritage of Kharkiv Oblast caused by the full-scale military aggression of the rf. It analyzes the extent of destruction of cultural sites, identifies key risks, evaluates protective measures, and proposes strategies for safeguarding cultural assets during wartime. Special attention is given to the role of the SUCHO initiative, digital preservation efforts, international support, and legal frameworks for cultural protection. The study emphasizes the urgent need for coordinated actions to preserve national identity and cultural memory under conditions of armed conflict.

Keywords: cultural heritage, Kharkiv region, war, preservation, SUCHO.

Повномасштабне вторгнення рф на територію України у 2022 р. спричинило безпрецедентну загрозу для історико-культурної спадщини нашої держави. Для кожної країни культура є основою самовизначення кожного громадянина, руйнування об'єктів культурної сфери, таких як музеї, історичні будівлі, пам'ятники та мистецькі витвори видатних людей є дуже болючим ударом для українців, оскільки з руйнуванням кожного об'єкта культури втрачається і частина історії України та українського народу. Особливо гостро ця проблема постала у Харківській області, яка від початку війни зазнає постійних обстрілів, окупації окремих регіонів та руйнування цивільної інфраструктури. Історико-культурні ресурси, що формували культурну ідентичність регіону століттями, опинилися під загрозою знищення, розграбування або безповоротної втрати.

Новизна обраної теми дослідження полягає у масштабності загроз, які раніше не мали прецеденту в сучасній українській історії, а також у необхідності термінового реагування з боку наукової спільноти, міжнародних інституцій та громадянського суспільства для збереження культурної спадщини, для вибудовування методів і стратегій щодо фіксації та оцінки наслідків руйнувань/знищення об'єктів ІКС на територіях окупованих та/або таких що потрапляють в зони ураження від військової агресії рф.

У даному дослідженні, в якості методологічного базису, використано офіційні звіти Міністерства культури та інформаційної політики України, аналітику ЮНЕСКО, а також матеріали місцевих ЗМІ, волонтерських ініціатив та історико-культурних інституцій Харківщини. Цінну інформацію надають публікації таких дослідників, як Олена Сердюк (Харківський історичний музей), Тетяна Пастушенко (Інститут історії України НАНУ), а також платформи, що документують воєнні злочини проти культурної спадщини (наприклад, Saving Ukrainian Cultural Heritage Online – SUCHO) (SUCHO, 2023).

Метою дослідження визначено здійснення аналізу масштабу та характеру втрат історико-культурних ресурсів Харківської

області внаслідок воєнної агресії РФ, а також з'ясування механізмів захисту та збереження спадщини в умовах воєнних реалій. Основними завданнями для досягнення даної мети є:

- класифікація пошкоджених чи зруйнованих об'єктів культурної спадщини;
- виявлення ключових загроз для культурних установ;
- аналіз дій, які вже були здійснені для захисту спадщини;
- формулювання рекомендацій щодо збереження культурного надбання у зоні бойових дій.

У результаті активних бойових дій на території Харківської області, спричинених повномасштабним вторгненням рф, зафіксовано критичні втрати історико-культурних пам'яток (об'єктів, ландшафтів, просторів тощо) регіону. Це стосується фізичного знищення об'єктів культурної спадщини: багато пам'яток архітектури, культових споруд, музеїв і будинків культури було пошкоджено або повністю знищено внаслідок авіаударів, обстрілів та бойових дій на вулицях міст і селищ.

Мережа установ, що створюють умови для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури та задоволення культурних потреб жителів Харківської області, включає 1470 закладів культури, а саме: 760 бібліотек; 581 клубний заклад; 4 заклади фахової передвищої мистецької освіти; 78 мистецьких шкіл; 32 музеї; 5 організаційно-методичних центрів; 6 театрів; 2 концертні установи. У Харківській області внаслідок бойових дій зруйновано та пошкоджено 197 будівель закладів культури, з них: повне руйнування – 31 будівля; частково зруйновані або пошкоджені – 166 будівель. Зі 197 зруйнованих або пошкоджених об'єктів закладів культури: центри народної творчості та клуби – 99 (18 – зруйновані); заклади фахової передвищої освіти – 2; бібліотеки – 67 (10 – зруйновані); мистецькі школи – 15 (1 – зруйнована); музеї – 8 (2 – зруйновані); театрально-концертні установи – 5 (Сердюк, 2023).

На території м. Харкова та Харківської області розташовано 10193 пам'ятки культурної спадщини, з них: історії – 2447,

археології – 6896, монументального мистецтва – 77, архітектури – 762. На території Харківської області та м. Харкова зазнали пошкодження або зруйновано 209 пам'яток культурної спадщини (Сердюк, 2023).

До цього слід згадати такі резонансні події у знищенні історико-культурної спадщини, які відбувалися у перші місяці повномасштабного вторгнення, та завдали найбільший втрат для історико-культурного багатства області. На початку березня 2022 року було зруйновано декілька корпусів Харківського національного університету ім. В. Каразіна. 17 березня у м. Харків внаслідок обстрілу постраждав храм Смоленської ікони Божої Матері. 26 березня російські окупанти обстріляли Дробицький Яр у Харкові. Було пошкоджено меморіальний комплекс, створений на місті, де під час Другої світової війни нацистами було розстріляно від 16 до 20 тисяч жертв Голокосту.

Найбільшою втратою для історико-культурного потенціалу стало знищення 7 травня 2022 року ракетним ударом музею філософа та поета Григорія Сковороди.

З огляду на дану ситуацію одним із ключових завдань даного дослідження стало виявлення основних загроз, що постали перед культурними установами Харківської області внаслідок повномасштабного вторгнення рф на територію України. Аналіз ситуації засвідчив, що головною небезпекою є пряме фізичне руйнування інфраструктури внаслідок бойових дій. Багато будівель музеїв, пам'яток архітектури, церков і історичних споруд постраждали від авіаударів та обстрілів – серед них, зокрема, Харківський художній музей, Ізюмський краєзнавчий музей, церкви у селищах Великий Бурлук, Циркуни та інших. Окрім фізичного знищення, зафіксовано значні втрати музейних фондів та архівних колекцій. Частина регіональних музеїв не мала змоги евакуювати експонати до безпечних регіонів, що призвело до розграбування колекцій або їх повного знищення. Зокрема, Ізюмський краєзнавчий музей повідомив про втрату унікальних етнографічних та історичних експонатів. У Харківському літературному музеї вдалося частково евакуювати колекції, але

будівля постраждала від вибухової хвилі, що створило додаткову загрозу для збереження фондів.

Дане дослідження також передбачало аналіз дій, що вже були здійснені з метою захисту історико-культурної спадщини. Тут варто відзначити оперативну реакцію як державних органів, так і волонтерських ініціатив. Зокрема, Міністерство культури України спільно з місцевими адміністраціями розробили плани екстреної евакуації музейних експонатів та архівів. Частина колекцій із Харкова та районних центрів була вивезена до західних областей, де створено тимчасові сховища. Крім того, міжнародна спільнота активно долучилася до цифрового порятунку української культурної спадщини. Особливе значення має діяльність проєкту SUCHO – платформи, яка оцифровує сайти, каталоги, архівні ресурси, документи, пов'язані з українською культурою. Таким чином, навіть у випадку фізичної втрати об'єктів зберігається цифрова копія інформації про них. Також фахівці з ЮНЕСКО проводили оцінку пошкоджених об'єктів та закладали підґрунтя для майбутньої юридичної відповідальності сторони-агресора за культурні злочини.

Працівники обласних музеїв вживали заходів щодо збереження музейних фондів, продовжувався системний збір предметів музейного значення для майбутніх експозиції, присвячених подіям агресії рф, працювали над створенням хроніки російсько-української війни, проводився науковий опис музейних предметів (археологія, філателія, філокартія) зі складанням уніфікованих паспортів, забезпечувалась робота інформаційних ресурсів музеїв з поширення актуальної історичної тематики, працювали над написанням наукових статей.

І остання мета дослідження полягала у формулюванні практичних рекомендацій щодо подальшого збереження культурного надбання у зоні бойових дій. На основі аналізу вже здійснених заходів та виявлених недоліків запропоновано кілька стратегічних напрямів. Насамперед – розширення програм цифрового архівування та створення локальних резервних копій баз даних музейних і бібліотечних фондів. Також необхідно

розробити стандартизовані інструкції для екстреного збереження та евакуації колекцій у випадку загроз. Іншим важливим кроком є створення регіональних центрів моніторингу й документації пошкоджень, які могли б співпрацювати з міжнародними інституціями щодо юридичної кваліфікації злочинів проти культурної спадщини. Особливу увагу слід приділити інформаційній безпеці культурного простору – зокрема, протидії російській дезінформації та спробам маніпуляції історією на тимчасово окупованих територіях. Такий комплекс заходів не лише забезпечить більшу стійкість культурних інституцій у воєнний час, а й сформує основу для їх відновлення у повоєнний період.

Висновком цього дослідження є твердження, що повномасштабна військова агресія рф справила руйнівний вплив на історико-культурні ресурси Харківської області, це в свою чергу призвело до значних втрат у сфері культури. Масштаби пошкоджень, які зазнали музеї, архітектурні пам'ятки, релігійні споруди, бібліотеки та мистецькі заклади, свідчать про глибоку гуманітарну кризу, що охопила регіон. Цілеспрямоване знищення матеріальних і духовних символів української ідентичності розглядається не просто як побічний наслідок війни, а як частина продуманої стратегії агресора, спрямованої на руйнування історичної пам'яті та культурної самосвідомості українського народу.

У ході роботи було досягнуто основну мету – проаналізовано масштаби та характер втрат культурної спадщини Харківщини, виявлено основні типи загроз, які загрожують збереженню культурного надбання, а також оцінено вже вжиті заходи щодо захисту об'єктів культури. Зібрані факти засвідчують не лише матеріальні збитки, а й намагання російської сторони змінити історичний контекст регіону, викривити наративи та привласнити українські культурні цінності. Водночас результати дослідження підтвердили, що значна частина суспільства, фахівці в галузі культури, музейники, науковці та волонтери активно долучилися до справи порятунку, документування й збереження культурних ресурсів. Зокрема, важливою ініціативою стала цифрова архівація об'єктів через міжнародні платформи, наприклад

SUCHO, а також створення екстрених протоколів евакуації музейних фондів у безпечні регіони.

Вивчення цієї проблематики є надзвичайно актуальним у сучасному контексті, адже Харківська область залишається однією з найбільш вразливих територій, що регулярно піддається ракетним атакам і артилерійським обстрілам. У таких умовах розробка системного підходу до збереження культурної спадщини, розширення цифрових архівів, підготовка до потенційних загроз і міжнародна правова фіксація злочинів проти культури мають стати пріоритетними завданнями як для держави, так і для громадянського суспільства. Збереження культурної спадщини Харківщини сьогодні – це не лише обов'язок перед минулим, а й основа для майбутнього відновлення, самоусвідомлення і національного поступу України.

Список використаних джерел

Institute for the Study of War. (2023). *Russian Offensive Campaign Assessment*.

Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2023). *Damaged and Destroyed Cultural Heritage Sites*.

Pastushenko, T. (2022). Cultural Heritage under Fire: The Case of Kharkiv Region. *Ukrainian Historical Journal*, 4(1), 112–120.

Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO). (2023). *Archived Ukrainian Cultural Sites.* Retrieved from: https://www.sucho.org/reports.

Serdiuk, O. (2023). Війна і спадщина: втрати музеїв Харківщини. *Наукові записки Харківського історичного музею*, 58(2), 23–30.

UNESCO. (2023). *Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO*.

Hladka, O. (2022). Ukrainian heritage under fire: Museum evacuations and emergency responses during the Russian invasion. *International Journal of Cultural Property, 29*(3), 410–428.

Kharkiv Regional Council. (2024). *Program of preservation and restoration of cultural heritage objects of Kharkiv Oblast: Part I* [in Ukrainian].

Секція 3
ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ, ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНІВ

Адміністративно-територіальна реформа в Україні: суспільно-географічні здобутки й суперечності в контексті нових соціально-політичних викликів

Administrative-territorial reform in Ukraine: a review of some achievements and contradictions in the context of new socio-political challenges

Дністрянський М.
Dnstrianskyi M.
Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів,
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, m_dnister@ukr.net

Зроблено суспільно-географічний аналіз реформи середньої і нижньої ланок адміністративно-територіального устрою України. Виділено позитивні наслідки адміністративно-територіальних перетворень. Розкрито проблеми функціонування адміністративних районів та територіальних громад. Обґрунтовано деякі пропозиції щодо оптимізації діяльності новостворених адміністративно-територіальних одиниць в контексті сучасних соціально-політичних викликів.

Ключові слова: адміністративно-територіальна реформа в Україні, територіальні громади, адміністративні райони.

A socio-geographical analysis of the reform of the middle and lower levels of the administrative-territorial system of Ukraine has been made. The positive consequences of administrative-territorial transformations have been highlighted. The problems of the functioning of administrative districts and territorial communities have been revealed. Some proposals for optimizing the activities of newly created administrative-territorial units in the context of modern socio-political challenges have been substantiated.

Keywords: administrative-territorial reform in Ukraine, territorial communities, administrative districts.

Постановка питання. Впродовж 2015–2020 років в Україні проходила адміністративно-територіальна реформа, за результатами якої відбулися важливі перетворення на середньому та нижньому рівнях територіальної організації державної влади і місцевого самоврядування. Оскільки адміністративно-територіальні зміни, поряд з трансформацією системи управління, впливають на всі аспекти життєдіяльності населення, у тому числі й суспільно-географічні, то важливо різнобічно оцінити їхні наслідки, акцентуючи увагу як на реальних здобутках, так і на появі суперечливих тенденцій. Це зумовило й широкий спектр досліджень результатів адміністративно-територіальної реформи. Але більшість публікацій стосуються переважно або якогось одного соціального аспекту, або ситуації в певному регіоні, або самих суперечностей проведення реформи, зумовлюючи необхідність цілісного бачення проблеми.

Відображення проблеми в науковій літературі. Оцінка результатів адміністративно-територіальної реформи – це міждисциплінарна проблема, яка включає політико-правові, соціально-економічні та етнокультурні аспекти. Суспільна географія при цьому має найбільше підстав для інтеграції окремих фахових підходів. Тому українська суспільно-географічна література, присвячена адміністративно-територіальній реформі, є доволі різноманітною. Зокрема, це і аналіз субрегіонального рівня АТУ України *(Барановський, 2020)* і висвітлення різних аспектів організації територіальних громад *(Мельничук, Ганіченко, 2020), (Savchuk,* 2020), і дослідження проблем функціонування поселень з огляду на зміну їхніх адміністративних статусів (*Склярська, 2021)*, *(Dnistrianskyi., Chaika, 2023),* і аналіз особливостей проведення реформи в українсько-польському прикордонні *(Kuczabski, Zastavetska, Zastavetskyy, 2017*) та дослідження її етногеографічних аспектів (*Dnistrianskyi, Molnár, Dnistrianska and Molnár D, 2024*) та ін. Водночас відчутною є недостатність синтетичних досліджень стану пореформеної системи адміністративно-територіального

устрою (АТУ) України в контексті сучасних соціально-політичних викликів, що і визначило мету і завдання цієї роботи.

Результати дослідження. Впродовж 2015–2020 років в Україні відбулися суттєві зміни на рівні середньої і нижньої ланок адміністративно-територіального устрою: на середньому рівні замість 187 міст обласного значення, які були окремими адміністративно-територіальними одиницями, й 490 районів було утворено 136 нових адміністративних районів, а замість понад 11 тисяч місцевих рад утворено 1469 територіальних громад. Розглянемо спочатку трансформацію середньої ланки АТУ України. Позитивним наслідком змін тут стало включення міст обласного значення до складу новоутворених районів, яке усунуло своєрідний "географічний парадокс", коли до реформи центрами адміністративних районів було чимало міст, які не належали до цих районів. Водночас зберігається такий "географічний парадокс" на вищому рівні, адже центром Київської області залишається місто Київ, яке не належить до області, а є окремим регіоном такого самого рівня. Оскільки з суспільно-географічного погляду велике місто та прилегла округа становлять єдину цілісність, то також є сенс об'єднання міста Києва та Київської області в один Київський столичний регіон чи округ, що проте потребує внесення змін до Конституції України та низки інших законів.

При підготовці до реформування середньої ланки АТУ України були визначені орієнтовні мінімальні розміри площі й кількості адміністративних районів, але через різні суб'єктивні втручання вийшло так, що адміністративні райони є помітно незбалансованими за розмірами (*Барановський, 2020*). Зокрема, найбільший за площею Коростенський район (10892,2 км^2 переважає найменший. Косівський (853,7 км^2), більше, ніж у 10 разів. Ще більше розбалансовані райони за кількістю населення, що зумовлено, зокрема, тим, що до складу районів включено 24 обласні центри.

Суперечливі наслідки для функціонування поселень буде мати той факт, що в результаті реформи відбулося зниження

адміністративного статусу понад 354 міст, які виконували функції районних центрів. Водночас вони стали центрами територіальних громад, що за умови динамічного соціально-економічного розвитку громад може до певної міри компенсувати втрату функцій районних центрів. При цьому районними центрами залишилися чотири селища *(M. Dnistryanskyi, I. Chaika, 2023)*, які з 2023 року уже вважаються сільськими поселеннями.

Але чи не найбільшою проблемою середньої ланки АТУ України є відсутність чіткого бачення функцій адміністративних районів. Причому у випадку збільшення їхніх повноважень можуть виникати певні соціальні труднощі, адже суттєво зросли відстані до районних центрів. Тому більшість повноважень колишніх районів перейшло до територіальних громад. Обмеженим є і формування бюджету районів. В таких умовах можна ставити питання про створення в районах лише окремих управлінських структур. Водночас адміністративні райони могли б взяти на себе повноваження з координації життєдіяльності міських агломерацій, зокрема, сформованих навколо обласних центрів, але для цього потрібно надати їм відповідні повноваження та фінансові ресурси.

Багато функціональних проблем стосується й територіальних громад. Найменшою з них є вкрай невдалий поділ на міські, селищні й сільські, зроблений за назвами центрів громад. Бо як громаду можна назвати міською лише тому, що її центром є мале місто людністю 5–7 тисяч, а 80 % населення становлять сільські мешканці? Але таку суперечність можна легко усунути. Головна проблема інша: фінансова децентралізація створила низку сприятливих передумов для наповнення дохідної частини бюджетів територіальних громад, але за умови наявності на території громади ефективних суб'єктів господарювання. А тут усе складно, тому через обмеженість економічної бази більшість територіальних громад є на сьогодні дотаційними. Отже, об'єднані територіальні громади можуть показати свою життєздатність і реальну соціально-економічну спроможність,

якщо зуміють організувати та активізувати на своїй території економічне життя.

В умовах протидії російській агресії соціально-економічне становище територіальних громад особливо ускладнилося з огляду на руйнування промислових об'єктів, інженерної й транспортної інфраструктури, появу тимчасово вимушених переселенців. Особливо це стосується прикордонних регіонів. Тому за офіційними даними найбільше базових дотацій у 2023 році отримали громади Харківської, Закарпатської, Запорізької та Херсонської областей.

Надто великі розміри територіальних громад, а це стало наслідком хибних методологічних підходів, зумовили суттєве зростання відстаней між віддаленими поселеннями і центром громади, зумовивши потребу формування старостинських округів як частини території громади, де староста як представник виконавчої влади громади уповноважений надавати первинні управлінські послуги. І тут є низка суперечностей, бо законодавчо не окреслено фінансові ресурси старостатів, а в процесі їхнього функціонування виникає необхідність в розширенні штату працівників, тобто старостинські округи з часом можуть трансформуватися в четверту, найнижчу, ланку АТУ України. А це ще одна суперечність, бо чотириступеневий устрій не характерний для держав, подібних за розмірами до України. Окрім того, одним з завдань реформи було зменшення витрат на утримання апарату місцевих органів влади. Проте цього може не відбутися, якщо буде зростати кількість адміністративних працівників та буде простежуватися дублювання роботи на різних адміністративних рівнях.

Оскільки ефективність територіальної організації державної влади і місцевого самоврядування залежить від злагодженої роботи центральних, регіональних і місцевих органів влади, то стратегічним напрямом вдосконалення територіального управління України не може бути тотальна децентралізація, як це часто декларується, а прагнення досягти балансу інтересів центру, регіонів і територіальних громад.

Висновки. Адміністративно-територіальна реформа усунула деякі недоліки територіальної організації державної влади та місцевого самоврядування України, створила передумови формування спроможних територіальних громад. Але при цьому виникли різні структурно-функціональні суперечності. Є прояви суспільно-географічної незбалансованості та неузгодженості в діяльності окремих адміністративних структур, що потребує подальшої роботи в напрямі підвищення ефективності територіального управління в Україні.

Список використаних джерел

Барановський М.О. (2020). Субрегіональний рівень адміністративно-територіальної реформи в Україні: дискусійні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія,* 1/2(76/77), 37-43.

Мельничук А.Л. & Ганіченко К.В. (2020). П'ять років формування об'єднаних територіальних громад в Україні: ефективність та ефекти адміністративного завершення етапу реформи на прикладі Київської області. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Географічні науки",* 12, 17–24.

Склярська О.І. (2021). Реформа адміністративно-територіального устрою України в контексті впливу на статус і функції поселень. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія "Географія"*, 1(50), 57–64.

Dnistrianskyi M., Molnár J., Dnistrianska N. & Molnár D.I. (2024). New realities of the administrative-territorial structure of Ukraine and areas of ethnic minorities' settlement: Geographical correlations and social consequences. *Hungarian Geographical Bulletin*, 4, 395–412.

Kuczabski, A., Zastavetska, L. & Zastavetskyy, T. (2017). The reform of administrative divisionin Ukraine: problems of territorial communities formation in the Polish-Ukraini anborderland. *Journal of Geography, Politics and Society*, 7(2), 87–97.

Dnistryanskyi M. & Chaika I. (2023). Location of small towns and rural settlements of Ukraine and new realities of the administrative territorial system: contradictions and perspectives of mutual influences. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 1, 3–16.

Savchuk, I. (2020). New Administrative and Territorial Division of Ukraine – New Challenge for Nationa Interest. *National Interest*, 1(1), 37–45.

Суспільно-географічні особливості формування нових статистичних макрорегіонів України

Socio-geographical features of the formation of new statistical macroregions of Ukraine

Заблотовська Н., Кондурян В.
Zablotovska N., Kondurian V.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi
n.zablotovskaja@chnu.edu.ua, *kondurian.vladyslav@chnu.edu.ua*

Розкрито взаємозв'язок між суспільно-географічним розвитком систем розселення та формуванням майбутніх статистичних макрорегіонів України. Вказано їх схожість із територіальними системами розселення регіонального рівня за класифікацією А.І. Доценка.
Ключові слова: статистичний макрорегіон, територіальна система розселення, суспільно-географічне районування.

The relationship between the socio-geographic development of settlement systems and the formation of future statistical macroregions of Ukraine is revealed. Their similarity with territorial settlement systems of the regional level according to the classification of A.I. Dotsenko is indicated.
Keywords: statistical macroregion, territorial settlement system, socio-geographic zoning.

Впровадження адміністративно-територіальної реформи передбачало формування адміністративних районів та територіальних громад. Паралельно з тим велася активна робота над спробами формування крупніших територіальних утворень на рівні об'єднання областей. Із різними варіаціями їх складу та назв, суть заключалася в тому, що вони певною мірою відтворювали територіально системи розселення регіонального рівня, а за суттю – дуже перегукувалися із соціально-економічними (суспільно-географічними) районами. Що власне

й лягло в основу ідеї соціально-економічної регіоналізації. Разом з тим, на шляху до євроінтеграції все ближчим є доєднання України до багаторівневої системи регіоналізації NUTS, що є водночас і новим, і давно обґрунтованим у суспільно-географічному розумінні.

Дослідженням систем розселення на загальнодержавному та регіональному (міжобласному) рівні займалися В. Джаман, А. Доценко. У різний час, із різними обґрунтуваннями пропонували виділення соціально-економічних одиниць на території України М. Паламарчук, О. Шаблій, Ф. Заставний, П. Масляк, О. Маринич та ін. Загалом особливості суспільно-географічної регіоналізації у своїх працях розкривали Я. Олійник, О. Топчієв, О. Шаблій, К. Нємець.

Ми ж ставимо за мету простежити взаємозв'язок між згаданими класичними поняттями суспільної географії та новими для української території елементами багаторівневої системи регіоналізації NUTS, зокрема заявлених статистичних макрорегіонів України в контексті NUTS-1 (*Сайт Децентралізація, 2025*). Також розглянути й виділення безпекових макрорегіонів України у контексті змін до стратегічного планування регіонального розвитку України на 2028–2034 роки (*Міністерство розвитку громад та територій України, 2025*).

Системи розселення як територіальне об'єднання поселень певної території на основі історичних, економічних, транспортних, міграційних, адміністративних та інших зв'язків у межах України сформували цілісну ієрархічну систему розселення, де чітко виділялися система розселення загальнодержавного рівня, регіонального (міжобласного), субрегіонального (обласного) та локального рівнів. У своїй монографії Василь Джаман (*Джаман, 2003*) провів детальне дослідження їх формування та виявив взаємозв'язок між системами розселення регіонального рівня на території України із одиницями суспільно-географічного районування, ідеї якого активно розвивалися у кінці 90-х початку 2000-х років. Однак із розвиток наукових ідей та підходів у суспільній географії, привнесли певні зміни в особливості

вивчення соціально-економічного розвитку областей України. Таким чином поняття систем розселення залишилося та активно вивчається географами на різних територіальних рівнях, а економічні райони як такі залишилися лиш у ретроспективному вивченні. Однак вивчення особливостей суспільно-географічного розвитку областей України, так чи інакше підкреслює неоднорідність різного типу зв'язків між ними залежно від їх географічного розташування.

Виділення регіональних (міжобласних) систем розселення базується на зв'язках із регіональним містом-центром, яке у демографічному, економічному, соціальному відношеннях утримує лідируючі позиції з-поміж сусідніх обласних центрів. Також на виділення меж даного рівня систем розселення впливають географічні особливості розміщення території. Саме таким чином й сформувалося два основних підходи до визначення систем розселення регіонального рівня – за Ю. Пітюренком та А. Доценком. Їх відмінності проявляються не лише в структурі, але й у назвах виділених систем. Варто зазначити, що в Українській суспільній географії все частіше опираються на праці А. Доценка (*Доценко, 2015*).

Анонсоване виділення дев'яти статистичних макрорегіонів країни вказує на певне співпадіння між структурою запропонованих територіальних утворень з усталеними у суспільній географії межами міжрайонних систем розселення. Чотири із дев'яти макрорегіонів (2, 4, 5, 7) за своєю структурою збігаються територіально із Донецькою, Одеською та Кримською, Хмельницькою, Львівською системами розселення відповідно. Склад решти п'яти макрорегіонів відрізняється від систем розселення за рахунок виділення Києва та Київської області в окрему статистичну одиницю. Зокрема, Черкаську, Чернігівську та Житомирські області (які є частинами Київської регіональної системи розселення) віднесено до 1, 8 та 9 мікрорегіонів, що й привело до невідповідностей.

Суть відмінностей полягає в підході до виділення досліджуваних одиниць. Якщо при вже згаданому обґрунтуванні виділення

систем розселення чи економічних районів за основу беруться зв'язки між поселеннями, то при виділенні статистичних макрорегіонів – суто статистичний показник чисельності населення території. За Стандартами NUTS-1, статистичний регіон має охоплювати територію з населенням від 3 до 7 млн мешканців. Це має важливе значення у роботі зі структурними фондами ЄС. Але чи такий підхід буде зручним для суспільно-географічних досліджень, в контексті виявлення причинно-наслідкових зв'язків? Дане питання потребує подальшого вивчення, ще до затвердження проєкту статистичних макрорегіонів авторства Ю. Третяка та А. Ткачука.

Разом з тим, Міністерством розвитку громад та територій України ведеться й робота й над ще одним регіональним поділом – виділення безпекових регіонів. В основі якого лежить віддаленість від лінії фронту та, відповідно, стратегічні розробки тилового забезпечення країни. Відмітимо, що згадані районування не суперечать одне одному, не пересікаються методологічно та передбачаються взаємопов'язані підходи при розробці стратегічних планів розвитку.

Як бачимо, у виділенні макрорегіонів існує як політична, статистична так і суспільно-географічна й економічна потреби. Й нам, як географам, важливо не залишитися осторонь даного процесу. Адже виділення запропонованих макрорегіонів у межах регіональних (міжобласних) систем розселення, враховуючи створення саме під них проєктних офісів для роботи з європейськими програмами можуть або ж посилити, або розширити можливості агенції регіонального розвитку.

Список використаних джерел

Джаман, В.О. (2003). Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. Чернівці : Рута, 2. 92 с.

Доценко, А. (2015). Роль національної економіки у формуванні національної системи розселення. *Економічна та соціальна географія*, (3), 41–43.

Садівництво Північної Бессарабії: інтеграції, традиції та інновації

Gardening in Northern Bessarabia: Integrations, traditions and innovations

Заячук М., Заячук О.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, m.zayachuk@chnu.edu.ua; o.zayachuk@chnu.edu.ua

Садівництво є традиційною галуззю сільського господарства Північної Бессарабії. Ця центральна і східна територія Чернівецької області має сприятливий для розвитку садівництва агроресурсний потенціал та давні історичні традиції розвитку. Чернівецька область є лідером в Україні за виробництвом плодово-ягідної продукції та вирізняється впровадженням інновацій у вирощуванні й зберіганні, що є запорукою успішного розвитку. Розглянуто розвиток садівництва та його сучасний стан.

Ключові слова: сільське господарство, садівництво, агро-ресурсний потенціал, Північна Бессарабія, Хотинська височина.

Horticulture is a traditional branch of agriculture in Northern Bessarabia. This central and eastern territory of the Chernivtsi region has a favorable agro-resource potential for the development of horticulture and long historical traditions of development. The Chernivtsi region is a leader in Ukraine in the production of fruit and berry products and is distinguished by the introduction of innovations in cultivation and storage, which is the key to successful development. The development of horticulture and its current state are considered.

Keywords: agriculture, horticulture, agro-resource potential, Northern Bessarabia, Khotyn Upland.

Садівництво – це специфічна сфера виробництва, головна особливість якого це ефективне використання агроресурсного потенціалу в поєднанні з ефективними технологіями захисту, вирощування, збору та зберігання продукції. Територія Північної Бессарабії (центральна та східна частина Чернівецької обл.) має

потужний агроресурсний потенціал та давні історичні особливості розвитку садівництва.

Поверхня Прут-Дністерського межиріччя є доволі розчленованою, глибина розчленування сягає 150–200 м., а густота розчленування близько 1–2 км/км², при цьому на окремих місцевостях доволі значний кут нахилу 6–8 ºС. Значною перевагою таких схилових ділянок є їх південна, південно-східна та південно-західна експозиції, що істотною перевагою для розвитку садівництва. Клімат Прут-Дністерського межиріччя є доволі м'яким і теплим. Зокрема, тут понад 260 днів з температурою понад 0 ºС і більше 120 днів з температурою вище 15 ºС. Тривалість безморозного періоду в повітрі 175–180 днів. Умови зволоження території є недостатніми, пересічно за рік випадає 500–550 мм при випаровуванні понад 700 мм. Водночас, на цій території тривалість бездощового періоду може сягати 60–80 днів. Цей період може супроводжуватись суховіями (у рік 5–10 днів). Також можливі до 5 днів на рік градобиття. Загалом територію Північної Бессарабії можна віднести до теплого агрокліматичного району помірного поясу (суми активних температур 2800–2900 ºС) з вирощуванням середньопізніх сільськогосподарських культур з підвищеними вимогами до тепла. Цей район є слабопосушливим з помірно м'якою зимою. Ще більш пом'якшеним є клімат завдяки впливу Дністерського водосховища, яке одночасно є і джерелом водопостачання для поливу садів. Згідно агрогеографічній оцінці – це найсприятливіші території, ту майже суцільно поширені відклади лесоподібних суглинків, на яких колись домінувала степова, лужно-степова, трав'яниста рослинність і широколистяні грабово-дубові ліси, під якими на суглинках сформувалися відміни чорноземних ґрунтів і сірих лісових різноманітного ступеня опідзолення.

С.М. Кирилюк здійснив ландшафтно-екологічну оцінку Хотинської височини для розвитку садівництва. Це одна з найбільших за площею орографічних одиниць в Північній Бессарабії. В основі польові дослідження експедицій зі збором

гідрогеологічної інформації (побудовано гідрогеологічний профіль, проведено річні спостереження за рівнем підземних вод); геоморфологічної (закладено 4 геоморфологічні профілі); геофізичної (річні спостереження за рядом метеорологічних показників, виконані радіометричні вимірювання); гідрологічної (спостереження на 16 пунктах річок басейну р. Гуків); ґрунтової (комплексне обстеження ґрунтів на чотирьох профілях, відібрано 210 проб); ландшафтної (закладено чотири профілі з детальним описом по ключах); біогеографічної та екологічної (проведено фітоценологічні дослідження, виконане комплексне обстеження обстеження Хотинської височини на чотирьох профілях щодо вивчення поширення та визначення видового складу шкідників плодово-ягідних культур); садівничої (застосовано метод опитування у 6 населених пунктах понад 440 анкет). Автором у межах Хотинської височини виділено 13 аналогів місцевостей подібних за умовами місцевого кліматотворення. В результаті встановлені природні умови та ареали існування популяції шкідників і ентамофагів плодово-ягідних культур та природні умови місця зростання головних плодових культур (яблуня, груша, слива та алича, вишня та черешня) у межах височини. На основі врахування природних умов та фітоіндикаційних досліджень ґрунтових умов запропоновано алгоритм оцінки території для оптимального існування плодових культур на основі ландшафтного та екологічного принципів *(Кирилюк, 2019)*.

Плодівництво як галузь зародилась на цій території ще у 40-х рр. XIX ст. У перші роки було розвинуте слабо, лише в небагатьох поміщицьких господарствах та у старообрядців-липованів (с. Грубна). Площі під садами виділити складно, бо вони за статистикою подавалися разом з городами. Доволі часто малоземельні селяни обирали "мамалига чи яблука", тобто – город з зерновими культурами (кукурудзою) чи сад з яблунями. Валові збори фруктів сильно залежали від погодних умов, були роки, коли врожаю зовсім не було. Основна продукція яблука, груші та сливи, кісточкові, горіхові та мигдаль *(Миронова, Онікієнко 1958)*.

Економічний розвиток земель Північної Бессарабії в напрямі товарного сільського господарства припадає на часи існування Хотинського повіту. Основною галуззю сільського господарства було землеробство – зернове господарство, городництво і виробництво технічних культур, а також садівництво. Продукція садівництва, особливо чорнослив і горіхи, славилися високою якістю та експортувались до росії.

Розвиток садівництва в Чернівецькій області за сучасного періоду відображено на рисунку 1, принагідно зазначимо, що частка Північної Бессарабії є визначальною (60–80 %).

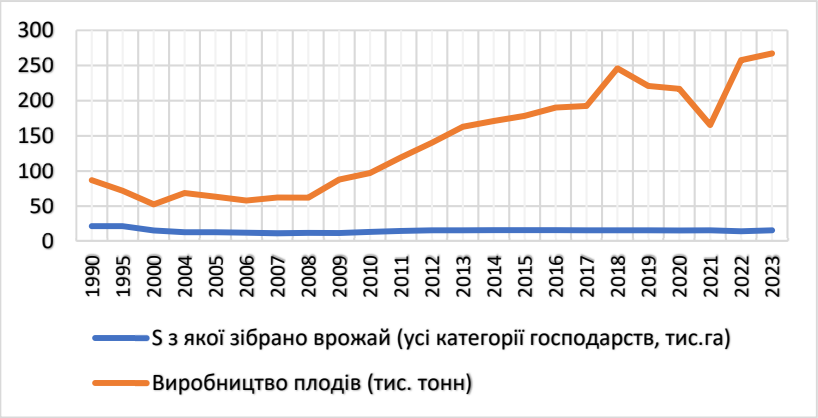

Рис. 1. Садівництво в Чернівецькій області
(Статистичні збірники Чернівецької обл., 2000–2023 рр.)

Тенденція зростання виробництва плодово-ягідних культур, насамперед відбувається завдяки підвищенню продуктивності садів, яка з 2012 до 2024 року зросла в 1,8 раза (з 91,9 ц/га до 169 ц/га). Зараз виробництвом плодів займається близько 200 підприємств та фермерських господарств в Чернівецькій області (більшість із них у північній та центральній частині області).

Інноваціями у садівництві є закладання інтенсивних та суперінтенсивних садів яке набуває все більшого розвитку – зараз це 9 тис. га, з яких майже 1,0 тис. га обладнані системою

крапельного зрошення. Інноваціями також є використання захисту від градобиття, калібрувально-сортувальної техніки, фруктосховищ з регульованим газовим середовищем та використанням нових високоврожайних сортів плодових культур.

Основними підприємствами з переробки плодово-ягідної продукції є ТОВ "Буковинапродукт", ТзОВ "ЛІЛАК", ТОВ "Дьолер Буковина", ТОВ "СОК", ТОВ "ІНТЕРДЖУС БУКОВИНА". Щорічно переробляється близько 100 тис. тонн сировини.

Експорт продукції садівництва зорієнтований на Румунію, Молдову, Польщу, Великобританію, Сербію, Португалію, Нідерланди, Туреччину, Бельгію, Чехію, Литву, Естонію, Грецію, Францію, Швецію, Лівію, Ірак, Афганістан, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівську Аравію, Китай, Індію та ін. У 2024 р. експорт становив 3,6 млн дол. США.

У 2023 р. за обсягом виробництва плодово-ягідних продуктів Чернівецька область посіла перше місце в загальноукраїнському рейтингу (13 % загального обсягу), за врожайністю – 4 місце. В Чернівецькій області 60 фруктосховищ на 65 тис тонн плодів, з яких 50 сховищ з регульованим газовим середовищем ємністю 57,2 тис. тонн. В області щорічно закладається /оновлюється до 200 га насаджень плодово-ягідних культур та входять в плодоношення молоді сади, що прогнозовано збільшить потребу у фруктосховищах.

Список використаних джерел

Кирилюк С.М. (2019). Ландшафтно-екологічна оцінка Хотинської височини для садівництва. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича.

Миронова Є., Онікієнко В. (1958). Нарис історії розвитку господарства Чернівецької області. Львів : Вид-во Львівського Ун-ту.

Статистичні щорічники Чернівецької області за період 2000–2023 рр.

Евтрофікація річкових систем Волині: екологічні виклики та шляхи їх подолання

Мисковець І., Цодер Т.,
Луцький національний технічний університет

Постановка проблеми. Річкові екосистеми активно використовуються в промисловості, що призводить до евтрофікації – перенасичення водойм поживними речовинами. Основні причини – скиди забруднених стоків, водокористування та спорудження об'єктів на водозборах. Це перевищує здатність водойм до самоочищення, виснажуючи їх ресурси. Надлишок азоту, фосфору і калію стимулює розмноження водної флори, викликаючи "цвітіння" води, що погіршує її якість і знижує вміст кисню, небезпечний для водних організмів. Необхідно запобігати деградації водойм і забезпечувати раціональне їх використання.

Об'єкт дослідження – водні екосистеми Волинської області такі як: Вижівка, Луга, Стохід, Турія та Стир.

Предмет дослідження – кількісні та якісні показники, які впливають на евтрофікацію водойм.

Мета дослідження – виявити особливості евтрофікації річкових систем Волині і розробити превентивні заходи для забезпечення їх екологічної стійкості.

Процес евтрофікації водойм різного походження став об'єктом уваги багатьох науковців. Зокрема, у [7, с. 8] детально проаналізовано вплив якості води на здоров'я населення, акцентуючи на негативних наслідках "цвітіння" води для рекреаційної привабливості та умов життя в прибережних районах. Також розглянуто основні рекомендації ВООЗ щодо запобігання шкідливому впливу водоростей [1, с. 22].

Результати дослідження. "Цвітіння" водойм сьогодні є однією з актуальних екологічних проблем, що з кожним роком набирає масштабів. Хоча існують природна і штучна форми евтрофікації, саме антропогенна (штучна) стала головною причиною майже глобального поширення цього явища.

Основними "винуватцями" є ціанобактерії – токсичні організми, які непридатні як корм для більшості гідробіонтів [5, с. 136]. Тому контроль за рівнем трофності водойм є надзвичайно важливим для збереження їхнього екологічного балансу.

На території Волинської області Державне агентство водних ресурсів України здійснює моніторинг гідрохімічних показників таких річок, як Вижівка, Луга, Стохід, Турія та Стир [3]. Для оцінки інтенсивності евтрофікаційних процесів у цих водних об'єктах застосовували стехіометричні методи, які на основі співвідношень біогенних елементів у воді дозволяють визначити характер і рівень евтрофікації [6, с. 74]. Зокрема, було використано число Редфілда, індекс забруднення поживними речовинами та індекс нітрифікації.

Розрахунок числа Редфілда показав, що в річках Луга, Вижівка та Стохід лімітуючим елементом є азот, що свідчить про переважання синьо-зелених водоростей. У річках Турія та Стир лімітує фосфор, сприяючи росту зелених водоростей. Аналіз середніх значень вказує на тенденції у зміні лімітації елементів (рис. 1).

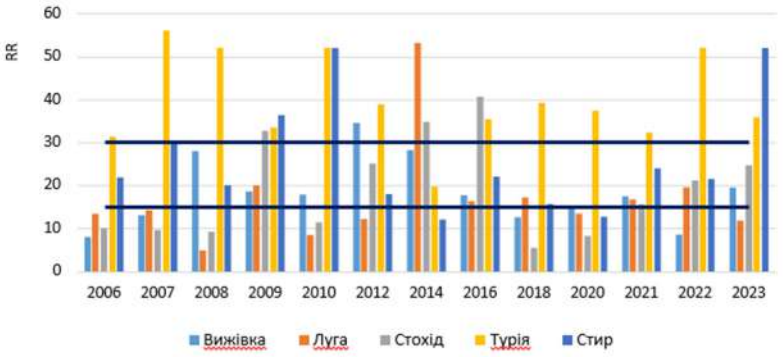

Рис. 1. Середньо-багаторічна динаміка числа Редфільда у річках Волинської обл.

Аналіз числа Редфілда показав, що впродовж більшості років у річках Вижівка, Луга та Стохід лімітуючим елементом виступає азот, що сприяє розвитку синьо-зелених водоростей. Натомість у річках Турія та Стир переважає фосфорна лімітація, яка стимулює зростання зелених (протококових) водоростей.

Розрахунок індексу біогенного забруднення показує, що речовини біогенного походження не становлять серйозної загрози екологічному стану річок. Самоочисна здатність водотоків загалом залишалась на середньому рівні, однак для річок Вижівка та Стохід в останні роки зафіксовано її зниження до нижче середнього рівня.

Аналіз евтрофікаційних процесів у річках Волинської області свідчить про відсутність значного забруднення біогенними елементами та загалом задовільний рівень самоочисної здатності за індексом нітрифікації. Водночас, зниження самоочисної здатності річок Вижівка та Стохід у останні роки, а також азотна лімітація у річках Вижівка, Луга та Стохід вказують на потенційно небезпечну ситуацію. Основна загроза полягає в переважанні синьо-зелених водоростей, масове розмноження яких може спричинити серйозні наслідки для водних екосистем.

З метою недопущення подальшого погіршення ситуації, у Волинській області доцільно впровадити заходи, спрямовані на збереження екологічного стану річок Вижівка, Луга та Стохід, а також на забезпечення балансу біогенних елементів у їхніх водах.

Як і всі заходи з охорони довкілля, боротьба з евтрофікацією поділяється на відновлювальні та профілактичні методи. До відновлювальних належать: зменшення біогенного навантаження шляхом відведення стоку, розведення вод для зниження концентрацій поживних речовин, поглиблення дна, драгування донних відкладів, спуск водосховищ, хімічна обробка для зв'язування біогенів або знищення водоростей, а також збір надлишкової фітомаси й біоманіпуляція [4, с. 50]. Профілактичні заходи включають: контроль за скидами біогенних речовин, очищення стічних вод, використання попередніх відстійників і стратегічну перебудову системи водокористування в межах

водозбірного басейну. Так як пониження самоочисної здатності спостерігалося тільки в трьох річках, а саме у річках Вижівка, Луга та Стохід, розробка заходів зі зниження евтрофікації була запропонована саме до них.

Вивчений нами біологічний метод очищення води від евтрофікації з використанням мікроводорості *Chlorella vulgaris* є ефективним у боротьбі з синьо-зеленими водоростями. Ця зелена мікроводорость здатна активно виробляти кисень, що робить її корисною під час "цвітіння" води. Її застосування в річках з пониженим рівнем самоочищення допоможе відновити природну здатність водойм до самоочищення і в цілому покращити екологічний стан водних екосистем [2].

Висновки. Евтрофікація є однією з головних проблем, що шкодить водним ресурсам не лише Волинської області, а й України. Для боротьби з "цвітінням" вод вже розроблено ефективні заходи на різних рівнях, і досвід зарубіжних країн доводить, що їх можна успішно застосовувати з позитивними екологічними та економічними результатами. Для ефективного контролю необхідна співпраця держави, науковців та громадських організацій для впровадження відповідних заходів і забезпечення екологічної стабільності водного середовища.

Список використаних джерел

1. Вишневський В.І. Просторово-часова мінливість цвітіння" води у дніпровських водосховищах. *Український журнал дистанційного зондування Землі.* 2019. № 20. С. 18–27.

2. Евтрофікація. URL: https://hmn.wiki/uk/Eutrophication (дата звернення 19.03.2025).

3. Західна Україна. Волинська область. URL: https://www.karpaty.info/ua/uk/vo/ (дата звернення 04.04.2025).

4. Мольчак Я.О., Мисковець І.Я. Особливості ландшафтних районів Волині. *Актуальні питання науки, освіти та технологій в сучасних умовах.* Полтава : ЦФЕНД, 2022. С. 49–51.

5. Писаренко П.В. Самойлік М.С. Диченко О.Ю. Середа М.С. Корчагін О. П. Удосконалення регулювання евтрофікації водних

об'єктів за допомогою біологічних методів. *Вісник Полтавської державної аграрної академії,* 2021, № 2. С. 135–144.

6. Таврель М.Л. Обґрунтування шляхів подолання евтрофікації водойм. ДВНЗ "Донецький національний технічний університет". 2021. С. 74–76.

7. Хільчевський В.К. Оцінювання якості рекреаційного водного середовища: світові підходи, рекомендації ВООЗ, директива ЄС щодо води для купання. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2021. № 4. С. 6–17.

Сталий розвиток географічної освіти: європейський досвід

Sustainable development of geographical education: european experience

[1]Уліганець С., [2]Сировець С., [3]Олішевська Ю.
Uliganets S., Syrovets S., Olishevska Y.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
[1]uliganez@ukr.net, [2]lgtinfo@ukr.net, [3]jlia_29@ukr.net

Розглянуто європейський досвід впровадження принципів сталого розвитку в географічну освіту. Виокремлено ключові інноваційні підходи до змісту та методики навчання, окреслено можливості їх адаптації в українській освітній системі.
Ключові слова: географічна освіта, сталий розвиток, європейський досвід, інновації, міждисциплінарність.

The theses examine the European experience of integrating sustainable development principles into geographic education. Key innovative approaches to content and teaching methods are highlighted, along with the prospects for their adaptation in the Ukrainian education system.
Keywords: geographic education, sustainable development, European experience, innovation, interdisciplinarity.

Постановка проблеми та її новизна. У контексті глобальних викликів XXI ст., таких як зміна клімату, урбанізація, демографічні кризи та соціально-економічні трансформації, питання сталого розвитку набуває особливої актуальності. Географічна освіта, як міждисциплінарна сфера знань, здатна забезпечити формування просторового мислення, екологічної свідомості та активної громадянської позиції. Проте в Україні географічна освіта досі потребує суттєвого оновлення, зокрема з урахуванням європейських практик. Новизна теми полягає в аналізі європейського досвіду інтеграції принципів сталого

розвитку в систему географічної освіти та окресленні шляхів його адаптації до українських реалій.

Стислий джерелознавчий огляд. У європейській та світовій науковій літературі сталий розвиток географічної освіти висвітлюється в роботах таких дослідників, як D. Lambert (Lambert, 2010), M. Haubrich (Haubrich, 2010), T. Marsden (Marsden, 2013), J. Öhman (Öhman, 2008). Вони підкреслюють важливість формування критичного мислення, екологічної грамотності та просторової компетентності. ЮНЕСКО та Європейська комісія у своїх доповідях наголошують на ролі географічної освіти у досягненні Цілей сталого розвитку (SDGs). Українські науковці порушують питання модернізації географічної освіти в умовах євроінтеграції (Кравцова, 2021, Мальчикова, Мезенцев, 2022, Топузов, Надтока, 2018), однак системний аналіз конкретних європейських практик ще недостатньо представлений у національному науковому дискурсі.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення європейського досвіду впровадження принципів сталого розвитку в географічну освіту та визначення можливостей його адаптації в українському освітньому просторі. Основними завданнями є: проаналізувати ключові елементи освітньої політики ЄС у сфері географії; виявити інноваційні методи викладання, що відповідають засадам сталого розвитку; оцінити перспективи впровадження цих підходів в Україні.

Результати дослідження. Європейські країни демонструють системний підхід до впровадження освіти для сталого розвитку (ОСР) у сфері географії. Зокрема:

- Німеччина та Нідерланди активно інтегрують ГІС-технології, елементи громадянської освіти та екологічного моніторингу у шкільну та університетську підготовку;
- Скандинавські країни наголошують на польових дослідженнях, міжпредметній інтеграції та співпраці з місцевими громадами;
- Франція та Іспанія застосовують проєктно-орієнтоване навчання, що включає аналіз локальних екологічних проблем і пошук шляхів їх вирішення. Також ефективно діють міжнародні

освітні програми, зокрема Erasmus+, які сприяють обміну досвідом між студентами й викладачами. Важливим є застосування цифрових інструментів (ArcGIS, Google Earth, StoryMaps), що дозволяють вивчати просторові процеси на реальних прикладах.

Висновки. Європейський досвід у сфері географічної освіти засвідчує, що інтеграція принципів сталого розвитку можлива лише за умови міждисциплінарного підходу, інноваційних методів викладання та активної участі громадськості. Для України доцільно: модернізувати зміст географічної освіти з урахуванням Цілей сталого розвитку ООН; впроваджувати цифрові освітні технології та міжнародні освітні програми; розвивати партнерства між закладами освіти, місцевими громадами та екологічними організаціями. Ці кроки сприятимуть формуванню нової генерації географів, здатних відповідати на сучасні виклики сталого розвитку як на національному, так і на регіональному рівнях.

Список використаних джерел

Кравцова, І. (2021). Географія в контексті Нової української школи. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/17709

Мальчикова Д.С., Мезенцев К.В., (2022). *Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу*. https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ-1-2022_53-63.pdf

Топузов О.М., Надтока О.Ф. (2018). Концепція навчання географії України в основній та старшій школі. https://undip.org.ua/library/kontseptsiia-navchannia-heohrafii-ukrainy-v-osnovniy-ta-starshiy-shkoli

Lambert David, Morgan John. Teaching Geography. (2010). A Conceptual Approach. https://spada.uns.ac.id/pluginfile.php/822218/mod_resource/content/1/EBOOK-2010-%5BDavid_Lambert%2C_John_Morgan%5D_Teaching_Geography_11%20V.pdf

Jones Mark, Lambert David. Debates in Geography Education. (2012). https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203136614/debates-geography-education-david-lambert-mark-jones?utm_source=chatgpt.com

Haubrich Hartwig, Reinfried Sibylle, Schleicher Yvonne. (2010). Lucerne Declaration on Geographical Education for Sustainable Development. https://www.iau-hesd.net/sites/default/files/documents/lucernedeclaration.pdf

Marsden Terry (2013). Sustainable place-making for sustainability science : the contested case of agri-food and urban–rural relations. *Sustainability Science*. https://link.springer.com/article/10.1007/s11625-012-0186-0

Öhman Johan, (Ed.) (2008). *Values and Democracy in Education for Sustainable Development: Contributions from Swedish Research.* Malmö : Liber. https://www.researchgate.net/publication/ 281811296_Ohman_Johan_ed_2008_Values_and_Democracy_in_Education_for_Sustainable_Development_Contributions_from_Swedish_Research_Malmo_Liber

Використання монет країн Північної Африки як наочних засобів у вивченні суспільно-географічних об'єктів і процесів

The use of coins of North African countries as visual aids in the study of socio-geographical objects and processes

[1]Байтеряков О., [2]Мисько В., [3]Мисько Т.
[1]Baiteriakov O., [2]Mysko V., [3]Mysko T.
[1]Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Запоріжжя,
[1]Bohdan Khmelnitsky Melitopol state pedagogical university, Zaporizhzhia
[2]Кам'янець-Подільське позашкільне навчально-виховне об'єднання, Кам'янець-Подільський,
[2]Kamianets-Podilskyi Extracurricular Educational Association, Kamianets-Podilskyi,
[3]Кам'янець-Подільський ліцей № 17, Кам'янець-Подільський
[3]Kamianets-Podilskyi Lyceum No. 17, Kamianets-Podilskyi

У статті розглянуто можливості використання монет країн Північної Африки як наочних засобів у вивченні суспільно-географічних об'єктів і процесів. Аналізуються зображення на монетах, що відображають природні ресурси, традиційне господарство, культурно-історичну спадщину та елементи сучасного розвитку. Обґрунтовано доцільність залучення нумізматичних матеріалів в освітній процес для формування міждисциплінарних зв'язків, розвитку просторового мислення та дослідницьких навичок учнів. Робота сприяє впровадженню нумізматичної географії як інноваційного напряму в методиці викладання суспільної географії.

Ключові слова: нумізматична географія, обігові монети, країни Північної Африки, освітній процес.

The article considers the possibilities of using coins of North African countries as visual aids in the study of socio-geographical objects and processes. The images on coins that reflect natural resources, traditional economy, cultural and historical heritage and elements of modern development are analyzed. The feasibility of involving numismatic materials in the educational process for the formation of interdisciplinary connections,

the development of spatial thinking and research skills of students is substantiated. The work contributes to the introduction of numismatic geography as an innovative direction in the methodology of teaching social geography.

Keywords: numismatic geography, circulation coins, North African countries, educational process.

У сучасному освітньому процесі актуалізується потреба у впровадженні інноваційних форм і засобів навчання, зокрема у викладанні суспільної географії. Одним із таких засобів є використання монет як джерел візуальної та змістовної інформації. Монети країн Північної Африки містять символіку, образи видатних постатей, архітектурні пам'ятки та природні об'єкти, що відображають суспільно-географічні особливості регіону. Це відкриває можливості для формування нової інтегративної галузі – нумізматичної географії. Проте такий підхід ще не отримав належного розвитку в освітній практиці та не має системної методичної бази.

Проблема полягає в недостатньому залученні нумізматичних джерел до вивчення географічних процесів і об'єктів у школі. Новизна теми полягає у вперше запропонованому використанні монет як наочного матеріалу для суспільно-географічного аналізу країн Північної Африки. Такий підхід сприяє підвищенню мотивації учнів, розвитку критичного мислення та інтеграції знань з різних галузей у межах освітнього процесу.

Основні відомості про методику використання колекцій сучасних монет у навчальному процесі авторами були викладені у монографії Байтерякова О.З. (2024a); у статтях О.З. Байтерякова (2024b), О.З. Байтерякова і А.В. Деребас (2018); О.З. Байтерякова і Л.М. Донченко (2019); О.З. Байтерякова і В.З. Миська (2024); В.З. Миська (2021); В.З. Миська, Т.О. Мисько, О. Пірожака (2022); В.З. Миська, Т.О. Мисько (2023); В.З. Миська, Т.О. Мисько, О.З. Байтерякова (2024, 2025).

Метою дослідження є визначення освітнього потенціалу монет країн Північної Африки як засобу наочності в процесі вивчення суспільно-географічних об'єктів і процесів. Дослідження

передбачає аналіз зображень на монетах, що репрезентують природні ресурси, культурну спадщину, економічні символи та політичну ідентичність регіону. Також розглядається, яким чином нумізматичні матеріали сприяють розвитку дослідницьких умінь, критичного мислення та візуального аналізу у школярів в межах інтегрованого освітнього процесу.

Дослідивши зображення суспільно-географічного характеру на монетах країн Північної Африки ми пропонуємо їх поділити на три основні групи: 1 – довкілля, природні ресурси та традиційне господарство, 2 – культурно-історична спадщина, 3 – сучасна держава, розвиток і технології. Така класифікація чітко й лаконічно узагальнює всі суспільно-географічні об'єкти, представлені на монетах Північної Африки та логічно їх групує.

Монети першої групи відображають природне різноманіття та традиційні форми господарства Північної Африки, зображаючи характерну флору, фауну, сільськогосподарські культури й знаряддя праці, що підкреслюють залежність населення від природних ресурсів і роль людини у збереженні довкілля.

Монети, що відображають культурно-історичну спадщину, розкривають багатство цивілізаційного минулого країн Північної Африки через архітектурні пам'ятки, історичні постаті, етнічні орнаменти, релігійні символи. Такі монети формують уявлення про унікальну ідентичність регіону, де переплелися арабські, берберські та середземноморські впливи.

Сучасна держава, розвиток і технології репрезентують досягнення країн у політичному, інфраструктурному та науковому розвитку. Зображення сучасних будівель, транспорту, технічних об'єктів і державної символіки вказують на прагнення до модернізації та утвердження на міжнародній арені.

Ця класифікація добре структурована, її можна застосовувати не лише до країн Північної Африки, але й до інших регіонів у контексті нумізматичної географії.

Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство широко представлені на монетах країн Північної Африки (рис. 1).

Рис. 1. Довкілля, природні ресурси та традиційне господарство на монетах країн Північної Африки *(створено авторами)*

Зокрема, на монетах країн цього регіону зустрічаються зображення: одногорбого верблюда (Алжир), морського ляща, бджоли і квітів апельсинового дерева та верстата для виробництва оливкової олії (Марокко), коркового дуба, пшениці та апельсинів (Туніс), фінікової пальми і північно-африканської зрошувальної свердловини (Лівія), буйвола африканського (Західна Сахара), бика породи Анколе-Ватусі (Судан) та інші. Монета Марокко номіналом 10 сантимів із зображенням бджоли та квітів апельсинового дерева може розповісти учням про важливі галузі агровиробництва.

Бджола уособлює традиційне бджільництво, яке зберігається як частина місцевої культури й ремесл, особливо в гірських та сільських районах. Марокканський мед – один із найцінніших традиційних продуктів, який має не лише харчову, а й лікувальну цінність, а ремесло пасічників вважається важливим елементом нематеріальної культурної спадщини. Квіти апельсинового дерева репрезентують Марокко як одного із провідних експортерів апельсинів і мандаринів. Цитрусові сади – важлива частина сільського господарства, економіки та ландшафту країни, а аромат цвіту апельсина є характерним для марокканської культури, зокрема в кулінарії, косметиці та обрядах.

Культурно-історична спадщина країн Північної Африки представлена на монетах: Алжиру (голова доісторичного

буйвола, арабський кінь), Марокко (берберські прикраси: підвіски, амулети, фібули, мечеть Хасана II в Касабланці), Тунісу (орнаменти в арабо-ісламському стилі, Пунічна гавань Карфагена, принцеса Елісса, яка збирає врожай), Лівії (фортеці в Бумальн-Дадесі і Ксар Кабау, мавзолей з Герізі), Єгипту (старовинна декоративна ваза, мечеть Мухаммеда Алі в Каїрі, арабські орнаменти, Клеопатра VII, маска Тутанхамона) та Судану (традиційний суданський глечик і піраміда Мерое) (рис. 2).

Рис. 2. Культурно-історична спадщина на монетах країн Північної Африки *(створено авторами)*

Дизайн монет групи "Сучасна держава, розвиток і технології" представляють: Алжир, Марокко (4 монети), Тунісу, Судану та Південного Судану (табл. 1).

Висновки. Отже, монети країн Північної Африки виступають не лише платіжним засобом, а й важливим джерелом інформації про економіку, культуру та історію регіону. Через образи, пов'язані з аграрною діяльністю, національною символікою, традиційним укладом життя та історико-культурною спадщиною, вони формують своєрідний візуальний код географічної самобутності. Зображення природних ресурсів, ремесл і тваринного світу ілюструють залежність місцевих господарств

від землеробства, скотарства та рибальства. Водночас монети можуть слугувати ефективним засобом формування міжпредметних зв'язків і розвитку просторового мислення учнів. Таким чином, нумізматична географія не лише формує уявлення про суспільно-географічні об'єкти та процеси країн Північної Африки, але й збагачує освітній процес сучасними, наочними й культурознавчими компонентами.

Таблиця 1

Сучасна держава, розвиток і технології на монетах країн Північної Африки

№ з/п	Країна	Номінал монети	Дизайн монети
1	Алжир	10 динарів	вітрова і сонячна електростанції
2	Марокко (з 2023 р.)	20 сантимів	вітрова і сонячна електростанції
3	Марокко	1 дірхам	Мухаммед VI, король Марокко
4	Марокко (з 2023 р.)	5 дірхам	площа Мечуар в місті Ель-Аюн
5	Марокко (з 2023 р.)	10 дірхам	міст Мохаммеда VI і швидкісний потяг
6	Туніс	5 динарів	президент Хабіб Бургіба (1957–1987 рр.)
7	Судан	5 піастрів	герб Судану
8	Судан	1 фунт	будівля Центрального банку Судану
9	Південний Судан	10 піастрів	нафтова бурова установка в пустелі
10	Південний Судан	2 фунти	щит – елемент герба Південного Судану

Примітка: таблиця складена авторами за колекціями монет.

Список використаних джерел

Байтеряков, О.З., & Донченко, Л.М. (2019). Методика застосування грошових знаків в шкільному курсі "Географія. Материки і океани". *Педагогічна інноватика: досвід та перспективи Нової української школи.* ТОВ "Колор Принт", 178–184.

Байтеряков, О.З., & Деребас, А.В. (2018). Грошові знаки як засоби навчання географії. *Сучасний рух науки : тези доп. III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Дніпро. (с. 22–24).

Байтеряков. О.З. (2024a). Боністична географія. Методика застосування банкнот у шкільному курсі "Географія. Материки та океани": монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В. 156 с.

Байтеряков, О.З. (2024b). Формування картографічної культури засобами нумізматичної географії у шкільному курсі "Україна у світі: природа, населення". *Природнича освіта та наука*, (4), 7–14. https://doi.org/10.32782/NSER/2024-4.01

Байтеряков, О.З., & Мисько, В.З. (2024). Відображення біорізноманіття України засобами нумізматичної географії. *Актуальні проблеми охорони біорізноманіття та наукових досліджень в умовах воєнного та післявоєнного часу : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького (с. 110–112).

Мисько, В. (2021). Обігові монети країн Європи: історія, опис, систематизація, методика застосування на уроках географії. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*, (33), 30-40. https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-04

Мисько, В., Мисько, Т., & Пірожак, О. (2022). Особливості застосування колекцій обігових монет країн Азії на уроках географії : *матеріали XLIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії"*. Переяслав (с. 9–11).

Мисько, В.З., & Мисько Т.О. (2023). Географічні аспекти зображень на монетах країн Європи: опис та застосування на уроках географії і позашкіллі. *Професор Ольга Заставецька – вчена, педагог, організатор географічної науки (до 70-ої річниці*

від дня народження вченої) : *збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. ТНПУ ім. В. Гнатюка (с. 319–328).

Мисько, В.З., Мисько, Т.О., & Байтеряков, О.З. (2024). Нумізматична географія: сучасні монети країн Океанії, опис та застосування в освітньому процесі. *Money & Banking: гроші та банки в історії Європи: тези доповідей І нумізматичної щорічної конференції* (с. 238–241).

Мисько, В.З., Мисько, Т.О., & Байтеряков, О.З. (2025). *"Освітній потенціал нумізматичної географії: суспільно-географічні об'єкти та процеси на монетах країн Південної Африки"*. Методика навчання географії та історії: сучасні виклики та практичний досвід : Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції. Дніпро : Середняк Т.К. (с. 114–117).

Професійно-орієнтована практична підготовка здобувачів за спеціальностями С6 та Е4

Professional-oriented practical study of students in the specialties C6, E4

Купач Т., Корогода Н., Ковтонюк О., Галаган О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
tkupach@knu.ua

Дослідження природи, культури, економіки та екологічного стану регіонів є важливою складовою професійної практичної складової підготовки студентів спеціальностей С6 "Географія та регіональні студії" та Е4 "Науки про Землю". Реформування спеціальностей обумовили змістовні зміни в практичній підготовці здобувачів. Вони полягають у зміщенні акценту з простого вивчення компонентів середовища та елементів суспільно-просторових систем на виявлення взаємозв'язків між. Метою роботи є розробка положень практики, що спрямовані на навчання студентів в польових умовах отримувати знання про простір та інтегрувати їх у цілісне уявлення про природні та антропогенні фактори, що визначають стан території. Отже студенти набувають здатність інтегрувати знання про простір у цілісні професійні рішення щодо його оптимального використання та збереження.

Ключові слова: практика, Карпатський регіон, географія та регіональні студії, науки про Землю

The study of the nature, culture, economy and ecological state of the regions is an important component of the professional practical training of students in the specialties C6 "Geography and Regional Studies" and E4 "Earth Sciences". The reform of the specialties has led to changes in the practical training of students. They consist in shifting the focus from the simple study of environmental components and elements of socio-spatial systems to identifying the relationships between them. The goal of the work is to develop practice tasks aimed at teaching students to gain knowledge about space in the field and integrate it into a holistic view of the natural and anthropogenic factors that determine the state of the territory. Thus, students

will be able to integrate knowledge about space into holistic professional decisions on its optimal use and preservation.

Keywords: practice, Carpathian region, geography and regional studies, Earth sciences

Постановка проблеми у загальному вигляді та її новизна. Дослідження природи, культури, економіки та екологічного стану регіонів в практичній підготовці студентів першого бакалаврського рівня освіти на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка мають багатодесятилітню історію. Вони є важливою складовою професійної практичної складової підготовки студентів. У зв'язку із реформуванням переліку галузей знань та навчанням майбутніх фахівців за спеціальностями С6 "Географія та регіональні студії" а також Е4 "Науки про Землю" виникла потреба вдосконалення їх професійно-орієнтованої практичної підготовки. На географічному факультеті КНУТШ така підготовка зокрема відбувається під час польових навчальних практик. Одна з них проходить у Карпатському регіоні на навчальній базі польових географічних практик "Ясиня" в с. Чорна Тиса Рахівського району Закарпатської області. Вдосконалення певних положень практики передусім продиктоване, закладеною в освітніх програмах необхідністю комплексного підходу у вивченні будь якого регіону.

Стислий джерелознавчий огляд вказує на те, що протягом майже тридцяти років студенти географічного факультету в Карпатському регіоні проходили різні види навчальних практик, спрямованих на закріплення набутих раніше теоретичних знань про компоненти довкілля: клімат, рельєф, ландшафти та ін., а також про господарство регіону (*Галаган та ін., 2019*). Узагальнену інформацію про історію освоєння, природу та сучасне природокористування в районі проведення практики викладено у навчальному посібнику, підготованому викладачами факультету (*Запотоцький та ін., 2015*). Різні види практик в різні роки також посилювались методичними розробками (*Купач, 2025*) та науковими публікаціями (*Галаган та ін., 2017; Галаган та ін., 2018*; *Kupach et al., 2023*).

Формулювання цілей дослідження (постановка завдання). Наведені приклади дозволили продемонструвати регулярну та багаторічну роботу над науково-методичним забезпеченням студентів, що проходять професійно-орієнтовану практику і регіоні. Зміна спеціальностей та галузей знань а також затвердження тимчасових стандартів вищої освіти, за якими від 2025 року здобуватимуть освіту студенти, зокрема зміна спеціальності 106 "Географія" на спеціальність С6 "Географія та регіональні студії" галузі знань "Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини", обумовили змістовні зміни в підготовці здобувачів. Так, теоретичний зміст предметної області включає в себе теорії та концепції просторової, територіальної організації суспільства, географічних процесів та взаємодії людини та довкілля, сталого регіонального розвитку, збалансованого природокористування; закономірності виникнення, формування, функціонування та розвитку регіонів, ландшафтів, суспільно-просторових систем і комплексів; географічні фактори, що впливають на економічну, соціальну, культурну динаміку. Останнє зумовлює що до основних цілей навчання відноситься набуття комплексного бачення природничих та соціально-економічних процесів, врахування множини чинників суспільно- та природничо-географічного характеру (*Запотоцький та ін, 2025*). Комплексність дослідження регіону лишається основою, проте оновлення підходів до викладання в рамках даної практики має полягати у зміщенні акценту на виявлення взаємозв'язків між компонентами середовища та елементами суспільно-просторових систем. Таким чином завданням даної роботи є висвітлення нових підходів у прикладних регіональних дослідженнях.

Результати. Обов'язковий освітній компонент "Навчальна професійно-орієнтована практика" для студентів бакалаврів викладається у обсязі 5 кредитів ЕКТС в кінці другого року навчання. Дана практика завершує цикл навчальних польових практик для студентів спеціальностей С6 та Е4. Тому її основною метою є навчання студентів в польових умовах отримувати знання про простір та інтегрувати їх у цілісне уявлення про

природні та антропогенні характеристики, що визначають стан території. Тобто вивчаються не окремі компоненти навколишнього середовища (рельєф, клімат, гідрографічна мережа тощо) та складові господарства, а саме їх взаємодія. Польова частина практики передбачає відпрацювання студентами навичок збору даних під час робочих маршрутів, а також їх інтерпретації під час камеральних робіт та подальшої підготовки звіту. За допомогою базових географічних методів дослідження здійснюється вивчення існуючого стану природних, економіко-географічних умов та територіальних комплексів. До таких методів відносять маршрутний метод, метод натурних спостережень, картографічний метод тощо. Їх використання дозволяє здійснити візуальний аналіз наявності, розміщення та поширення різних об'єктів та явищ на території дослідження; ідентифікувати та вивчити зв'язки та залежності між окремими явищами та процесами у системі "людина-природа". Методично практика посилена застосуванням геоінформаційних методів для польових досліджень, що передбачає формування навичок користування відповідними програмними засобами на маршрутах та роботу із джерелами відкритих просторових даних. Зокрема, для практики обрано програмне забезпечення ГІС QGIS разом із мобільним додатком QField, що дозволяє студентам ознайомитись з порядком визначення геолокації, орієнтування на місцевості для ведення польових щоденників та складання звіту.

Польові дослідження направлені на формування уявлення про просторову зміну територіальних утворень, а також антропогенні та еколого-географічні фактори їх утворення й функціонування, відбуваються на точках спостереження в маршрутах. Маршрути практики розроблені таким чином, щоб з найбільшою повнотою охопити різноманіття природних та соціально-економічних умов, які існують в межах досліджуваного регіону. Задля цього пропонується мережа з шести піших радіальних та трьох автобусно-пішохідних маршрутів. Пропоновані маршрути дозволяють продемонструвати різноманітні аспекти того, як природні умови та ресурси визначають особливості господарського використання

території. Як характер використання обумовлює виникнення екологічних проблем в регіоні. Такі дослідження також дозволяють студентам не лише провести інтегральну оцінку сучасного стану суспільно-просторових систем, а й визначити та обрати найбільш перспективні напрямки сталого природокористування.

Висновки. Таким чином, застосування пропонованих в даній роботі підходів під час навчальної професійно-орієнтованої практики дозволяє інтегрувати знання про простір у цілісні професійні рішення щодо його оптимального використання та збереження. Основними результатами такої практики є набуття/поглиблення студентами наступних спеціальних компетентностей, передбачених Тимчасовими стандартами вищої освіти (*Запотоцький та ін., 2025*; *Вижва та ін., 2025)*. Так, студенти, здобуваючи освіту за спеціальностями С6 та Е4 стають здатними аналізувати структуру простору та його компонентів, тенденції розвитку просторових процесів і явищ; здійснювати оцінку факторів, аналіз ризиків та загроз економічного, соціального, політичного та екологічного характеру; проводити моніторинг об'єктів, процесів, явищ та/або результатів їх взаємодії в геосферах; розв'язувати практичні проблеми природокористування на основі просторової інформації.

Список використаних джерел

Галаган, О., Ковтонюк, О., Корогода, Н. (2018). Вплив рельєфу та клімату на формування ландшафтних комплексів верхів'їв Чорної Тиси. *Матеріали ІІ Міжнародної конференції "Рельєф і клімат"*. Чернівці: Чернівецький національний університет (с. 11–12).

Галаган, О., Ковтонюк, О., Корогода, Н., Лаврук, Т. (2019). Польовій карпатській практиці 25 років (підсумки природничо-географічних досліджень). *Фізична географія та геоморфологія*, 4–6 (с. 96–98), 71–77. https://doi.org/10.17721/phgg.2019.4-6.08

Галаган, О., Ковтонюк, О., Корогода, Н., Цвелих, Є. (2017). Природничо-географічна складова туристичних маршрутів (на прикладі маршруту долиною Чорної Тиси). *Вісник Київського*

національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Географія", 66–67, 77–80.

Запотоцький, С.П., Брайчевський, Ю.С., Галаган, О.О. та ін. (2015). *Рахівський район: природа, населення, господарство* (Я.Б. Олійник, Ред.). ВПЦ "Київський університет".

Kupach, T., Demianenko, S., Gryniuk, O. (2023). Software for field research: QField. *XVII lnternational Scientific Conference "Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment"* 7–10 November 2023, Kyiv, Ukraine. https://doi.org/10.3997/2214-4609.20235200

Купач, Т. (2025). *Методичні рекомендації з навчальної польової професійно-орієнтованої практики для студентів ОПП "Економічна географія" ОР Бакалавр (вибірковий блок "Управління розвитком рекреації та туризму"*. 18 с.

Запотоцький, С.П., Мезенцев, К.В., Брайчевський, Ю. С. та ін. (2025). *Тимчасовий стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини, спеціальність С6 Географія та регіональні студії*. 12 с.

Вижва, С.А., Шевченко, О.Г., Бортник С.Ю. та ін. (2025). *Тимчасовий Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань Е – "Природничі науки, математика та статистика", спеціальність Е4 – Науки про Землю*. 10 с.

STEM-освіта як інтегроване навчання природничих наук

STEM-education as integrated natural sciences learning

Батиченко С., Кириченко Д., Дем'яненко С.
Batychenko S., Kyrychenko D., Demianenko S.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv

У роботі розкривається категорія STEM-освіти як інноваційного підходу до викладання природничих наук, що відповідає викликам сучасного світу, зумовленим технологічним прогресом та глобалізацією. Акцент зроблено на міждисциплінарності, практичній спрямованості та формуванні ключових компетентностей учнів. Проаналізовано особливості інтеграції науки, технологій, інженерії та математики у навчальний процес, зокрема у контексті географії. Наведено приклади реалізації STEM-освіти в провідних країнах світу та в Україні, зокрема крізь призму нормативного забезпечення, державних стратегій і діяльності інституцій. Підкреслює важливість оновлення підходів до викладання, матеріально-технічної бази й ролі учня у процесі навчання, що є необхідними умовами для підготовки конкурентоспроможного молодого покоління в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: STEM-освіта, інтегроване навчання, природничі науки, міждисциплінарний підхід.

The work reveals the category of STEM-education as an innovative approach to teaching natural sciences that meets the challenges of the modern world, caused by technological progress and globalization. The emphasis is on interdisciplinarity, practical orientation and the formation of key competencies of students. The features of the integration of science, technology, engineering and mathematics into the educational process are analyzed, in particular in the context of geography. Examples of the implementation of STEM-education in leading countries of the world and in Ukraine are given, in particular through the prism of regulatory support, state strategies and the activities of institutions. It emphasizes the importance of updating approaches to teaching, material and technical base and the role of the student in the learning process, which are necessary conditions for

preparing a competitive young generation in the conditions of digital transformation.

Keywords: STEM education, integrated learning, natural sciences, interdisciplinary approach.

У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом технологій, глобалізації та наукового прогресу, традиційні підходи до викладання природничих наук уже не здатні повністю відповідати потребам учнів. Природничі науки, до яких належать біологія, хімія, фізика, географія та екологія, досліджують закони природи та явища, що відбуваються в навколишньому середовищі. На передній план виходить STEM-освіта – підхід, що інтегрує науку (Science), технології (Technology), інженерію (Engineering) та математику (Mathematics) в єдиний навчальний процес, розглядається як проєктно-орієнтована технологія навчання. Такий підхід не лише забезпечує учнів знаннями, а й формує в них практичні навички, критичне мислення та здатність вирішувати реальні життєві проблеми [2].

У STEM-освіті ці дисципліни не просто містяться як окремі предмети, а стоять частиною міждисциплінарного підходу. Їх інтеграція відбувається в тому, що знання з однієї науки доповнюють і поглиблюють розуміння іншого, а технології, інженерія та математика виступають інструментами для практичного застосування цих знань. У контексті географії STEM-освіта відкриває можливості для міждисциплінарного вивчення певних явищ чи процесів, що дозволить учням комплексно засвоювати нові знання.

Основна мета STEM-освіти виникає в тому, щоб підготувати учнів до професій у високотехнологічних галузях, де потрібні комплексні знання та вміння. Природничі науки, до яких належать біологія, хімія, фізика, географія та екологія, досліджують закони природи та явища, що відбуваються в навколишньому середовищі. Завдяки технологіям знання природничих наук стають доступними для аналізу в реальному часі, а також візуалізуються у форматах, які полегшують їх розуміння.

Інженерія в STEM трансформує знання природничих наук у практичні рішення та системи. Вона базується на розумінні природних законів і явищ, використовуючи їх для створення продуктів, інфраструктури чи технологій, що відповідають потребам суспільства. Інтеграція з інженерією дозволяє природничим наукам вийти за рамки теоретичного аналізу й стати основою для конструювання та оптимізації. Інженерія дає природничим наукам прикладний вимір, сприяючи формуванню у учнів уміння не тільки спостерігати, а й впливати на навколишній світ через створення функціональних об'єктів чи систем.

Математика в STEM слугує універсальною мовою, яка структурує та скільки описує природничі науки. Вона дозволяє переводити якісні спостереження в точні дані, створювати моделі та прогнозувати результати. Ця взаємодія робить природничі науки більш системними та передбачуваними. Математика надає точність й об'єктивність, дозволяючи учням переходити від інтуїтивного розуміння до формалізованого аналізу, що є ключовим для сучасних досліджень і технологічного прогресу [1].

Однією з ключових особливостей STEM-навчання є його практична спрямованість. Учні виступають не лише пасивними споживачами знань, а активними учасниками – дослідниками, інженерами, конструкторами. Вони конструюють моделі, працюють у групах, презентують результати, вчаться працювати з даними. Це дозволяє не тільки глибше засвоїти природничі знання, а й формує "м'які" навички – комунікацію, лідерство, відповідальність. У низці розвинених країн, зокрема в Австралії, Великій Британії, Китаї, Південній Кореї, Сінгапурі та США, STEM-освіта розглядається як стратегічний пріоритет і впроваджується на системному рівні завдяки комплексним державним програмам підтримки та розвитку. В Україні впровадження STEM-освіти почалося у серпні 2015 року зі створенням відділ STEM-освіти при Державній науковій установі "Інститут модернізації змісту освіти" [5]. Діяльність відділу спрямована на реалізацію таких завдань: вироблення загальної

стратегії впровадження та адвокації STEM-освіти в Україні; розробка нормативно-правових документів, науково-методичних матеріалів щодо супроводу впровадження STEM-освіти; забезпечення науково-методичного супроводу експериментальної інноваційної діяльності на базі загальноосвітніх навчальних закладів, які запроваджують STEM-освіту; надання консультативної, науково-методичної, практичної допомоги освітнім закладам, організаціям з питань STEM-освіти; аналіз процесу розбудови STEM-освіти, динаміки впровадження і шляхів підвищення ефективності впровадження інновацій, виявлення проблем та прогнозування подальших тенденцій розвитку напрямів STEM-освіти; створення мережі регіональних STEM-центрів (лабораторій) та формування інформаційної бази щодо освітніх інновацій в галузі STEM-освіти; координація діяльності робочих груп із науковців, педагогів та фахівців у галузі STEM; налагодження комунікаційних зв'язків зі службами та структурами освітньої галузі, іншими установами, які впроваджують STEM-освіту в регіонах України; проведення курсів, науково-практичних семінарів та інших заходів з підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників усіх категорій з питань інноваційної освітньої діяльності у сфері STEM-освіти; проведення наукових досліджень з метою вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань STEM-освіти; поширення досвіду/здобутків у галузі STEM-освіти шляхом публікацій, презентацій під час освітніх заходів різного рівня (науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів, інших масових заходів) [6].

STEM-освіта в Україні інтегрується в загальну систему освіти через чинні закони: Закон України "Про освіту", де створюються законодавчі передумови для розвитку STEM на основі засади компетентнісного підходу, інноваційності та інтегрованості навчання [3]; Закон України "Про повну загальну середню освіту", який закріплює можливість реалізації освітніх програм з акцентом на міжпредметні зв'язки та проєктну діяльність [4].

А також розроблені державні стратегії та програми: Концепція розвитку STEM-освіти, яка передбачає створення мережі STEM-центрів, підвищення кваліфікації педагогів, оновлення навчального контенту; Державна стратегія розвитку освіти в Україні до 2030 року, де STEM-освіта визнається одним з пріоритетних напрямів модернізації української освіти, особливо в умовах цифрової трансформації. А також, рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 08.12.2021 року протокол №12/5-19 "Про стан впровадження та перспективи розвитку STEM-освіти в Україні" та інші [7]. Міністерство освіти і науки України, бізнес та ІТ-галузь підтримують ініціативу впровадження STEM-освіти в Україні та вбачають її одним із перспективних інноваційних підходів у процесі модернізації сучасної системи освіти.

Варто зазначити, що успішне впровадження STEM-освіти потребує оновлення підходів з боку вчителів, доступу до матеріально-технічної бази та переосмислення ролі учня в освітньому процесі. Зараз, у контексті української освітньої реформи "Нова українська школа", STEM-освіта розглядається як стратегічний напрям для формування покоління, здатного творчо й технологічно мислити [1].

Отже, посилення ролі STEM-освіти є одним із пріоритетів модернізації освіти, складовою частиною державної політики з підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та розвитку людського капіталу, одним з основних факторів інноваційної діяльності у сфері освіти, що відповідає запитам економіки та потребам суспільства. STEM-освіта спрямована на розвиток особистості через формування компетентностей, природничо-наукової картини світу, світоглядних позицій і життєвих цінностей з використанням трансдисциплінарного підходу до навчання, що базується на практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань і вмінь для розв'язання практичних проблем для подальшого використання їх у професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. STEM-освіта. Інститут модернізації змісту освіти. URL:https://imzo.gov.ua/stem-osvita/

2. Гончарова Н.О. STEM-освіта в Україні: реалії та перспективи. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715073/1/ 2017%20%281%29.pdf

3. Закон України "Про освіту" / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст. 380 URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2145- 19#Text

4. Закон України "Про повну загальню середню освіту / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text

5. Інститут модернізації змісту освіти. URL:https://imzo.gov.ua/ stem-osvita/

6. Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Інституту модернізації змісту освіти у 2015 році / Уклад. : К.М. Левківський, В.А. Ямковий, Л.М. Івлєва; за заг. ред. Ю.І. Завалевського. – К.: ІМЗО, 2016. – с. 133–142.

7. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 08.12. 2021 року протокол №12/5-19 "Про стан впровадження та перспективи розвитку STEM-освіти в Україні". URL:https:// mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/kolegiya-ministerstva/2021/12/ Rish.12.5-19-08.12.2021.STEM-osvita.pdf

Туристична децентралізація у м. Києві (на прикладі столичного Подолу): досягнення і проблеми

Tourism decentralization in city of Kyiv (on the example of Kyiv's Podil): achievements and problems

Смирнов І.
Smyrnov I.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv,
smyrnov_ig@ukr.net

Представлено досвід, досягнення і проблеми туристичної децентралізації у м. Києві на прикладі столичного Подолу, який перетворився нині у другу за значенням (після вул. Хрещатик) туристичну локацію міста. Особливу увагу приділено транспортно-логістичному чиннику з метою розукрупнення туристичних потоків та їхнього перенаправлення з центру Києва до інших дільниць із значними туристичними (історико-архітектурними, природно-ландшафтними) ресурсами, такими як, наприклад, Києво-Поділ – сакральна та цивільна перлина культури Українського бароко XVII–XVIII ст. Визначено основну туристичну вісь Києво-Подолу, що з'єднує Контрактову і Поштову площі, котрі є фокусними пунктами геосистеми туризму Подолу. Акцентовано геопросторовий та геологістичний аспекти туристичної трансформації Києво-Подолу.

Ключові слова: туризм, туристичні потоки, туристична децентралізація, досвід Києво-Подолу.

The experience, achievements and problems of tourist decentralization in Kyiv are presented using the example of the Kyiv's Podil, which has now become the second most important (after Khreshchatyk str.) tourist location of the city. Special attention is paid to the transport and logistics factor in order to disaggregate tourist flows and redirect them from the center of Kyiv to other areas with significant tourist (historical and architectural, natural and landscape) resources, such as, for example, Kyiv-Podil – a sacred and civil pearl of the Ukrainian Baroque Culture from XVII–XVIII centuries. The main tourist axis of Kyiv-Podil is identified, connecting Kontraktova and

Poshtova Squares, which are focal points of the Podil tourism geosystem. The geospatial and geologistical aspects of the tourist transformation of Kyiv-Podil are emphasized.

Keywords: tourism, tourist flows, tourist decentralization, experience of Kyiv-Podil.

За роки незалежності України проведена значна робота з перетворення Києво-Подолу на важливу туристичну локацію м. Києва, другу за значенням після головної вул. Хрещатик [1, с. 107–167]. Але не так було ще зовсім недавно. Почнемо з того, що за радянських часів Поділ не розглядався, як район Києва, достойний уваги туристів, особливо іноземних. Пояснення полягало в тому, що: 1) на Подолі зберіглося багато церков, які тоді за рішенням влади були зачинені, хрести з них зняті, а самі будівлі були "перепрофільовані" і використовувалися, як архіви (у випадку Покровської церкви), або як м'ясні склади (у випадку Притисько-Микильської церкви); 2) у стані напівруйнації перебував Гостинний двір; 3) сам столичний Поділ мав непрезентабельний вигляд, багато історичних будинків потребували ремонту; 4) була невідрегульована транспортна схема (трамвайні лінії проходили через центральні площі Подолу – Поштову, Контрактову і головну вулицю Сагайдачного; середньовічні вузькі вулички Подолу були перенасичені комунальним та особистим транспортом). Тому, коли проводились екскурсії Києвом і туристам показували, наприклад, панораму Києва з Володимирської гірки, то у напрямку Подолу говорили зневажливо, що це старовинне торгово-ремісниче передмістя Києва (у той час, як протягом декількох століть – аж до кінця XIX ст., Поділ мав статус адміністративного центру Києва, тут був розташований міський магістрат та всі основні міські служби і структури, саме цей магістрат і здобув для Києва Магдебурзьке право [2, с. 369–379; 3, с. 162–172].

Отже, хоча Поділ і розташований близько до Хрещатика, усі туристи скупчувались саме на головній вулиці Києва, хоча вона за своїм рельєфом не є зручною для великих потоків туристів. Саме таку ситуацію можна побачити на світлинах з Хрещатика радянських часів. Чому ж Хрещатик концентрував надмірні

потоки туристів? По-перше, він – короткий (1,2 км), це одна з найкоротших головних вулиць столичних міст Європи; по-друге, за рельєфом – це дно Хрещатицького яру (долини), з обох боків якого знаходяться стрімкі схили – південний (на Печерські пагорби) та північний (на Старокиївську гору). Зазвичай люди (туристи), як біологічні істоти, не схильні долати стрімкі підйоми, тому туристопотоки з Хрещатика на бічні вулиці від нього значно зменшуються (з півдня – це вул. Грушевського, Інститутська, Лютеранська тощо, з півночі – Прорізна, бульв. Шевченка, Б. Хмельницького). Недарма на цих вулицях і нині недостатньо представлена гастрономічна та торговельна інфраструктура, бо її основні магніти знову ж таки знаходились на Хрещатику (це ЦУМ, Центральний гастроном, Каштан, інші великі магазини). Ситуація не дуже змінилася в перші роки незалежності України, у певному сенсі вона навіть погіршилася. Так, Поштова площа перетворилася на велику автостоянку, а Контрактову заполонили процеси стихійної комерції, у т.ч. стихійні базари, секонд-хенд під відкритим небом, пиво-горілчані "точки" (табл. 1).

Таблиця 1

Непрезентабельний туристичний стан Києво-Подолу в 1980–1990-х рр.[1]

Роки	Поштова площа	Контрактова площа
1980-ті рр.	1. Історичні будинки без ремонту 2. Незручна транспортна схема	1. Зачинені церкви 2. Напівзруйнований Гостинний двір 3. Історичні будинки без ремонту 4. Незручна транспортна схема
1990-ті рр.	1. Припинення діяльності Річкового вокзалу 2. Перетворення площі на одну велику автостоянку	1. Перетворення площі і прилеглої території на місце стихійної торгівлі (базари і базарчики, вуличні секонд-хенди, пиво-горілчані "точки" з відповідним контингентом покупців)

Примітка: [1]Авторська розробка за [4].

Але з відновленням діяльності і реставрацією подільських церков прийшло розуміння, що київський Поділ – це недооцінена туристична перлина, зокрема архітектури українського бароко. Відповідно виникли плани перетворення Подолу на другу за значенням туристичну локацію Києва (після Хрещатика). Почали зі зміни транспортної схеми, спершу на Поштовій площі, де було створено сучасну транспортну розв'язку з тунелем під площею, здійснене спрямування транспортного потоку на вул. Набережно-Рибальську, де споруджено потужну естакаду, прибрано трамвайні колії, а також створено розгалужену інфраструктуру громадського харчування. Це був перший етап туристичної трансформації Києво-Подолу.

Другий етап відраховується з 2017 р., коли почалася реалізація проєкту "Інтегрований розвиток Подолу", який був втілений міською владою Києва за участі німецької неурядової організації Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ). Як зазначав перший заступник голови Київської міської державної адміністрації, в даному контексті слово "інтегрований" означало узгоджений з усіма зацікавленими сторонами (з мешканцями, бізнесом, вченими-істориками, географами та археологами, фахівцями туристичної галузі) з тим, щоб максимально врахувати інтереси міста і стейк-холдерів [4]. Результатом цієї співпраці стала реалізація декількох крупних проєктів, у т. ч. реконструкція Контрактової площі з пішохідною частиною вул.Сагайдачного, та низка локальних проєктів з оновлення кварталів середньовічного Подолу. Початковою фазою проєктів з туристичної трансформації Подолу знову ж таки стали перетворення в транспортній інфраструктурі, які зводились до того, що Контрактова площа і частина вул. Сагайдачного були закриті для транспорту і стали повністю пішохідними. Така схема спочатку була опробувана протягом півтора місяця з тим, щоб перевірити реакцію мешканців Подолу, бізнесу, автомобілістів, після чого Поділ став пішохідним і є нині на постійній основі. Але попередньо столичною держадміністрацією був проведений конкурс на реконструкцію Контрактової площі, у якому переміг проєкт

"Київська вітальня" архітектурного бюро "Buro-O", кінцевою метою якого було перетворення Контрактової площі у місце туристичного та культурного тяжіння Подолу. Процес туристичної трансформації Подолу органічно включив і розміщення тут одних з найбільших та найновіших готелів Києва – Fairmont Grand Hotel Kyiv 5* (258 номерів), Radisson Blu Hotel Kyiv Podil 4* (164 номери), ArtApart Vozdvigenka (4*) тощо (табл. 2).

Таблиця 2

Етапи туристичної трансформації Києво-Подолу[1]

Роки	Поштова площа	Контрактова площа
2000–2017 рр.	1. Повністю змінена транспортна інфраструктура: 1.1. Побудовано тунель для автотранспорту під площею 1.2. Споруджено естакаду на вул. Набережно-Рибальській 1.3. Демонтовано трамвайну лінію 1.4. Осучаснено і вдосконалено фунікулер 2. Відновлено церкву Різдва Христового і будинок Поштової станції, збудовано унікальний храм Св. Миколи Чудотворця (Церкву на воді) 3. Споруджено оригінальний пам'ятник легендарним засновникам Києва (у вигляді діточок у сухому фонтані), відремонтовано "Колону Магдебурзького права" і сходи до неї 4.Створено розгалужену мережу закладів громадського харчування (McDonalds, інші)	1. Ремонт і поновлення діяльності подільських церков і монастирів 2. Відкриття музеїв: Музей однієї вулиці, Аптека-музей, Музей гетьманства, Будинок-музей київського війта, Чорнобильський музей тощо. 3. Спроба відновлення Гостинного двору (невдала) 4. Введення в дію Колеса огляду на Подолі (2017)

Закінчення таблиці 2

Роки	Поштова площа	Контрактова площа
2017–2019 рр.	1. Відкрито Пішохідно-велосипедний міст, що з'єднав Хрещатик з Володимирською гіркою з виходом до Алеї художників, Пейзажної алеї і Андріївського узвозу. 2. Створено "Американський університет у Києві" (в приміщенні Річкового вокзалу) 3. Визначено як місце проведення національних, міських, локальних свят, фестивалів, ярмарків, виступів музичних колективів	1. Міською владою Києва запропоновано концепцію "Інтегрованого розвитку Подолу" (за участі німецької неурядової організації Deutsche Gesellschaft fur Internationale Zusammenarbeit (GIZ). 2. Проведено конкурс на кращий проєкт з реконструкції Контрактової площі (переможець – проєкт "Київська вітальня" архітектурного бюро "Buro-O") 3. Рух автомобільного транспорту заборонено на Контрактовій площі та частині вул. Сагайдачного – створено пішохідно-туристичну зону 4. Впроваджено однобічний рух автотранспорту на вулицях Подолу. 5. Створено розгалужену мережу кав'ярень, фаст-фудів і ресторанів (замість "точок" з продажу алкогольних напоїв) 6. Відкрито нові сучасні великі готелі Fairmont Grand Hotel Kyiv 5* (258 номерів), Radisson Blu Hotel Kyiv Podil 4* (164 номера), ArtApart Vozdvigenka (4*) та ін. 7. Встановлено стенди з актуальною інформацією. 8. Визначено як місце проведення національних, міських, локальних свят, фестивалів, ярмарків, виступів музичних колективів

Примітка: [1]Авторська розробка за [2, с. 369–379; 3, с. 162–172].

Але туристичний потенціал Подолу, зокрема в екскурсійному та рекламно-маркетинговому ракурсі, розкритий ще далеко неповністю, зокрема як: некоронованої столиці гетьманської України з відображенням ролі гетьманів України, у т. ч. С. Кішки, П. Конашевича-Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Мазепи у розвитку та розбудові Києво-Подолу XVII–XVIII ст.; видатних жіночих постатей Гетьманщини та їхнього внеску у розвиток Києво-Подолу (Галшка Гулевичівна, Марина Мазепа); як перлини сакральної та цивільної архітектури українського бароко; як освітньо-наукового центру України XVII–XVIII ст. з висвітленням значення Києво-Могилянської академії – першого вищого навчального закладу Східної Європи; внеску братів Григоровичів-Барських – Івана (архітектор) та Василя (мандрівник-прочанин, учений-сходознавець) у архітектурний та освітньо-науковий розвиток Києво-Подолу XVIII ст.; особливостей харчування населення Подолу (кухні) доби українського бароко XVII–XVIII ст., зокрема його основи – "гетьманського" борщу.

Список використаних джерел

1. Гирич І. Київ: люди і будинки. Київ : Либідь, 2018.
2. Смирнов І., Любіцева О. Логістика в туризмі. Міжнародний туристичний бізнес і логістика в туризмі: навч. посіб. Київ : Вид-во Ліра-К, 2024.
3. Смирнов І., Любіцева О. Логістика в гостинності. Міжнародний туристичний бізнес і логістика в туризмі: навч. посіб. Київ : Вид-во Ліра-К, 2024.
4. Микола Поворозник: число іноземних туристів у Києві за рік зросло на 20%. *Сьогодні*. 31 січня 2019.

Секція 4
ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ ТА ПІДХОДИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ТА В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЛАНДШАФТІВ УКРАЇНИ

Проблеми використання концепції функціональних типів територій для промислового розвитку регіонів

Problems Using the Concept of Functional Territories for the Industrial Development of the Regions

Олена Снігова
Olena Snigova
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ
Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, Kyiv,
osnigova@ukr.net

Запроваджений в Україні територіально-орієнтований механізм, що ґрунтується на визначенні функціональних типів територій, може бути використаний і для стимулювання регіонального промислового розвитку. Це потребує формування системи критеріальних показників функціональних типів територій; розробки територіально-орієнтованих механізмів економічного/промислового розвитку; формування механізмів вирівнювання економічних можливостей для громад та територій з посиленими безпековими ризиками; розробки системи компенсаторних заходів територіально-орієнтовного механізму стимулювання економічного, зокрема, промислового розвитку.

Ключові слова: функціональні типи територій, промисловий розвиток, регіон, промислова політика, державна регіональна політика.

The territory-oriented mechanism, based at the determination of functional territories, implemented in Ukraine, can be used also for stimulation of the regional industrial development. This requires the formation of a system of criterial indicators of functional territories; the development of territory-oriented mechanisms of economic/industrial

development; the formation of the mechanisms of equalizing economic opportunities for communities and territories with increased security risks; the elaboration of a system of compensating measures of territory-oriented mechanism of stimulation of economic, in particular, industrial development.

Keywords: Functional Territories, Industrial Development, Region, Industrial Policy, State Regional Policy.

Державна промислова політика є важливою складовою загальнодержавної політики. Вона спрямована на підвищення конкурентоспроможності промислової продукції та національної економіки в цілому за рахунок модернізації структури промисловості, її технологічного розвитку та посилення промислового потенціалу держави. Вирішення цих завдань нерозривно пов'язано з урахуванням у державній промисловій політиці просторового аспекту, оскільки передбачає реалізацію регіонального промислового потенціалу.

Різні аспекти формування та реалізації промислової політики розглядались у наукових працях вітчизняних науковців Амоші О., Дейнеко Л., Жаліла Я., Збаразької Л., Іщук С., Кіндзерського Ю., Ляшенка В., Собкевич О. В. Проблеми регуляції просторових економічних тенденцій для досягнення цілей регіональної політики розкриваються в роботах Данилишина Б., Жаліла Я., Куйбіди В., Шевченко О. Останнім часом актуальності набули питання формування територіально-орієнтованих механізмів реалізації регіональної політики. Цим питанням присвячені праці Заблодської І., Рогозян Ю, Ткачука А., де значна увага приділяється групуванню регіонів за певними ознаками у функціональні типи для визначення особливостей правового регулювання і застосування ефективних інструментів підтримки та стимулювання їхнього розвитку. Разом з тим, проблеми використання концепції функціональних типів територій для забезпечення промислового розвитку регіонів залишаються недослідженими при одночасному наростанні їх актуальності з точки зору вирішення завдань промислової політики в умовах воєнних викликів та післявоєнного економічного відновлення країни.

Законодавчо засади економічного, зокрема, промислового розвитку України з урахуванням регіонального аспекту закладено Законом України "Про засади державної регіональної політики" (Про засади державної, 2015; Про внесення змін до, 2022). Промисловий розвиток регіонів є складним багаторівневим процесом та залежить від значної кількості чинників регіонального розвитку, які не є сталими, еволюціонують у процесі змін економічної реальності та разом з об'єктивними регіональними відмінностями вимагають від держави впровадження територіально-орієнтованих механізмів регуляції просторових економічних тенденцій та характеристик регіонального розвитку для досягнення цілей: державної регіональної політики – запобігання зростанню надмірної регіональної диференціації за рівнем економічного/промислового розвитку та можливостями реалізації промислового потенціалу; державної промислової політики – стимулювання максимально ефективної реалізації регіонального промислового потенціалу.

З цією метою в Україні було запроваджено підхід, що ґрунтується на визначенні функціональних типів територій (ФТТ). Його покладено в основу планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій (Про засади державної, 2015). У законодавчому полі України функціональні типи територій визначено як "макрорегіон, мікрорегіон чи територіальна громада, які характеризуються сукупністю спільних соціальних, просторових, екологічних, економічних, безпекових та інших особливостей" (Про внесення змін до, 2022).

Практика використання функціональних типів територій в системі управління регіональним розвитком не є унікальною та новою. У контексті необхідності реалізації зобов'язань України щодо приведення вітчизняного законодавства у сфері регіональної політики у відповідність праву ЄС запровадження в системі регіонального управління функціональних типів територій як територій, що за певними функціональними ознаками є подібними та потребують застосування однакових підходів і механізмів для вирішення їх проблем, вимагає аналізу

світового досвіду використання концепції функціональних типів територій (Snigova, 2023).

В ЄС під функціональною зоною розуміють область або регіон, який функціонує як єдина система з політичної та/або соціальної та/або економічної точки зору. Функціональні території визначено внутрішньою системою взаємодій і відносин, яка повністю або частково охоплюють територію кількох адміністративно-територіальних одиниць, що взаємодіють і пов'язані між собою економічною, комунікаційною, транспортною діяльністю (Ministerial Conferences of the CEMAT, 2017). Функціональні території передбачають економічну інтеграцію територій поза межами адміністративних кордонів за рахунок міжрегіональних та міжмуніципальних економічних зв'язків.

Застосування просторово-орієнтованих механізмів для різних функціональних типів територій у світовій, зокрема європейській, практиці має дещо інші цілі та акценти (згуртованість, подолання соціально-економічних диспропорцій розвитку), ніж в Україні. Тож і підходи до визначення функціональних типів можуть різнитися. Не дивлячись на необхідність зближення регулятивних та інституційних рамок регіонального розвитку між Україною та ЄС, Україна має адаптувати засади регіональної політики до європейської практики для врахування вітчизняних особливостей регіонального розвитку.

В Україні застосування функціональних типів територій спрямовано виключно для досягнення цілей регіональної політики, що повністю відповідає європейській практиці політики згуртованості. Разом з тим, їх впровадження також може бути застосовано для забезпечення промислового розвитку.

Використання концепції ФТТ в контексті стимулювання промислового розвитку потребує визначення характеристик промислового розвитку територій, притаманних для певних функціональних типів. Проте незавершеним залишається навіть процес формування системи критеріальних показників функціональних типів територій. Станом на травень 2025 р.

офіційно затверджено лише критерії віднесення територій до таких, що потребують відновлення. Критерії віднесення до інших типів – не визначено.

Віднесення територій до певного ФТТ має відбуватися на підставі оцінки чисельності населення, показників соціально-економічного розвитку, наявності руйнувань, безпекових обмежень тощо. Але система показників типологізації територій є недосконалою.

Попередня редакція Закону України "Про засади державної регіональної політики" визначає "регіональний полюс зростання" (РПЗ) як "мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому". На такі регіони покладається завдання створення опорних точок – інструменту регіонального розвитку, що передбачає стимулювання економічного зростання в центрах-полюсах зростання, вплив якого поступово поширювався би на розвиток сусідніх територій та периферію. Такі критерії віднесення територій до полюсів зростання є розмивчастими та нездатними до практичного застосування.

Істотним є просування у цьому напрямі визначення переліку територій з особливими умовами для розвитку, що значно полегшує завдання вибору критеріїв віднесення територій до цього типу. Серед них визначено: прикордонні території у несприятливих умовах; монофункціональні території, справедливої трансформації (старопромислові); території, які мають демографічну кризу; території, які мають природні обмеження для розвитку; території із низьким рівнем соціально-економічного розвитку; території техногенних катастроф. Цей крок є підставою для визначення кваліфікаційних ознак для віднесення певних території до функціонального типу – територій з особливими умовами.

З точки зору врахування безпекового чинника Міністерством розвитку громад та територій України запропоновано

класифікацію регіонів на наступні макрорегіони: прифронтові території; центр; захід; тимчасово окуповані території. Логіка такого підходу є цілком зрозумілою з позиції різкого зростання ризиків ведення економічної діяльності з наближеністю до територій активних та очікуваних бойових. Проте з точки зору можливостей нанесення ракетних та авіаційних ударів по всій території України, поділ території країни за пропонованими Міністерством безпековими критеріями є дискусійним, оскільки не відображає реального впливу рівня небезпеки на деякі соціально-економічні чинники ведення економічної діяльності та на тенденції щодо перерозподілу регіональних чинників промислового розвитку.

У дискусійному полі залишаються й механізми вирівнювання економічних можливостей для громад та територій з посиленими безпековими ризиками. Якщо брати такий підхід за основу впровадження територіально-орієнтованого механізму розвитку, то всі регіони України, крім групи "Захід", будуть мати ускладнені можливості реалізації власного економічного, зокрема, промислового потенціалу та, відповідно, потребують застосування компенсаторів. Ці компенсатори мають стати частиною територіально-орієнтовного механізму стимулювання економічного, зокрема, промислового розвитку.

Таким чином, використання концепції ФТТ для стимулювання промислового розвитку вимагає розвитку практичного застосування цієї концепції в Україні: завершення процесу формування системи критеріальних показників функціональних типів територій; удосконалення використання безпекового чинника як основного для типологізації регіонів з точки зору здійснення економічної/ промислової діяльності; розробки територіально-орієнтованих механізмів економічного/промислового розвитку; формування механізмів вирівнювання економічних можливостей для громад та територій з посиленими безпековими ризиками; розробки системи компенсаторних заходів територіально-орієнтовного механізму стимулювання економічного, зокрема, промислового розвитку.

Список використаних джерел

Ministerial Conferences of the CEMAT. (2017). https://www.coe.int/en/web/conference-ministers-spatial-planning/adopted-texts

Snigova, O. (2023). Tworzenie inkluzywnych instytucji rozwoju regionalnego na Ukrainie jako warunek konsolidacji z europejską przestrzenią gospodarczą. *MIND Journal*, № 14, 1–15. doi: 10.36228/MJ.14/2022.5 14/2022

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій. Закон України № 2389-IX від 9 липня 2022 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20?find=1&text=1_2

Про засади державної регіональної політики. Закон України № 156-VIII від 5 лютого 2015 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19?find=1&text=1_2

Снігова, О. (2025). Світовий досвід використання концепції функціональних типів територій для забезпечення промислового розвитку. *Управління розвитком соціально-економічних систем: Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (присвячена пам'яті професора Григорія Євтійовича Мазнєва).* Ч. 1, 571-576. Харків : ДБТУ.

Використання дрібнодисперсних відходів каменеобробної промисловості як інноваційне рішення для відновлення деградованих ґрунтів у регіональному розвитку

The use of fine-dispersed waste from the stone processing industry as an innovative solution for the restoration of degraded soils in regional development

Скиба Г., Шихненко К., Колодій М.
Skyba G., Shyhnenko K., Kolodii M.
Державний університет "Житомирська політехніка", Житомир,
Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, kpn_sgv@ztu.edu.ua

Деградація ґрунтів є серйозною екологічною проблемою, що загрожує агроекосистемам. Водночас значні обсяги відходів каменеобробної промисловості (пульпи) накопичуються без ефективного використання. У дослідженні оцінено вплив пульпи на властивості піщаного та дерново-підзолистого ґрунтів. Додавання пульпи підвищує вміст оксиду силіцію і коригує кислотність ґрунту, покращуючи його структуру. Проте можливе забруднення важкими металами потребує додаткового аналізу. Використання пульпи як меліоранту має перспективи для відновлення деградованих ґрунтів, але потребує подальших досліджень щодо екологічної безпеки та економічної доцільності.

Ключові слова: дрібнодисперсні відходи, каменеобробна промисловість, кремнезем, регіональний розвиток

Soil degradation is a serious environmental problem that threatens agroecosystems. At the same time, significant amounts of stone processing industry waste (pulp) accumulate without effective use. The study assessed the impact of pulp on the properties of sandy and sod-podzolic soils. Adding pulp increases the content of silicon oxide and corrects soil acidity, improving its structure. However, possible contamination with heavy metals requires additional analysis. The use of pulp as an ameliorant has prospects for the restoration of degraded soils, but requires further research on environmental safety and economic feasibility.

Keywords: fine-dispersed waste, stone processing industry, silica, regional development

Деградація ґрунтів є однією з ключових екологічних проблем, що впливає на стійкість агроекосистем та регіональний розвиток. Інтенсивна господарська діяльність, техногенний вплив та ерозійні процеси призводять до втрати родючості ґрунтів, зниження їхньої структури та накопичення забруднюючих речовин. Водночас значні обсяги дрібнодисперсних відходів каменеобробної промисловості (пульпи) накопичуються без ефективного використання, що створює додаткові екологічні навантаження.

В Україні щорічно видобувають понад десяти мільйонів тон твердих корисних копалин. Однак після попередньої переробки видобутої сировини, зокрема габаритного каменю, утворюється величезна кількість відходів у твердій, порошковій та рідкій (шлами) формах. Накопичення відходів каменеобробної промисловості є значною екологічною проблемою Житомирської області. Підприємства, що займаються видобутком і обробкою каменю, зокрема в Коростишівському, Хорошівському, Житомирському та Черняхівському районах, виробляють великі обсяги відходів, включаючи дрібнодисперсну пульпу. Ці відходи часто не утилізуються належним чином, що призводить до забруднення навколишнього середовища та накопичення на промислових майданчиках Це створює екологічні ризики, зокрема забруднення ґрунтів і водних ресурсів. Важливим аспектом є необхідність розробки та впровадження ефективних стратегій управління відходами каменеобробної промисловості на Житомирщині.

Ступінь утилізації відходів у даній галузі дуже низька і становить лише понад 10% від загального обсягу видобутої сировини. Невисока ступінь утилізації відходів каменевидобування і каменеобробки обумовлює їх постійно зростаюче накопичення в районах функціонування підприємств. Стале видалення цих відходів є великою проблемою в усьому світі, актуальність вирішення якої визначається не тільки у розрізі реалізації стратегії ресурсозбереження, але й у зв'язку з необхідністю мінімізації забруднення навколишнього середовища (*Al-Joulani, 2014*).

Сучасні підходи до управління пульповими відходами характеризуються пошуком більш екологічно безпечних та ресурсоефективних альтернатив традиційним методам утилізації. Захоронення на полігонах, хоча і залишається поширеним методом, пов'язане з низкою екологічних ризиків, включаючи утворення фільтрату, який потенційно може забруднювати підземні води та ґрунт, анаеробне розкладання з утворенням метану, використання земельних ресурсів (*Lakhani, 2014*). Спалювання пульпи, як альтернативний метод, також супроводжується екологічними проблемами, пов'язаними з викидами в атмосферу різних забруднюючих речовин, включаючи тверді частинки, гази згоряння та потенційно високотоксичні сполуки (табл. 1) (*Лежнін, 2024*).

Таблиця 1

Порівняння методів утилізації пульпи

Метод утилізації	**Екологічні наслідки**	**Переваги**	**Недоліки**
Полігони	Забруднення фільтратом, викиди метану, використання земель	Відносно недорого (спочатку)	Довгострокові ризики, викиди парникових газів, дефіцит земель
Спалювання	Забруднення повітря утворення золи	Зменшення обсягу, потенційне відновлення енергії	Вплив на якість повітря, управління золою, енергоємність
Сільсько-господарське використання	Потенційне забруднення ґрунту (важкі метали, солі)	Забезпечення поживними речовинами, покращення ґрунту	Ризик забруднення, вимагає ретельної характеристики пульпи

Серед альтернативних підходів до управління пульпою особливу увагу заслуговує використання її в сільському господарстві як меліоранту ґрунту. Однак, придатність пульпи для сільськогосподарського використання значною мірою залежить від її складу, оскільки наявність важких металів або високих концентрацій солей може призвести до забруднення ґрунту та потенційного поглинання забруднюючих речовин культурами.

Хоча безпосередніх прикладів використання пульпи для покращення ґрунтів у міжнародній практиці обмежено, проте слід відмітити тенденцію до повторного використання промислових відходів у різних сферах, включаючи будівництво та відновлення земель. Подальші дослідження та експерименти можуть сприяти впровадженню пульпи як інноваційного матеріалу для поліпшення властивостей ґрунтів.

Для оцінювання впливу пульпи на рослини та мікроорганізми в ґрунті, а також визначення її потенційної екотоксичності або користі як добрива чи покращувача ґрунту започатковано дослідження з використанням пульпи каменеобробних підприємств м. Коростишева Житомирської області методом біоіндикації.

Для досліду взято два типи ґрунту: 1) пісочний; 2) дерново-підзолистий. До ґрунту додавали пульпу в різних концентраціях: 0 % – контроль, 5 %, 10 %, 20 %, 50 %. Спочатку була здійснена оцінка вихідних характеристик пульпи і різних видів ґрунтів, а саме pH, вміст важких металів. У дослідженнях було використано відходи пульпи з підприємства, що активно використовує у виробництві сировину з родовищ граніту. Отриманий рентгенофлуоресцентним аналізом хімічний склад відходів наведено в табл. 2 (*Башинський, 2023*).

У горщики з підготовленими сумішами була висіяна Raphanus sativus var. oleiformis (олійна редька) як рослина-біотест. Ця культура широко використовується як сидерат, кормова та медоносна рослина у сільському господарстві. На даний момент експеримент із використанням методу біоіндикації триває. Проте, були здійснені початкові вимірювання хімічного складу підготовлених сумішей та pH (рис. 1 та 2).

Таблиця 2

Усереднений хімічний склад пульпи з каменеобробного підприємства

Речовини	Al_2O_3	SiO_2	CaO	Fe_2O_3	MgO		TiO_2	K_2O	Na_2O
min, %	11,6	47,6	0,8	0,2	0,2		0,2	0,7	1,8
max, %	31,2	76,9	14,6	11,8	5,5		3,1	5,9	5,0

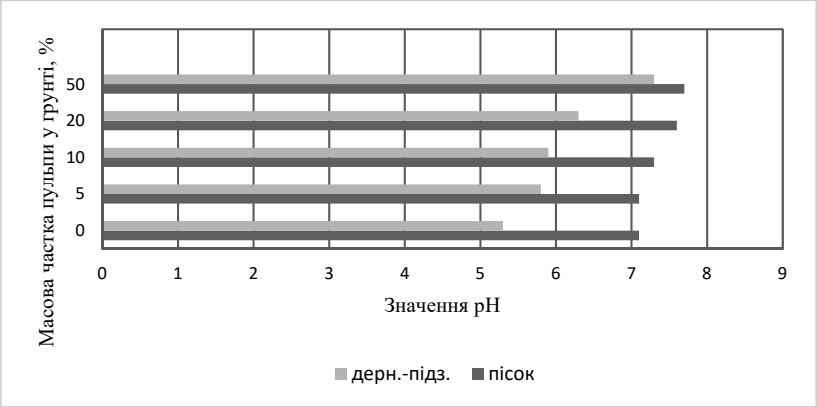

Рис. 1. Діаграма залежності значення pH ґрунту від масової частки пульпи у двох типах ґрунтів: дерново-підзолистому та піску

Внесення пульпи з наведеним вище хімічним складом (табл. 2) у ґрунт може вплинути на його властивості, особливо на вміст макро- та мікроелементів, кислотно-лужний баланс і механічну структуру. Розглянемо основні зміни, які були зафіксовані через два місяці проведення тестування.

У всіх варіантах масової частки пульпи значення pH для піску стабільно вище за дерново-підзолистий ґрунт. Це свідчить про більш лужний характер піску, тоді як дерново-підзолистий ґрунт більш кислий. У пісочному ґрунті значення pH залишається приблизно однаковим (близько 6,5–7,0) незалежно від вмісту пульпи. Додавання пульпи дещо нейтралізує кислотність дерново-

підзолистого ґрунту (рис. 1). У практичному використанні ці дані важливі для коригування кислотності ґрунтів у сільському господарстві та рекультивації земель.

Аналіз хімічного складу ґрунтових сумішей показав, що домінуючим компонентом у всіх варіантах сумішей є SiO_2 (кремнезем), найбільший вміст спостерігається у зразках з 50% пульпи. Оксид алюмінію вищий вміст у дерново-підзолистому ґрунті порівняно з піском, а його концентрація помітно змінюється при збільшенні частки пульпи (рис. 2).

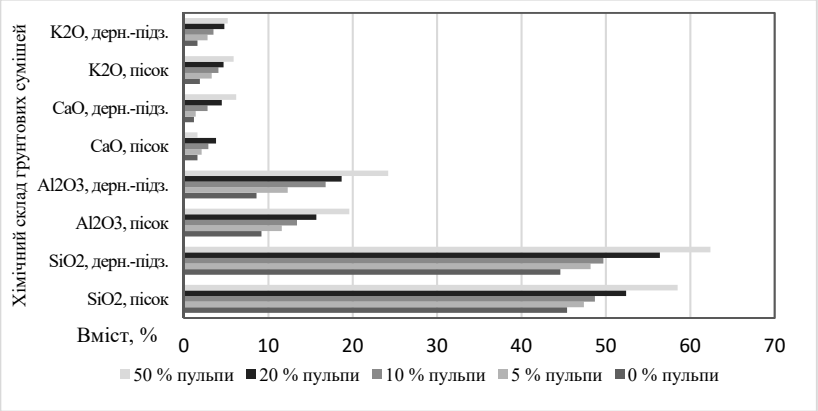

Рис. 2. Діаграма хімічного складу ґрунтових сумішей залежно від вмісту пульпи у пісочному та дерново-підзолистому ґрунті

На діаграмі видно, що при 10–20 % пульпи вміст хімічних елементів залишається у збалансованих межах, тоді як при 50 % відбувається значне домінування SiO_2. Це свідчить, що 10–20 % пульпи є ефективним варіантом для покращення ґрунту без його виснаження.

Оксид кальцію має помітний вміст, проте його концентрація в піщаних сумішах дещо вища, ніж у дерново-підзолистому ґрунті. Загалом, зі збільшенням частки пульпи вміст SiO_2 зростає, тоді як оксид алюмінію та інші компоненти змінюються менш помітно.

Це свідчить про те, що пульпа значною мірою впливає на склад ґрунту, зокрема підвищуючи частку кремнезему. Високий вміст кремнезему покращує механічну структуру ґрунту, збільшуючи його аерацію та водопроникність. Крім того, кремній є важливим елементом для формування міцних тканин у рослин (наприклад, для злакових культур), а також покращує стійкість рослин до стресових умов (засухи, хвороби). Ефективні співвідношення пульпи та ґрунту сприяють підвищенню родючості завдяки збагаченню ґрунту кремнеземом, кальцієм.

Проте слід відмітити наступне: високий вміст кремнезему в піщаних ґрунтах **знижує здатність утримувати вологу та поживні речовини, спричиняє ущільнення ґрунту внаслідок його малої розчинності.** Необхідно контролювати рівень кислотності при внесенні великих кількостей пульпи, оскільки високий вміст оксиду алюмінію спричиняє підвищення кислотності ґрунту.

Дослідження показало, що використання пульпи каменеобробної промисловості може позитивно впливати на властивості ґрунту, зокрема підвищувати вміст оксиду силіцію та коригувати кислотність. Однак, можливе забруднення важкими металами потребує ретельного контролю. Перспективність застосування пульпи як меліоранту залежить від її хімічного складу та екологічної безпеки. Подальші дослідження необхідні для оцінки впливу на мікробіоту ґрунту, врожайність рослин і довгострокові екологічні ризики. Це дасть можливість розробити рекомендації щодо впровадження даної технології у регіональний розвиток. Використання пульпи може стати ефективним рішенням для відновлення деградованих ґрунтів за умови дотримання екологічних норм.

Список використаних джерел

Башинський, С.І., Блецко, М.І., Панасюк, А.В., Припотень, Ю.К., & Остафійчук, Н.М. (2023). Дослідження фізико-хімічних властивостей дрібнодисперсних відходів каменеобробних підприємств

з метою визначення стратегії поведінки. *Технічна інженерія,* 1(91), 271–279. https://doi.org/10.26642/ten-2023-1(91)-271-279

Лежнін, К.В. (2024). Екологічно чисті методи утилізації промислових відходів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*, (42), 393–399. Отримано з https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1498

Lakhani, R., Sharma, R.K., & Tomar, P. (2014). Utilization of Stone Waste in the Development of Value Added Products. *A State of the Art Review. Journal of Engineering Science and Technology Review*, 7(3), 180-187. https://doi.org/10.25103/jestr.073.29

Nabil, M.A.-AL. (2014). Utilization of Stone Slurry Powder In Production of Artificial Stones. *Research Journal in Engineering and Applied Sciences*, 3(4), 245–249. https://www.researchgate.net/publication/264897146

Від концепції до реалізації: розробка практичного алгоритму територіального брендингу

From concept to implementation: developing a practical algorithm for territorial branding

Уліганець С., Крамаренко О.
Uliganets S., Kramarenko O.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 3001home@gmail.com

Реформа децентралізації, що тривала в Україні протягом 2015–2020 років, призвела до значних трансформацій у системі адміністративно-територіального устрою. Створення територіальних громад на місцевому рівні та зосередження уваги на розбудові їх інфраструктури, економіки і т.п., призвела до зміщення уваги від регіонального розвитку. Однак, саме він дозволяє інтегрувати пропозиції "знизу-вверх" у спільну стратегію розвитку. У той час як представники ОТГ зосереджуються на діях, що можуть сприяти покращенню рівня життя місцевих мешканців, обласні органи влади відповідають за поліпшення макроекономічного середовища. У розрізі цього територіальний брендинг найкраще працює на вищому рівні, адже дозволяє забезпечувати довгостроковий розвиток. Без сильного регіонального іміджу місцеві заходи є локалізованими, інфраструктурі може бракувати координації, а економічне зростання може залишатися нерівномірним.

Ключові слова: територіальний брендинг, регіональний розвиток, територія, ідентичність.

The decentralization reform that took place in Ukraine in 2015–2020 led to significant transformations in the administrative and territorial structure. The creation of territorial communities at the local level and the focus on building their infrastructure, economy, etc. has led to a shift in attention away from regional development. However, it is precisely this approach that allows for the integration of bottom-up proposals into a common development strategy. While UTC representatives focus on actions that can improve the living standards of local residents, regional authorities are responsible for improving the macroeconomic environment. In this context, territorial

branding works best at the highest level, as it allows for long-term development. Without a strong regional image, local activities are localized, infrastructure may lack coordination, and economic growth may remain uneven.

Keywords: territorial branding, regional development, territory, identity.

Потреба у плані повоєнного відновлення областей України вимагає від органів центральної та місцевої влади скоординованих дій у прийнятті рішень щодо оновлення та покращення розвитку економіки, яка суттєво змінилася під впливом суспільно-політичної, економічної, екологічної та фінансової криз. Російська агресія проти України призвела до масштабних руйнувань, переміщення населення та значних проблем регіонального розвитку. Відновлення території передбачає не лише фізичну відбудову, але й переосмислення того як презентувати привабливість певної адміністративно-територіальної одиниці для груп зацікавлених осіб, через яких можна залучити інвестиційний капітал. Одним із найефективніших способів досягти стійкості та узгодженості розвитку можна вважати концепцію територіального брендингу. Пропонуючи комплексну, систематизовану та релевантну інформацію про інфраструктуру, людський капітал, природні ресурси та бізнес-можливості регіону, місцева влада може зацікавити інвесторів та створити сприятливе середовище для інвестицій. Однак, варто відмітити, що підвищення привабливості будь-якої території має відбуватися як для внутрішньої (місцеві жителі) так і для зовнішньої (туристи, інвестори) аудиторії. Беручи до уваги думки різних експертів про значення територіального брендигу можна відмітити погляд Джеремі Ріфкіна, економіста та фахівця з глобальних тенденцій, котрий стверджує, що у 21 столітті успіху досягнуть ті регіони, які розуміють важливість як економічних перетворень, так і розширення соціальних прав і можливостей. Він вважає, що брендинг територій є інструментом для створення позитивної "історії" (*метафора: розповідь або образ регіону*), яка може викликати "рефлексію" як у інвесторів, так і у громадян. За

словами Ріфкіна, "*майбутнє регіонального розвитку полягає не лише у залученні капіталу, але й у створенні переконливого наративу про стійкість і потенціал місця. Брендинг – це ключ до розкриття цього потенціалу*". Девід Хей- генеральний директор Brand Finance, провідної консалтингової компанії, що спеціалізується на розробці брендингу та стратегій, зазначав, що "*міста та регіони, як і продукти та компанії, повинні мати унікальну ідентичність, щоб виділятися у глобалізованому світі. Ефективний брендинг місця створює чіткий, послідовний образ, який приваблює таланти, туристів та інвесторів".* Едуардо да Сілва Олівейра (2015), нідерландський дослідник з просторового планування, який вивчає брендинг місць та його вплив на міський розвиток писав про те, що *"брендинг місць здатен трансформувати міста, зосереджуючи увагу на тому, що робить їх унікальними, будуючи міцніший зв'язок між місцевими жителями та їхнім оточенням, а також приваблюючи відвідувачів і бізнес".*

Одним із головних аргументів, що визначає першочергову необхідність застосування територіального брендингу на регіональному рівні є його здатність об'єднувати різні територіальні громади під єдиною, узгодженою стратегією. На регіональному рівні брендинг допомагає залучити інвестиції, які стануть, особливо, необхідними у післявоєнний час. Інвестори більш схильні співпрацювати з регіонами, які мають чітку та привабливу ідентичність, що відповідає їхнім бізнес-цілям. Наприклад, стейкхолдери можуть бути більш схильні вкладати кошти в регіони з сильним брендом, який обіцяє довгострокову економічну стійкість, соціальну стабільність і привабливе середовище для життя. Більше того, регіональний брендинг може стимулювати підприємців до підтримки соціальних ініціатив, розширення бізнесу, співпрацю між установами, демонструючи місцеві галузі промисловості, культурний потенціал та природні ресурси, які роблять одну територію відмінною від іншої. Підсилюючи ідентичність регіону, локальний бізнес може зростати і сприяти загальному регіональному розвитку. На разі,

майже всі регіони та обласні центри в Україні мають напрацювання своєї концепції територіального брендингу. Проте в сучасних соціально-економічних та геополітичних реаліях потреба в оновленні та актуалізації інформації в цих документах набула важливої ролі. Враховуючи повноваження адміністративного характеру та економічні можливості, обласні та районні органи влади мають найбільше ресурсів для розвитку територіального брендингу. До прикладів адміністративно-територіальних одиниць, що активно використовують елементи свого позиціонування у туристичному середовищі належать: *Київська* ("точка відліку", 2021; "Київ-місто, де все починається", 2011), *Львівська* (м. "Львів-відкритий для світу", 2017), *Одеська* ("Одещина-земля, що об'єднує", 2024), *Закарпатська* ("земля наближена до неба", 2016), *Харківська* ("Kharkiv-smartcity", 2011), *Вінницька* ("Вінниччина-подорож за враженнями", 2021), *Чернівецька* ("Чернівці-мозаїка культур", 2024), *Чернігівська* ("Чернігів-місто легенд", 2012), *Житомирська* ("Житомирщина туристична", 2021), *Дніпропетровська* ("Дніпро-хвилююче місто", 2017)*, Миколаївська ("Миколаївщина-земля чудес", 2015)* області тощо.

Будь-яка територія є соціально-економічною системою певного рівня та характеризується набором взаємопов'язних компонентів, які в сукупності визначають її функціональний потенціал. Для того, щоб відобразити її можливості (*виробничі, рекреаційні, наукові тощо*) та виокремити перспективні напрямки розвитку важливо впровадити ефективну стратегію територіального брендингу. З цієї метою, було розроблено комплексну систему критеріїв, які охоплюють усі вектори для розвитку територіального брендингу на регіональному рівні (див.рис.1). Основні складові охоплюють: *інфраструктуру та доступність (І&Д), економічний та інвестиційний клімат (Е&І), людський капітал (ЛК), географічно-туристичний паспорт (ГТП) та позиціонування території (ПТ).*

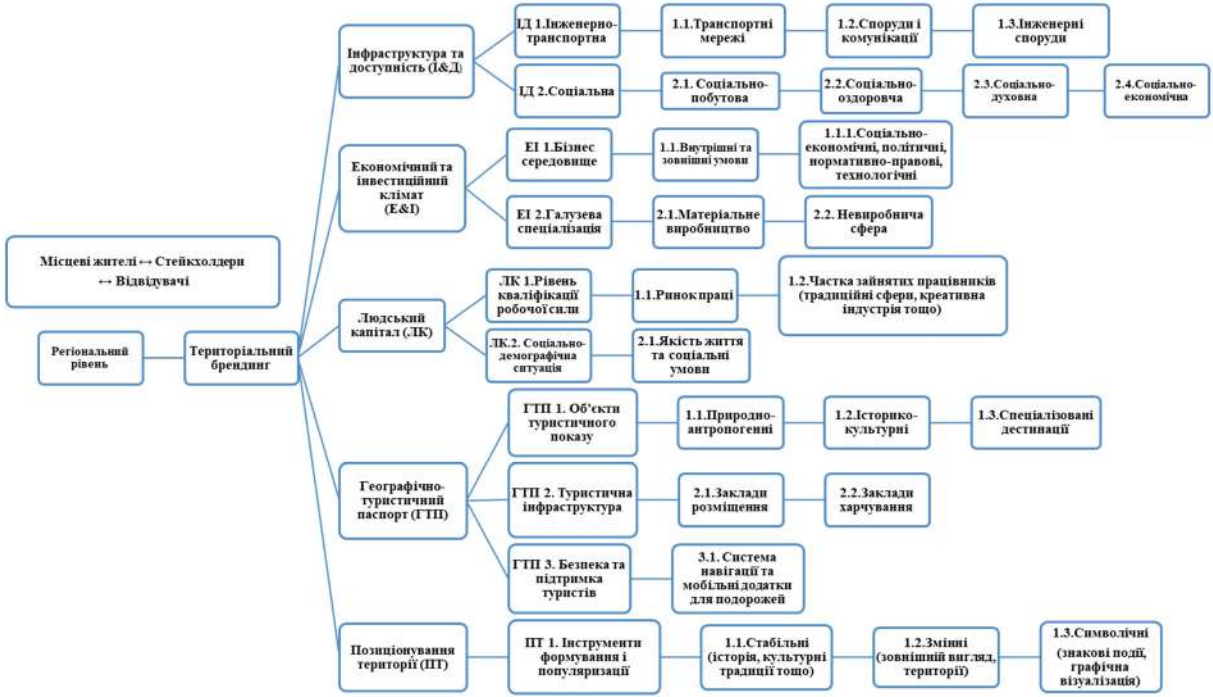

Рис. 1. Систематизація критеріїв розвитку територіального брендингу (створено автором)

Територіальний брендинг як стратегічний процес визначення та просування регіону на основі його унікальних географічних, екологічних параметрів та культурно-історичної спадщини відображає фізичний ландшафт, просторову організацію та соціально-економічні процеси, які формують ідентичність певної території. Серед українських науковців існують різні підходи, щодо ключових ідентифікаторів формування територіального брендингу. Так, наприклад, Білявський В. (2019) відносить до цієї групи: *природні ресурси, знакові фігури, інфраструктурне спорудження, визначні події та спеціалізацію регіону.* Група вчених з ЧНУ імені Б. Хмельницького (2024) вважає що, імідж території сприймається через *культурну спадщину, природні ресурси, економічні можливості, інфраструктуру та якість життя.* У роботі Велещук С. (2015) зазначається, що елементами, що впливають на місцеве позиціонування є: *економічна (бізнес-бренди регіону), соціально-політична (співпраця з іншими регіонами), культурна (культурно-історичні об'єкти) та ідеологічна (заходи/цінності) складова.* Детально описано фактори територіальної ідентифікації у роботі Сича В., Коломієць К., та ін. (2022), де у розрізі того, що бренд території тісно пов'язаний з географічним простором, його структуро-формуючими елементами є: *географічне положення, глобальна геополітична роль території, природно-ресурсний потенціал, національно-культурні особливості, існуюча візуальна айдентика та символіка.* Елементи територіального брендину через економічну складову досліджував Файфура В. (2009), який відніс до них: *традиції виробництва продукту, особливості походження окремих компонентів продукту, унікальні умови виробництва, особливості місцевої побутової культури, відомі особи родом із регіону, історія і знамениті події в житті регіону.* Різні погляди науковців на складові територіального брендингу зумовлені їх баченням щодо головного об'єкта – території з її внутрішніми та зовнішніми рисами, що формують певний образ. Коли ми розглядаємо територію як "соціальний і колективний

продукт", стає зрозуміло, що її брендинг виступає не лише як маркетинговий інструмент, а й як механізм структуризації сприйняття місцевості. Територія "брендується" так само, як і будь-який інший продукт на ринку, але її брендинг ускладнюється природно-географічними, соціально-економічними, природно-технічними системами самого регіону. Відмінність території не може бути зведена до візуальної символіки чи слоганів; натомість, вона вимагає всебічного розуміння взаємодії між її ресурсами, культурною спадщиною та соціальною динамікою. Розробка позиціонування території є важливою складовою, що могла б бути представленою в змісті стратегій регіонального розвитку, що дозволило б конкретизувати унікальні особливості регіону і реалізувати їх у вигляді конкурентних переваг. На разі, дана концепція не враховується в стратегічних документах. Відповідно до цього, було укладено поетапний підхід, щодо важливих елементів, які мають бути присутні в концепції територіального брендингу (рис. 2). До них належать 4 фази (забезпечують послідовність дії): *стратегічний аналіз території; розробка концепції, синтез підходу територіального брендингу з вимогами стратегічного планування; маркетингова стратегія*; та кроки щодо оцінки їх ефективності. Таким чином, концепція територіального брендингу на регіональному рівні дозволяє представити важливі економіко-географічні характеристики території.

Структуруючи переваги місцевості, через територіальний брендинг можна простимулювати потенційних інвесторів до активної участі у післявоєнному відновленні. Для цього в рамках дослідження було представлено систему критерії (5), які безпосередньо впливають на довгострокове соціально-економічне зростання регіону. Зрештою брендинг територій на регіональному рівні – це не просто створення іміджу, а стратегічний механізм, який підвищує конкурентоспроможність, залучає ресурси та забезпечує сталий розвиток.

Рис. 2. Step by step: інтеграція територіального брендингу в регіональний розвиток
(створено автором)

Список використаних джерел

Brand Finance Institute. https://www.brandfinanceinstitute.com/who-we-are

Oliveira E (2014). Place branding as a strategic spatial planning instrument. *Place Branding and Public Diplomacy.* 11, 1. 18–33. https://doi.org/10.1057/pb.2014.12

The office of Jeremy Rifkin. https://foet.org/

V. A. Sych et al (2022). Territorial branding as a factor of socio-economic development of the region. Odesa National University Herald. *Geography and Geology*. 26, 2(39). 135–146. https://doi.org/10.18524/2303-9914.2021.2(39).246200

Білявський В (2019). Територіальний брендинг як інструмент розвитку регіону (на прикладі Житомирської області). *Herald of Khmelnytskyi National University Economic sciences,* 42–47. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-270-3-43-49

Велещук, С (2015). Територіальний брендинг як інструмент соціально-економічного розвитку регіону. *Сталий розвиток економіки*, 3(28), 146–152. https://www.economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/589/564

Файфура В (2009). Територіальний брендинг у стратегії регіонального розвитку. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 14, 9–13.

Секція 5
СТАН ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ АУТДОРРЕКРЕАЦІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стан управління розвитком рекреації у національних парках України

State of management of recreation development in national parks of Ukraine

[1]Варуха А., [2]Аріон О.
[1]Varukha A., [2]Arion O.
[1]Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, Київ
Chornobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve, Kyiv,
avarukha@gmail.com,
[2]Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, oarion@knu.ua

Проаналізовано проходження управлінських етапів адміністраціями заповідних установ на шляху до забезпечення розвитку рекреації. За результатами здійсненого авторами опитування виявлено загальний низький рівень управління розвитком рекреації у національних парках України.
Ключові слова: рекреація, національний парк, управління.

The analysis of the fulfilment of management stages for protected area administrations in the process of recreation development in Ukraine's national parks was conducted. The overall low level of management of recreation development was revealed.
Keywords: recreation, national park, management.

Національний природний парк (НПП) є провідною категорією природно-заповідного фонду України з виконання завдання щодо створення умов для організованого туризму, загальнооздоровчого

і пізнавального відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності. Саме тому національні парки викликають особливу зацікавленість і стали об'єктом даного дослідження. Виконання рекреаційної функції, узгодженої з природоохоронною, забезпечує як можливість реалізації рекреаційних потреб населення в природних умовах в цілому, так і позитивний вплив на фізичне, психологічне відновлення осіб, що мають потреби в комплексній реабілітації.

Відповідно до ЗУ "Про природно-заповідний фонд" (розд. II, ст. 12), управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду здійснюється їх спеціальними адміністраціями. У їх складі передбачено створення відповідного структурного підрозділу, який забезпечує організацію та контроль за рекреаційною діяльністю на території національних природних парків.

Управління розвитком рекреації в національних парках України є не простим завданням, що ускладнюється в силу нових обставин. Внаслідок російської агресії туристсько-рекреаційна база та відповідні можливості, що надавали національні парки, зазнали скорочення та негативного впливу. За даними нашого ГІС-аналізу, наразі з 56 українських НПП – 10 знаходяться в окупації; 5 НПП були тимчасово непідконтрольні; 10 національних парків знаходяться безпосередньо на лінії зіткнення чи в межах 30 км від неї; 14 парків розташовані у прикордонній смузі (що важливо під час дії воєнного стану).

Вищенаведені факти безпосередньо (наприклад, окупація, недоступність або зменшення рекреаційних ресурсів тощо) та опосередковано (наприклад, міжрегіональний перерозподіл рекреаційного навантаження, вплив на управлінську спроможність парків тощо) впливають на здійснення рекреаційної діяльності на території національних парків та ставлять додаткові виклики щодо управління розвитком рекреаційної діяльності в їх межах.

З метою дослідження актуального стану управління туристсько-рекреаційним потенціалом (ресурсами) та розвитком рекреації в національних парках, влітку 2024 року авторами було здійснено опитування адміністрацій національних парків та біосферних заповідників України (шляхом розсилки електронних

анкет). Одним із запитань, запропонованих до відповіді було: "Які складові управління туристсько-ресурсним потенціалом та розвитком рекреації реалізовано в установі?". Для обрання були доступні наступні варіанти відповідей:

- облік рекреаційних ресурсів (обрали 23 установи з 34-х, які надали відповідь);
- якісна і кількісна оцінка ресурсів (13 з 34);
- визначення придатності ресурсу до певного виду рекреаційного використання (19 з 34);
- визначення рекреаційної ємності ресурсів (17 з 34);
- визначення шляхів сталого використання, охорони і примноження ресурсів (12 з 34);
- розробка планів та рекомендацій для розвитку туризму та рекреації в парку (26 з 34);
- впровадження рекомендацій в натурі (10 з 34);
- інше (0 з 34).

На рис. 1 відображено відповіді заповідних установ (відповіді щодо обліку та оцінки рекреаційних ресурсів було об'єднано з метою зарахування в цю категорію парків які здійснюють або облік, або оцінку, або і те і інше).

За результатами даного опитування лише три чверті парків-респондентів ведуть облік та/або оцінюють рекреаційні ресурси в межах їх територій. Лише половина визначає придатність ресурсу до певного виду рекреаційного використання та визначає рекреаційну ємність даних ресурсів. Лише третина – визначає шляхи сталого використання наявних у межах їх територій рекреаційних ресурсів.

Отже, наочним є тренд зі зменшення кількості парків, які реалізують кожний наступний етап на шляху аналізу наявної ситуації до початку стадії розробки планування: не здійснено повною мірою ситуаційний аналіз (характеристики рекреаційних ресурсів, їх придатність до того чи іншого виду використання), лише частково окреслено загрози та заходи з їх мінімізації (визначення шляхів сталого використання та охорони ресурсів).

Рис. 1. Результати аналізу відповідей заповідних установ на питання щодо реалізації складових управління туристсько-ресурсним потенціалом та розвитком рекреації в них (виконано А. Варухою)

При цьому, на тлі спадного тренду реалізації управлінських складових, викликає здивування різке збільшення відсотка установ-респондентів, що розробляють плани та рекомендації для розвитку туризму та рекреації. Ураховуючи загальне посереднє виконання передпланувального етапу та факт, що на практиці впроваджується менш ніж половина розроблених планів, можна говорити про потенційно невисоку якість цих планів та неефективне використання, як мінімум з рекреаційною метою, природних комплексів, які мають особливу цінність. Усе це сукупно свідчить про загалом незадовільний рівень управління розвитком рекреації в НПП.

У подальшому перспективними вважаємо більш широке дослідження менеджмент-циклу, який практикується установами щодо рекреаційної діяльності та діяльності установи в цілому: вивчення не лише етапів оцінки та планування, а й етапів впровадження, аналізу та адаптації, документування та поширення знань для подальшого врахування в управлінні та адаптації менеджмент-заходів у майбутньому.

Це дозволить ідентифікувати прогалини, наявні в діяльності адміністрацій заповідних установ, щодо управління та розробити рекомендації з підвищення якості та ефективності управління заповідними територіями, розбудови інституційної спроможності адміністрацій НПП, що в подальшому забезпечить покращення розвитку рекреації в національних парках.

Про необхідність створення мережі постійних пробних площ для ведення моніторингу лісів на популярних туристських стежках Карпатського національного природного парку

On the Necessity of Establishing a Network of Permanent Sample Plots for Forest Monitoring on Popular Tourist Trails of the Carpathian National Nature Park

Белей Л., Куців Л., Тороус О.
L. Belei, L. Kutsiv, O. Torous.
Карпатський національний природний парк, Яремче
Carpathian National Nature Park, st. Yaremche, cnnp@meta.ua

Ключові слова: *Карпатський національний природний парк; туристський маршрут; моніторинг лісів.*

Keywords: *Carpathian National Nature Park; tourist trail; forest monitoring.*

На території Карпатського національного природного парку прокладені туристичні маршрути, які стали досить популярними серед туристів та відвідувачів. Особливо це стосується безпосередньо таких маршрутів:

1) "На гору Маковиця";
2) "На гору Хом'як";
3) "На гору Говерла";
4) "На гору Піп Іван Чорногірський".

Маршрут "На гору Маковиця" об'єднує декілька туристських стежок, що прокладені безпосередньо через лісовий масив на правому березі р. Прут (басейн р. Дунай): місцевість лісистого горганського середньогір'я; територія Ямнянського ПНДВ. В зоні рекреаційного впливу знаходяться соснові з домішкою смереки

(реліктові) та старовікові ялицево-букові ліси. Програма для ведення моніторингу цих лісів (безпосередньо на туристичних стежках) передбачає закладку постійних пробних площ з метою спостереження за зовнішнім станом, а також за динамікою росту і розвитку дерев.

Маршрут "На гору Хом'як" об'єднує декілька туристських стежок, що прокладені безпосередньо через лісовий масив на правому березі р. Женець (басейн р. Прут): місцевість лісистого горганського середньогір'я; територія Женецького ПНДВ. В зоні рекреаційного впливу знаходяться буково-ялицево-смерекові ліси. Програма для ведення моніторингу цих лісів (безпосередньо на туристичних стежках) передбачає закладку постійних пробних площ з метою спостереження за зовнішнім станом, а також за динамікою росту і розвитку дерев.

Маршрут "На гору Говерла" об'єднує декілька туристських стежок, що прокладені безпосередньо через лісовий масив у верхів'ї р. Прут (Прут Зарослякський) (басейн р. Дунай): місцевість лісистого чорногірського середньогір'я; територія Говерлянського ПНДВ. В зоні рекреаційного впливу знаходяться чисті смерекові ліси. Програма для ведення моніторингу цих лісів (безпосередньо на туристичних стежках) передбачає закладку постійних пробних площ з метою спостереження за зовнішнім станом, а також за динамікою росту і розвитку дерев.

Маршрут "На гору Піп Іван Чорногірський" об'єднує декілька туристських стежок, що прокладені безпосередньо через лісовий масив у верхів'ї р. Погорілець поблизу о. Марічейка (басейн р. Чорний Черемош): місцевість лісистого чорногірського середньогір'я; територія Високогірного ПНДВ. В зоні рекреаційного впливу знаходяться чисті смерекові ліси. Програма для ведення моніторингу цих лісів (безпосередньо на туристичних стежках) передбачає закладку постійних пробних площ з метою спостереження за зовнішнім станом, а також за динамікою росту і розвитку дерев.

Tourist routes laid within the Carpathian National Nature Park have become quite popular among tourists and visitors. This is especially true for the following routes:

1."To Makovytsia";
2. "To Khomiak";
3. "To Hoverla";
4. "To Pip Ivan Chornohirskyi".

The "To Makovytsia" route includes several tourist trails that pass directly through the forest massif on the right bank of the Prut River (Danube River basin): a locality of forested Gorgany mid-mountains; the territory of the Yamnyanske Nature Conservation and Research Division. In the recreational impact zone, there are pine forests with spruce admixture (relict) and old-growth fir-beech forests. The monitoring program for these forests (directly on tourist trails) involves establishing permanent sample plots to observe the external condition as well as the dynamics of tree growth and development.

The "To Khomiak" route includes several tourist trails that pass directly through the forest massif on the right bank of the Zhenets River (Prut River basin): a locality of forested Gorgany mid-mountains; the territory of the Zhenetske Nature Conservation and Research Division. In the recreational impact zone, there are beech-fir-spruce forests. The monitoring program for these forests (directly on tourist trails) involves establishing permanent sample plots to observe the external condition as well as the dynamics of tree growth and development.

The "To Hoverla" route includes several tourist trails that pass directly through the forest massif in the upper reaches of the Prut River (Prut Zaroslyatskyi) (Danube River basin): a locality of forested Chornohora mid-mountains; the territory of the Hoverlianske Nature Conservation and Research Division. In the recreational impact zone, there are pure spruce forests. The monitoring program for these forests (directly on tourist trails) involves establishing permanent sample plots to observe the external condition as well as the dynamics of tree growth and development.

The "To Pip Ivan Chornohirskyi" route includes several tourist trails that pass directly through the forest massif in the upper reaches of the Pohorilets River near Lake Maricheika (Black Cheremosh River basin): a locality of forested Chornohora mid-mountains; the territory of the High-Mountain Nature Conservation and Research Division. In the recreational impact zone, there are pure spruce forests. The monitoring program for these forests (directly on tourist trails) involves establishing permanent sample plots to observe the external condition as well as the dynamics of tree growth and development.

Регенерація Кресівського затопленого кар'єру як запорука сталої рекреації

Вікторія Пацюк
Криворізький державний педагогічний університет,
viktoriia.patsiuk@gmail.com

У сучасних умовах пошуку нових форм сталого використання природних ресурсів усе більшої актуальності набуває питання регенерації та повторного освоєння територій, що зазнали техногенного впливу. Одним із перспективних напрямів є трансформація покинутих кар'єрів у рекреаційні зони. Подібна практика є доволі поширеною в Європі, тоді як в Україні фактично скрізь рекреаційне використання затоплених кар'єрів здійснюється у стихійному форматі.

У Кривому Розі, де розташовані 23 затоплені кар'єри (переважно залізорудні, решта – гранітні, глиняні та піщані), найбільш задіяними у стихійній рекреації є три кар'єри: Карачунівський, Візирка-Північна та Кресівський (колишній Октябрський). Зважаючи на значну кількість затоплених кар'єрів цілком логічним є переоснащення одного з них для безпечної та організованої рекреації. За нашими оцінками, відповідно до розташування в межах міста, можливістю створення інфраструктурних елементів та організації активностей різного формату найкращий потенціал має Кресівський (під час видобутку – Октябрський) гранітний кар'єр.

Стосовно назви даного озера є найбільші розбіжності, так як утворилось воно в котловині відпрацьованого Октябрського гранітного кар'єру, певний час його називали Жовтневим. Однак оскільки об'єкт не діючий, то декомунізований він не був. Місцева назва – озеро "Кратер", ми схиляємось до назви Кресівське. Озеро утворилося у 2001 р. Продовжує заповнюватись водою. Водойма безстічного типу. Має серцеподібну форму. Довжина – 450 м, найбільша ширина – 251 м, глибина у 2008 р. становила 28,5 м, площа водного дзеркала – 8,6 га. Прозорість води за диском Секкі 3,5 м [1].

Перша спроба здійснити якісні зміни на даному обєкті була ініційована місцевою гідесою Олена Галич (нині Ледовською) та відомим гідом-краєзнавцем Володимиром Казаковим. Вони подавали проєкт "Створення зони відпочинку на затопленому гранітному кар'єрі на мікрорайоні 7 Зарічний" на Громадський бюджет-2021 [2].

Авторкою даного дослідження разом з ландшафтними дизайнерами було підготовлено заявку щодо ревіталізації даного кар'єру з урахуванням європейських засад сталого розвитку та направлено для участь в програмі інтегрованого відновлення спадщини. Ця програма є частиною проєкту "UREHERIT: Архітектори для спадщини в Україні: відтворення ідентичності та пам'яті", організованого Спілкою архітекторів Швеції та Національною Спілкою Архітекторів України. За результатами розгляду 46 заявок з України було відібрано 12 проєктів, в тому числі проєкт ревіталізації затопленого кар'єру.

Місією запропонованого нами проєкту є стимулювання зміни моно-ідентичності міста, поліпшення екологічної ситуації та сприяння трансформації його громадських просторів. В Кривому Розі є потенціал організувати зелений туристичний маршрут, який може поєднати зелені зони міста та унікальні техногенні ландшафти, що мають особливу естетичну привабливість. Центральним елементом цього маршруту пропонується зробити затоплений кар'єр, який буде виконувати різноманітні громадські функції, зокрема рекреаційні, культурні та соціальні. Дизайн простору кар'єру повинен базуватися на сучасних природо-орієнтованих рішеннях та художніх принципах, підтвердженими теоріями ландшафтної архітектури, щоб створити цілісний і сталий простір.

Основними передумовами проєкту такі:

- моно-економіка міста, що тісно пов'язана з видобутком залізної руди та її переробко та не відповідає принципам сталого розвитку. Рух до сталого розвитку є однією з умов політичних та економічних змін України, пов'язаних з Європейським курсом;

- відсутність зелених коридорів та суттєва нестача локальних рекреаційних зон в місті для літнього відпочинку;
- відсутність у місті прецедентів ревіталізації об'єктів індустріальної спадщини з рекреаційною метою;
- необхідність формування у містян культури індустріальної спадщини, поваги та бережливого ставлення до надбань індустріальної епохи.
- налагодження стосунків та співпраці з європейськими партнерами, що може відкрити нові перспективи для міста в майбутньому, оскільки проєкт повинен знайомити різноманітних європейських експертів з нашим містом.

В результаті участі у проєкті "UREHERIT" наша команда пройшла навчальний курс, який тривав понад один рік і включав 6 модулів, в яких висвітлювалися різні аспекти роботи зі спадщиною. Кінцевим результатом участі в даному проєкті стала підготовка грантової пропозиції щодо ревіталізації Кресівського кар'єру як складової Зеленого маршруту міста, яку спільно зі шведськими партнерами подано до участі в грантовому проєкті Swedish Institute Ukraine Cooperation Programme.

Яким би не був результат, однак участь в подібних проєктах та підготовка грантових пропозицій дає можливість більш комплексно оцінити потенціал затоплених кар'єрів Криворіжжя та інших аналогічних об'єктів в Україні. Адже регенерація подібних об'єктів не лише зберігає елементи індустріальної спадщини, а й наповнює їх новим змістом – гуманістичним, екологічним і культурним, що позитивно відображається на дотичній до них території. Даний проєкт може стати прикладом для подібних ініціатив та поглиблення міжнародної співпраці.

Список використаних джерел

1. Пацюк В.С., Остапчук І.О., Образцова В.О. Стала регенерація затоплених кар'єрів як передумова створення туристично-рекреаційних комплексів (кейс Кривого Рогу). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні*

науки, № 21 (2024). С. 53–61. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2024-21-6

2. Створення зони відпочинку на затопленому гранітному кар'єрі на мікрорайоні 7 Зарічний. URL: https://kr.pb.org.ua/projects/archive/494?search=%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%87&budget=40760%3A1399999&team_size=0%3A0 (дата звернення 20.09.2024).

Наукове видання

РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНИ: ІНТЕГРАЦІЯ ТРАДИЦІЙ І ІННОВАЦІЙ

(на відзначення 30-ї річниці заснування кафедри географії України)

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції

(м. Київ, 30 травня 2025 року)

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60x84$^{1/16}$. Обл.-вид. арк. 7,6. Ум. друк. арк. 9,8. Зам. № 225-11385.
Гарнітура Times New Roman. Електронне видання. Вид. № Гр6.
Підписано до друку 12.06.25

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.knu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02